

(ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ)

АНВАР ОБИДЖОН

**ҚИШ ЯЛАНҒОЧ
СОВЧИ**

АНВАР ОБИДЖОН

**ҚИП ЯЛАНҒОЧ
СОВЧИ**

ЁКИ
ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ

Тўлдирилган нашр

ТОШКЕНТ - йил

Йигирманчи асрнинг 80-йиллари бошида “Муштум” жаридасида сонма-сон бериб борилган “Олтиариқ хангомалари” туркумидаги ҳаётий латифалар бодрингчилар қишлоғинини ўлкамизда янада машҳур ва суюкли қилибгина қолмай, кулги ихлосмандлари орасида шу қадар эътибор қозондики, кўп ўтмай, турли газета-журнал саҳифаларида ҳар хил жойлар номи билан аталувчи хангомалар пайдо бўла бошлади. Уларнинг аксарияти матбуот саҳнасида узоқ тура олмади, аммо “Олтиариқ хангомалари” ўшандан бери ўзлигини сақлаб келмоқда.

(Тошкентдаги “Маънавият” нашриётида 1999 йилда босилган
“Олтиариқ хангомалари” китобидаги аннотациядан)

КУЛГАНДА КУЛАЁТГАНДЕК КУЛМА!

Ҳа, Олтиариқда шунақа гап бор: “Кулганда кулаётгандек кулма, ишлаганда ишлаётгандек ишлама!” Бу – нима қилсанг ҳам, юракдан чиқариб қил, дегани.

Биз катталарда сохталик, қирпалик, тажанглик кўпроқ. Оламдаги энг самимий, энг оққўнгил, энг қувноқ тоифа – болачоқлар. Шундан келиб чиқиб, бу китобимни қадим-қадим замонлардан бери жаққи кичкинтойларнинг тилида жарангини йўқотмай янграётган, болалигини соғиниб яшовчи катталарга ҳам тааллуқли бўлган бир айтим билан бошламоқчиман:

Йиғлоқилар – кал, кал,
Илжайиб юринг сал, сал.

х х х

Юртимизнинг пойтахти – Тошкент, кулгимизнинг бошкенти – Фарғона. Фарғона вилоятида тилга тушган тўртта асосий нуқта бор: Қўқон кўҳна маданияти-ю, жимжимадор обидалари билан; Марғилон гонконгча бозори-ю, тилёглама савдогарлари билан; Шоҳимардон ўхшашсиз сулувлуги-ю, аҳолисининг ярми қассоблиги билан; Олтиариқ Овро-Осиёнинг энг кутилмаган ҳудудларида пайдо бўлувчи бодринг ва туруплари-ю, узумининг шиннисидан-да ширали ҳазиллари билан алоҳида доврўғ қозонган.

Олтиариқликдан сўрашибди:

- Одамнинг оёғи нега иккита?

Олтиариқлик тушунтирибди:

- Худо шимга мослаб ясаган-да.

Мен Олтиариқда туғилганман. Умримнинг кўп қисми шу жойда кечган бўлса-да, ердошларимни ҳануз тўлиқ англаб етолмайман. Зеро, синчиклаб тикилган киши, уларнинг юзидан биратўла олти хил маънони уқиши мумкин. Шулардан кўзга энг яққол чалинадигани мунг ва қувноқлик қоришмасидир.

Эътиборингизни айнан шу жиҳатга қаратмоқчиман. Шахсан ўзим кўриб билганларимни ҳам, турли гурунларда эшитганларимни ҳам кучим етганича баён қилиб бераверай, мунг қаерда, қувонч қаерда – зехн солиб, ажратиб олаверинг.

Китобхонларимнинг ақли балолигига ишонмасам, буларни ёзиб ўтирармидим?

х х х

Олтиариқликлар асосан уч нарсадан мўмайроқ фойда кўришади – маҳсулот етиштириб сотишдан, ёввойи ўрдакни отишдан, меҳмонга бориб ётишдан.

х х х

Олтиариқликлар асосан уч нарсадан кўпроқ зиён кўришади – экинга тушган ширадан, қарзини узмайдиган жўрадан, меҳмонга келган “хўра”дан.

х х х

- Олтиариқ НАТОга аъзоми?

- НАТОга бодринг керак бўлса, Олтиариққа аъзо бўлсин.

х х х

Тезроқ юрармикин деган ўйда хачирининг қўлтиқларини солидоллаб мойлаётган олтиариқликни кўргач, марғилонлик бир донишманд айтган экан:

- Одамлари қизиқдирки, Олтиариқ қизиқдир!

х х х

Касалхонада даволанаётган Одил Бобойига дўхтир бундан буён спиртли ичимликларга яқин йўламасликни тайинлабди. Одил аканинг бу гапдан капалаги учиб: “Нима-а?! Умуман ичмаслигим керакми?” – дея наъра тортган экан, унинг онда-сонда овга араллашиб туришини яхши билган дўхтир: “Жуда қўмсаб қолсангиз, ана борингки, овга чиққан пайтингизда оз-моз ичишингиз мумкиндир”, деб сал ён берибди.

Одил ака касалхонадан қайтгач, шаробхўрликни яна кунига давом эттираверибди. Фақат, аввалгидан фарқи шуки, энди у уйда ҳам, меҳмондорчиликда ҳам елкасига милтиқ тақиб ўтириб ичадиган бўлибди.

х х х

Олтиариқдаги нефтчилар шаҳарчасида яшайдиган кекса темирўлчи Тўхташ таранг рўзғор юритиш масаласида жуда уқувсиз экан. Хотини сигир олиб беришни сўрайвергач, охири молбозорга борибди. Уни четдан таниб юрган, ғирт омилигини яхши билган бир қилвир кимса секин ёнига яқинлашиб: “Манави сигирни олсангиз-чи, тақсир акам, бир пақир ем еб, уч пақир сут беради”, дея сотишга олиб келган урғочи эшагини кўрсатибди.

- По моему, буни эшак дейишарди шекилли?

- Молнинг эшакка ўхшаган янги парўдаси бу, бирда мўврайди, бирда ханграйди. “Мўҳанг” деган энг камёб зот – манашу бўлади, тақсир акам.

Эри ховлига етаклаб кирган ҳайвонга кўзи тушибоқ, хотиннинг фиғони фалакка чиқиб: “Мен сигир десам, нимага эшак олиб келяпсиз?” – дея саннашга тушган экан, Тўхташ таранг бағбақасини селкиллашиб, пишқирибди:

- Билиб-билмасдан вағиллама! Ҳе, мўҳангни эшакдан ажратолмаган жункалла!

х х х

Қишлоқдошимиз Мамасодиқ ювғичи бу ўрамдаги энг машҳур ғассоллардан бўлиб, кўримли қад-қомати, ёқимтой чехраси, покиза кийиниши билан ёдимизда қолган.

У биров билан сўрашганда, чиройли жилмайиб туриб, мулойим овозда аҳвол суриштиришга тушар, тотли дуолар айтиб хайрлашар эди. Агар, бирон-бир олифта унга писандсиз қўл узатгудек бўлса, бирдан авзойи бузилар, товуши ҳам дағаллашар ва кўзини совуқ чақнатганича, кинояли илжайиб, дерди:

- Ё... чўмиламизми?

х х х

Тошқўрғонлик Аливойни оғайнилари европачалаштириб “Эдик” деб чақиривади. Бу чалкашлиқдан таажжубланиб: “Нега Алик эмас, Эдик?” – деб сўрасангиз, қитмир улфатлари тиржайган асно, жўр бўлиб жавоб қиладилар:

- Лақаби “эшак”-да!

х х х

Полосонлик Бозор Эгам икки гапга уч сўкишни қўшиб ишлатадиган киши бўлгани учун, “қантовуз” (қанд оғиз) деган лақаб орттирган эди.

Йигитлигида ота-онаси бир қизга “оқ кийиб”, фотиҳа тўйига ҳозирлик кўришаётганда, бўлажак келиннинг қариндоши уни йўлда тўхтатиб: “Эшитишимча, оғзингиз пешароқ эмиш, укам. Энди сал эпақага келинг, тили ёмон эркакка хотин чидамайди”, деб насиҳат қилибди.

Шунда Бозорвой ўзини зўр бериб оқлашга тушибди:

- Тўғри, бўш қўйилса, бу онангни эмгур тил одам деган ипирисқини пашшанинг хотидан ўтказиб, бурганинг липпасидан чиқаради. Лекин, бизда бунақа хунаса одат йўқ... Ўзи, мени сизга қайси энағар ёмонлади?

х х х

Кўпроқ малина экилгани учун “малина кўча” деб аталувчи маҳаллада яшаб, Олтиариқ пиллахонасида бухгалтер бўлиб ишлайдиган Полина исмли рус қизни пилла сараловчи Яқинбой яхши кўраркан, гоҳ-гоҳ панароқда учрашиб ҳам туришаркан.

Яқинбой иккинчи жаҳон уруши арафасида армия хизматига жўнаб, Украинага бориб тушибди. Ҳарбий кийим кийишга улгуриб-улгурмасидан, севгилисига мактуб қоралай бошлабди. Антон Чеховнинг бир ҳикоясида бойга малайлик қилиб юрган болакай қийналиб кетгани тўғрисида хат битиб, конверт устига “Қишлоқдаги бобомга” деб ёзади. Боланинг жўнатмаси чолга етиб борган-бормаганини билмаймиз-у, аммо Фарғона вилоятини Фарғона водийсидан (русчада “Ферганская долина”) ажратолмайдиган Яқинбойнинг омади юришиб, манзил ўта мужмал кўрсатилганига қарамай, хати охири эгасига бориб теккани ҳақида гап юради. Русча сал ўзбекчалаштирилиб, конвертга “Перганинский далина, Алтиариқский малина, буғолтир Палина” деб ёзилган экан.

х х х

Олтиариқда қишлоқлар кўп, айримлари ҳаддан зиёд ўзига хос.

Файзиободликлар билан оқбўйраликлар ўта маърифатпарвар – сабзини ўтоқ қилишга фақат олий маълумотли мардикорларни ёллашади.

Зилҳаликлар билан повулғонликлар ўта ориятли – ҳатто кашанда бўлмаганлари ҳам, бирорта носкаш “бу хумпар мenden нос сўрашга ийманиб турибди-ёв”, деб ўйламаслиги учун белбоғларига бўш носковокни қистириб юрадилар.

Полосонликлар билан қапчуғайликлар бир-бирига ўта меҳрибон – бу томоннинг товуғи у томонга бориб қолса, катта ҳурмат кўрсатиб, тезда ўз катақларидан жой беришади.

Бозорбошилиқлар билан тошқўрғонликлар ўта ишбилгич – деҳқонлар сотишдан ортиб қолган маҳсулотини арзонгинага бериб кетишларини билиб, шомдан кейин бозорга чиқишади.

Янгиқўрғонликлар билан жўрақликлар ўта илтифотли – мулойим тарзда алик олиш учун бир-бирининг биринчи бўлиб салом беришини жилмайганча кутиб турадилар.

Ҳамзалиқлар билан жонибекликлар ўта қайсар – “шамол йўли”даги бу жойларда бодринг палақлари албатта қовжираб “ўлиши”ни билишса ҳам, барибир ҳар йили экишаверади.

Бўрбонликликлар билан катпутликлар ўта шинаванда – хўроз уриштиргани йиғилишади-ю, охирида хўрозларнинг ютганиниям, ютқазганиниям ўртада шўрва қилиб ичишади.

Азимободликлар билан қизилтепалиқлар ўта биркесар – азиз меҳмоннинг таъбига қараб ўтирмасдан, текин балиқни зовурдан пешма-пеш тутиб келиб едираверадилар.

Китконликлар билан янгиарабликлар ўта қувноқ – тўйларига атайин ҳофиз чақиришса ҳам, ашулани барибир ўзлари айтишаверади.

Шаробни эскиараблик ичади, газакни тўқсобалик қилади. Эскиараблик ярадор қилган қуённи тўқсобаликлар тутиб ейди...

х х х

Олтиариқда беҳад ажабтовур ҳулқ-атворли кишилари билан машҳур бўлган иккита қишлоқ бор. Биз уларни қаттиқ севиб-эъзозлаганимиз сабабли ўз номлари четда қолиб, бирини Шакарқишлоққа, иккинчисини Ширинқишлоққа айлантириб юборганмиз.

Бу иккала эркатой қишлоқ бир-бирига шунчалар боғланиб кетганки, Ширинқишлоқ товуғининг тухумлаши учун Шакарқишлоқдаги хўрознинг юракдан чиқариб қичқириши кифоя. Агар Шакарқишлоқдаги этикдўз ўзича ўйин туша бошласа, билинги, Ширинқишлоқдаги сартарош устарани қайишга “шиғира-шиғ” урганича, оҳангга солиб қайраётган бўлади.

х х х

Шакарқишлоқ чегарасини кесиб ўтувчи сершағал йўлнинг четига: “СТОП! ОЁҚ АРТИБ КИРИЛСИН!” – деб ёзиб қўйилган.

х х х

Ширинқишлоқнинг чегарасида эса: “ҚИШЛОҚҚА КИРИЁТИБ, ЭШАГИНГНИ ЮВИНТИРИБ ОЛ!” – деган огоҳлантирув тахтасига дуч келасиз.

х х х

Кун ортиқча қизиб кетса, шакарқишлоқликлар катта гулхан ёқиб, тутуннинг соясида жон сақлашга уринишади.

х х х

Ширинқишлоқликлар ёмғирда ташқарига чиқмоқчи бўлса, бошларига элак ёпиб олишади.

х х х

Тўп бегоналарнинг дарвозасида хор бўлмасин деб, шакарқишлоқлик футболчилар нуқул ўз дарвозасига гол уришади.

х х х

Қопимни ўғри уриб кетмасин деб, ширинқишлоқлик деҳқонлар сойда бодрингли қопни елкалаб олиб чўмилишади.

х х х

Олтиариқ бодринг ва турупдан ташқари устаси фаранг узумчилари билан ҳам донг таратган. Шулардан бири – кулги усталаридан бўлган Абдулла-қизик.

Абдуллажон енгил машинасига ўн яшиқ узум босиб, Марғилон бозорига олиб борибди. Кўпчиликка таниқли бўлгани учун гоҳ униси, гоҳ буниси кучоқ очиб келиб, у билан қуюқ кўришаверибди. Бунақа харидорлардан пул олишга кимнинг ҳам бети чидарди, ўн яшиқ узумдан тўққиз яшиғи “қадрдон”ларни сийлашга кетибди. Ёнидаги олмафуруш: “Худо берган йигитсиз-да, Абдуллажон, қаерга борманг, ҳамма таниш-билиш”, дея ҳавас қилса, Абдулла-қизик лоҳас боқиб, жавоб қайтарибди:

- Ҳа, таниш-билишнинг кўплиги жуда катта бахт... агар улар узум сотаётганингда учрамаса.

х х х

Олтиарикни энг узоқ муддат бошқарганлардан саналувчи Нўъмонжон ака қўл остидаги ходимлардан бири хотини билан ажрашмоқчи бўлаётганини эшитиб, уни каттик тергаб берибди. Юраги така-пука бўлган ходим: “Очигини айтсам, хотинимни бутунлай қўйвориш ниятим йўқ. У лаънатига билдирмасдан, бошқаси билан шунчаки никоҳдан ўтиб, тинчроқ яшасаммикин девдим”, дея чучмалланибди.

- Калта ўйлама, каллаварам! – деб жеркибди Нўъмонжон ака. – Битта бодрингчи эркакка иккита бодрингхўр хотин кўплик қилади!

Бу танбеҳ ғирт олтиарикча бўлгани боис, хомтама “куёвтўра” ўша заҳотиёк ниятидан қайтган экан.

х х х

Мозортагилик Абдурахмон гўрков жуда қизиқ киши эди. Гўё кишлоқда ҳар соатда битта ўлик чиқарилаётгандек, доимо шошиб юарди.

Унинг совуқ бир ҳазили одамлар орасида латифага айланиб, ҳануз тилдан тушмайди. Йўлда танишлар учраб қолса, Абдурахмон тоға апил-тапил кўришиб, иккала кўлини кўксига босганича орқага тисариларди ва яна зумда ғойиб бўлишдан олдин: “Бўпти... Кутаман!” – деб қўярди.

х х х

Шакарқишлоқ аҳолисининг аксарият қисмини пучуқлар ташкил этгани учун бу ерда бурундор кимсаларга алоҳида эҳтиром билан қарашади. Бошқа худудлардаги йўловчи транспортларда ёши катталарни ҳурматлаш лозимлиги таъкидланса, Шакарқишлоқдаги автобусларнинг ичига: “Бурни катталарга жой беринг!” – деб ёзиб қўйилган.

х х х

Ширинқишлоқ аҳлининг кўпчилиги эса, бўйчан-бўйчан кишилардир. Шу боис, Тиркаш-пакана кўчага чиқса, тепасига тахтача қоқилган таёқни баланд кўтариб юаркан. Тахтачага бундоқ сўзлар битилган экан: “Хўшшайма! Пастдаям одам бор!”

х х х

Фарғонада бизнинг Олтиарикдан ташқари Учарик, Бешарик, Қумарик, Оқарик, Сойрик, Жинарик, Беларик сингари жойлар кўп. Шу туфайли, олтиарикликлар биронта мусофирни кўриб қолишса: “Келсинлар, акахон, хуш кўрдик. Марғилон ё Қўқондан эмасмилар?” – деб илиқ сўрашади. Мабодо, ”йўқ” деган жавобни эшитишса, бирдан хафсалалари пир бўлиб: “Унда, қайси ариқдансиз?” – деб қўйишади.

х х х

Водийда донг таратган Араб киморвоз бандалик қилгач, олтиариклик шериклари унинг гўрига хайкал ўрнатмоқчи бўлишибди. Ҳайкалчига пул йиғиб беришиб: “Жуда машҳур зот даврандан кетди, унга атаб дохийларникига ўхшаган хайкал ясанг”, дейишибди.

- Катта шоир ёки номдор артис бўлса керак-да? – деб сўрабди хайкалчи.

Буни эшитиб, киморвозлардан бири беҳад фахрланган қиёфа, мунглироқ товушда шундай дебди:

- Улардан ҳам зўрроқ эди раҳматли. Шоирниям миқ этказмай ютарди, артисниям...

х х х

Шодивой ака Арманистон сафарига кетаётган қўшнисига битта телпак айтиб юборса, у паришонхотирлик қилиб, ичи юнгли, таши ҳам тивитдор, қўнжи кенг очиладиган қишлик ботинка олиб келибди.

- Ё мардони ғойиб! – дея хайратланганича, Шодивой ака совганинг уёқ-буёғини кўздан кечира бошлабди. – Қаранглар-а, арманиларнинг телпаги худди ботинкага ўхшаркан.

х х х

Олтинчи синф ўқувчиси эдик. Партадошим Абдулла бир куни қўшни синфдаги бола билан жанжаллашиб қолиб, уни қаттиқ калтаклади. Кўп ўтмай, дўппосланган бола дурадгор отасини эргаштириб, синфимига кириб келди-да: “Ана ўша мараз!” – деб, бармоғида Абдуллани кўрсатди.

Дурадгор хотиржам одимлаганича Абдуллага яқинлашди-ю, “қулоғингни чопиб ташлайми ҳозир”, дея белбоғига қистирилган тешани суғуриб, унинг боши устида ўйнатди. Абдулла эса, бошини олиб қочиш ўрнига, қунишган асно шоша-пиша дўпписини ечиб, биқинига яшириб олди.

Дўпписи яп-янги эди-да!

х х х

Шакарқишлоқлик дурадгор семиз хотинини рандалашга уриниб кўрган экан.

х х х

Ширинқишлоқлик сартарош бичиқчи қўшнисининг ўзига эмас, ўткир қайчисига ошиқ бўлиб уйланган экан.

х х х

Шакарқишлоқнинг қалампирини, Ширинқишлоқнинг саримсоғини чўкиб кўрган чумчук Маккага бориб ўлишни орзу қилади.

х х х

Ҳовучга қанча қум сиғишини ҳисоблаб кўрса бўлар-у, полосонлик Абдубанноб Охунжоний орттирган таниш-билишларнинг саноғига етиш қийин.

Қадрдонлар рўйхатининг энг бошида, албатта, Каттавой ака туради. Икром ака, Нозим ака, Одил ака, Мирзараҳмат ака, Сотволди ака, Ваҳоб ака, Ҳошимжон, “Апачи”, Абдурашид-дори, Юрсунали сингари эски улфатлари йиғилиб қолса, раҳматли Абдубанноб акани ҳануз тўлқинланиб-тўлқинланиб эслашади. Булар орасида, Каттавой ака билан боғлиқ ҳангомалар талайгина.

Абдубанноб ака билан Каттавой ака даволангани Кавказ томонга боришибди.

Муолажада белгиланганидек, Абдубанноб ака олдин уқалатиб, кейин маъданли сувда чўмилибди. Ваннахонадан чиқса, навбатчи кампир буфетдан бир стакан қатик, иккита майизкулча олиб келиб, тамаддига шайланиб турганмиш. Шу маҳал бўлим врачлари кампирни чақиртириб қолибди-ю, кўзойнагини дастурхонга қўйиб, шошганича чиқиб кетибди. Бирдан Каттавой ака пайдо бўлиб, хўралик одатига кўра, стол устидаги емишларга суқланиб бокибди. Артиниб турган Абдубанноб аканинг қувлиги қўзиб, жиддий қиёфада дебди:

- Столдаги нарсаларни ваннага опкириб кетаверинг, буям даволанишга кираркан. Қатикни ёқтирмайман десам ҳам, навбатчи зўрлаб ичкизди. Кўзойнақниям тақиб оласиз, сувнинг кўзга зарарли таъсири бор экан.

Каттавой ака столни супуриб, ювингани кириб кетибди. Қайтиб келиб хайрон туриб қолган кампир Абдубанноб акадан столдаги нарсаларни суриштирган экан, у: “Ие, овқатлар сизникимиди? Ҳозиргина бир барзанги киши ҳаммасини йиғиштириб, анави хонага кириб кетди”, дебди.

Кампир бора солиб жаҳл билан эшикни очса, чиннижомни тўлдириб ўтирган Каттавой акамиз кўзойнақни бурунга қўндирволиб, майизкулчани қатикқа булаб ураётган эмиш...

х х х

Абдубанноб ака пашшани жуда ёмон кўрарди. Овқатланаётган чоғида ҳам ўнг қўлида қошиқ, чап қўлида шалпилдоқ турарди. Шу боис, ҳатто саратондаям унинг уйидан пашшани топиб бўлмасди.

Куз охирлаб, пашшалар кескин камайиб кетган пайт экан. Каттавой ака унда-бунда ёмирилаб юрганларидан иккитасини тутиб, гугурт қутисига солибди-да, Абдубанноб аканикига йўл олибди.

Бир-икки пиёладан чой ичишгач, Каттавой ака уён-буёнга аланглаб қўйиб: “Хайрият, сизларникида Чукотка пашшаси йўқ экан”, дебди. Абдубанноб ака туйқус сергакланиб, бу қанақа пашша эканини суриштирган экан, Каттавой ака куйиниб арзланишга тушибди:

- Россиянинг Чукоткасидан келиб қолганмиш бу ҳароми пашша, урғочиси ҳар уч кунда миллионта бола очаркан. Яна, совуққа чидамлилигини айтмайсизми! Лаънатилар бизнинг қишлоқда қайнаб кетди. Мана, сизга кўрсатгани иккитасини опкелдим.

Каттавой ака шундай дея, чўнтагидан гугурт қутисини олиб қия очган экан, пашшалардан бири тирқишдан чиқиб, қочиб кетибди. Абдубанноб ака: “Э, қанақа анқов одамсиз”, дея бобила-боб қилган асно ўрнидан туриб, “янги навли” душманни тизғитиб қувишга тушибди.

- Ҳавотир олманг, - дебди Каттавой ака. – У эркаги эди. Урғочиси, мана, қутида турибди. Шу десангиз, урғочисининг кети жуда катта бўларкан.

Каттавой ака гугурт қутисини яна қия очган экан, иккинчи пашша ҳам жуфтакни ростлабди. Абдубанноб ака энди бутун бошли оиласини оёққа турғазиб, “катта ов” уюштирибди ва “овчи”ларга қайта-қайта уқтира бошлабди:

- Биринчи ўринда кети каттасини ўлдиришлар! Кети каттасини!

х х х

Каттавой ака уйда зерикиб ётса, телефон жиринглаб қолибди. Эшитқидан Абдубанноб аканинг товуши келгач: “Ўзингизмисиз, қаердан гапиряпсиз?” – деб сўрабди. “Уйдан гапиряпман”, деган жавобни эшитиб: “Ие, кечагина Японияга кетувдингиз-ку”, дея хайрон бўлибди.

- Ҳужжатда сал чатоқлик бор экан, Тошкентдан қайтарворишди, - дебди Абдубанноб ака. – Қолганини кейин айтаман. Қисқаси, боғдаги чойхонада ош қияпмиз, соат ўн иккиларга чиқиб боринг.

Каттавой ака башанг кийиниб, кўчага йўл олганидан таажжубга тушган хотини: “Ҳа, дадаси, думғазали шўрвани солдириб қўйиб, қаёққа қочяпсиз энди?” – деб сўраса, эр: “Зарур иш чиқиб қолди, мени ҳақимни итга тўкиб берақол, оламга келиб бир мазза қилсин жонивор”, дея тамтамланибди.

Айтилган жойга ярим соат илгари келиб, иштаҳани қайраш учун босиб-босиб иссиқ чой ичиб ўтирган Каттавой ака, шерикларилдан дарак бўлавермагач, қозонхона томонга ўтиб, Абдубанноб ака тайинлаган ошпаз кимлигини суриштира, турганлар бир-бир елка қисишибди. Бундан ичи ғашланиб, Абдубанноб аканинг уйига телефон қилибди.

- Алйў! Яхши юрибсизми, келин? Абдубаннобни буёққа чақириб қўйинг.

- Вой, у кишим Японияда-ку. Яхши етиб келдик деб ҳозиргина телефон қилдилар...

Каттавой ака яна чув тушганини англаб, энди уйига қўнғироқ қилибди.

- Алйў! Ўзингизмисан? Шўрва пишдимиз?

- Пишди, дадаси. Мана, келинингиз билан ичиб ўтирибмиз. Сал совисин, кейин итингизгаям...

- Ҳў, менга қара! – деб, эшитқига жаҳл билан ўшқирибди Каттавой ака. – Одам билан гаплашаётганда ўртага ҳайвонни тикиштирма. Ҳозир ўзим етиб бораман... Ё тавба, итмиш-а! Мундоқ ўйлаб гапирмайсанми, хотин. Итга шўрва ичишни ким қўйибди!

х х х

Кимёвий ўғитлар омборига анча вақт бошчилик қилган Абдурашид-дори жуда китобхон, билимдон бўлишига қарамай, анча содда эди.

Абдубанноб ака бозордан сотволинган тирик балиқларни сувли пақирда уйга келтиргач, шерик билан ейишни кўзлаб, Абдурашидга кўнғироқ қилибди. Кейин, шумлиги тутибди-ю, ўғлининг қармоғини ва сувли пақирдаги балиқларни олиб, кўчага чиқибди. Абдурашиднинг “Нива” машинаси муъолишдан кўринган чоғда лойқа сув оқиб турган, сичқон устидан бемалол сакраб ўта оладиган кичкина ариқчага қармоқ ташлаб ўтираверибди. Абдурашид етиб келиб, бу ҳолдан донг қотиб турганида, Абдубанноб ака чимирилиб гап бошлабди:

- Каттақўрғон сув омборини очишган экан, ариғимиз балиққа тўлиб кетди. Келгунингизча, мана, етти-саккизтасини илинтирдим.

Абдурашид пақирда типирчилаётган балиқларга тамшаниб-тамшаниб қараб қўйгач, “бир балиқчи қариндошим бор, тўрини олиб келсам, балиқ сизгаям етади, менгаям”, дебди-да, машинасини ўқдек учирганича кўздан ғойиб бўлибди.

х х х

Абдубанноб ака адабиёт ва санъатнинг катта ихлосманди эди. Жуда кўп адиблар қаторида Алибек Рустамов, Ёқубжон Исоқов сингари йирик олимлар ҳам унинг уйида тез-тез меҳмон бўлиб туришарди, бирон-бир тўй-тўйчиғи Очилхон Отахонов, Маҳмуджон Тожибоев, Маъруф Баходиров, Қобилжон Юсуповларсиз ўтмас эди. Жумладан, ўта даврабоз, юраги қайноқ Рўзимат чирмандачини ҳам жуда яхши кўрарди.

Абдубанноб ака ўғлига тўй қилганида, Рўзимат чирмандачи одамларни зиёфатга чорлаш ниятида, томга чиқиб чирманда чала бошлади. Чалиб бўлгач, қайсидир ҳазилкаш шотини олиб қўйганини кўриб, аввалига жаҳли чиқди, сўнг узоқ ўйланиб ўтирмасдан, томга жипслаб қурилган тўйтандирнинг устига сакради. Тандир ўпирилиб, новвой бўралаб сўқишга киришганида, Рўзимат ака унга безрайиб боққанича дўк ура кетди-ку:

- Ўзингда калла борми? Тандирни, келиб-келиб, йўлимга қурасанми?

Тўй бир муддатга нонсиз қолишидан бўғилиш ўрнига, ана энди, Абдубанноб аканинг юмалаб-юмалаб қулишини кўринг.

х х х

Абдубанноб ака Одил Бобойнинг уйига борса, қовоқ-тумшуғи осилиб ўтирганмиш. Сабабини сўраган экан, Одил ака: “Уришқоқ даканг хўрозим бехосдан ўлиб қолди”, деб мунгланибди. Абдубанноб ака “ҳозир келаман”, деб чиқиб кетибди-ю, бирпасдан кейин йигирматача кишини ордидан эргаштириб қайтибди. Одил аканинг энсаси қотиб: “Булар ким?” – деб сўраса, Абдубанноб ака қўл қовуштириб туриб, маълум қилибди:

- Буниси мулла, униси ювғичи, анавиниси гўрков, қолганлари жанозачилар...

х х х

Олтиариқликларни энг қувонтирадигани – тўйда кийдириладиган чопон, қўйларини бодринг пўчоғи билан боқадиган чўпон, эрига туруп олиб келишни тайинлайдиган жувон.

х х х

Олтиариқликларни энг аччиғлантирадигани – тиш ўтмайдиган бодам, ошга туруп қўшиб емайдиган одам, бодринг бозорига яқин йўламайдиган мадам.

х х х

Шакарқишлоқлик савол берибди:

- Лайлак қанот қоқмай учиши мумкинми?

Ширинқишлоқлик жавоб қилибди:

- Учолмайди. Буни аниқлаш учун унга авиакеросин ичкизиб кўрганман.

х х х

Бу китобда у ёки бу “ўн йиллик” хусусида сўз кетса, билингки, уларнинг барчаси йигирманчи асрга тааллуқлидир.

Туркистонни истило қилган Россия чор ҳукумати ағдарилиб, ҳокимият Шўролар кўлига ўтгач, 20-йилларда Мозортагидаги мачитни мактабга айлантиришибди. Боламиз ўрислашиб кетади деб чўчиган кишилар фарзандларини мактабга беришдан безиллаётгани боис, тумандан кўзойнакли бир масъул ходим келиб, катта йиғилиш ўтказибди.

- Фақат болаларимизгина савод чиқариб қолмай, саводи бўлмаган катталар ҳам таълим олишлари шарт, - дебди у. – Диндорларнинг зулмидан қутулишга уриниб, паранжи-чимматларини ўтга ташлай бошлаган аёлларимизни ҳам албатта ўқитишимиз керак. Қани, хотинимни ўқитаман деган ватанпарварлар кўл кўтарсин-чи.

Қишлоқ жамоаси раисига кўшилиб, пастда ўтирганлардан яна бир киши кўл кўтарибди.

- Биттагина анави ўртоқ замон талабини тўғри тушуняпти, - дея кўл кўтарган киши, яъни Шервой дувонани мақтай кетибди масъул ходим. – Ҳамма шу марксистдан ўрناق олсин!

Шунда Шервой дувона ўрнидан туриб, талтайганича дебди:

- Ўғилболанинг гапи битта, хўжайин ака. Шўро менга хотин олиб берса, уни ўқишга юбормаган – номард.

х х х

Кўпчилик яхши биладики, кўкнор ичувчилар қиттай шарпадан ҳам ҳуркиб тушадилар, совуқ ҳавога чидамсиз бўлишади, хатто совуқ сувга бармоқ тегизишдан ҳам кўрқишади.

Бир куни Машариф-кўкноридан: “Қишлоғимизда энг ботир одам ким?” – деб сўрашса, у: “Шунча яшаб, Фузаил қоридек довуракни кўрмаганман, кунига беш маҳал жонини тикиб, анҳорда таҳорат қилади”, дебди.

х х х

Мирзараҳмат ака: “Каримжон деган беғамгина оғайнимиз бор, кичикроқ идорага бошлиқ бўлди-ю, шу куйи семираверди. Охири, беш оғиз гап айтгунча, орада тўрт марта хуррак отиб оладиган даражага етди”, дея сўз бошлаб, мийида кулганича кўшимча қилди:

- Тунов куни марказдаги тўрткўчадан ўтиб бораётсам, йўлнинг бир тарафида машиналар тирбанд, сигналбозлик авжида, энг олдинда Каримжоннинг “Жигули”си тўғондек бўлиб турибди. Кейин билсам, учкўзнинг (светофорнинг) қизил чироғида машинасини тўхтатиб, то яшили ёнғунича ухлаб қолган экан.

х х х

Саксонинчи йилларда Грузиянинг “Эгриси” деган эстрада гуруҳи “Қизил империя”даги барча республикаларда донг таратганди...

Хотини ясан-тусан билан уйдан чиқаётганини кўрган Эназар: “Ўзларига йўл бўлсин?” – деб сўраса, хотини: “Клубимизга “Эгриси” келибди, овсиним иккаламиз томошага кетяпмиз”, дея жавоб қилибди.

Буни эшитган Эназарнинг зардаси қайнаб, дебди:

- Ҳе, хумбош! Тўғриси турганда, эгрисини кўриб нима қиласан?

х х х

Ҳокимназар тоға салкам юз ёшида ҳам шаробдан тотиб турарди дейишади...

Бир тўйда, ёнида ўтирган кимса, Ҳокимназар тоғага луқма ташлабди:

- Бир кункечада қанчага оборапсиз?

- Бир сўткадами? Сўткасига бир литрдан кетиб турибди. Хўш, ука, ўзингдан сўрасак?

- Яримтани тугатай деганимда, ағанаб қоляпман-да, акажоним.

Бу гапдан Ҳокимназар тоғанинг қовоғи уйилибди-ю, шеригига писандсиз бокиб, дўриллади:

- Унақа бўлса, бор, тенгинг билан гаплаш!

х х х

Машариф-қўкнори газета узра бурун юргизиб чикқач, кайф гаштини сурганча хаёлга чўмиб ётган шерикларига ахборот берибди:

- Қаранглар-а, америкаликлар Ойга қўнишибди-я! Лекин бир нарсага тушунмадим, бу дўлварлар шунча оворагарчилик билан чиқиб, тезда орқага қайтворгани қизиқ.

Ўзини туғма файласуф деб ҳисобловчи Наим камалак, ёнбошлаб ётганича, димоғланиб дебди:

- Буни мантиқан ўйлаб кўрмадингми, калласи пишмаган? Кўкнор ўсмайдиган жойда узоқ юриб бўларканми!

х х х

Беҳад тўғрисўз, беҳад ёқимтой инсон Маҳкам Маҳмудов дунёдаги олимларнинг энг болатабиаати бўлса, ажабмас.

Тошкентга янги кўчиб келган давримда у кишининг хонадонига кўпроқ қатнаб турардим. Бир куни бодринг кўтариб борсам, “ижарада зўрға кун кўраётган одамга бунақа оворагарчиликнинг нима кераги бор”, деб астойдил ранжиб қолди.

- Ташвиш тортманг, - дедим мен. – Олдинги сафар олиб келган турупимниям, бу бодрингниям олтиариқлик оғайниларим ташлаб ўтишган. Олтиариқдан нима келса, мазорбосди қилиб, сизга илинаман-да.

Орадан анча вақт ўтиб, озгина конфет олиб бордим. Маҳкам ака конфетлардан бирини тотиб кўраркан, киприқларини болакайдек пирпиратиб туриб, сўради:

- Олтиариқда қанд заводи қачон қурилган?

х х х

Маҳалладошим Абдуқаҳҳор ака қўли гул дурадгор, ходаларни электр аррада тахтага айлантриб берувчи “фабрикон”, кишиларниқидан ташқари қанчадан-қанча жамоат биноларининг ҳам томини ёпган фаранги уйчи уста сифатида донг таратган. Кўп одам дунёда бу уддабуруннинг қўлидан келмайдиган иш бўлмаса керак деб ўйлайди.

Қишлоғимиз аҳли олтмишинчи йилларнинг охирига келибгина электрга ёлчий бошлаган. Бир куни Сотимбой тоғанинг уйидаги нокшам (лампочка) куйиб қолибди. У нокшамни эҳтиёткорлик билан ғумбақдан бураб чиқаргач, ўғлининг кўлига тутқазиб, дебди:

- Бор, буни уста Абдуқаҳҳорга опкириб, тезда тузаттириб чиқ.

х х х

Ўзбеклар совликниқидан кўра кўчқорнинг, айниқса, қора кўчқорнинг гўшт-ёғини кўпроқ қадрлашади. Биринчидан, бундай кўйнинг танаси куёш нурини кўпроқ қабул қилган бўлади, иккинчидан, ёғи ош совуганда ҳам тўғнаб қотиб қолмайди.

Исом қассоб: “Кепқолинг қора кўчқорнинг гўштига!” – деб турса, бир чол келиб, “эртаминан сўяётган кўйингнинг жуни оқ эди шекилли”, деб пичинг отибди.

- Бундан ўн йилча олдин манави оппоқ соқолингиз қоралиги эсимда, - деб донишланибди Исом қассоб. – Бу кўйнинг жуниям ёшлигида қоп-қора эди.

х х х

Ойнаи жаҳон янги русум бўлган чоғларда шакарқишлоқликлар антеннани уйнинг ичига ўрнатиб, телевизорни томдаги баланд устунга осиб қўйишган экан.

х х х

Ҳатто оташкуракни қизининг сепига асрашни одат қилган ширинқишлоқликлар сандиққа сиғмайди деб, яқин-яқингачаям енгил автомашина сотиб олишмасди.

х х х

Шакарқишлоқлик бозордан чиқаётса, ширинқишлоқлик: “Хўв, биродар, сарфини ўртада килиб, кўлтиғингдаги тарвузингни еб қўяқолсак-чи, тарвуз сандан, пичоқ мандан”, дебди.

х х х

Хонқизлик Ҳошим-танбур полосонлик Мамадали ғижжакни меҳмонга чақирибди. Ўтиришда, турли ривоятлардан мисол келтириб, буниси танбурни, униси ғижжакни мақташга тушибди. Иттифоқо, шу даврада Абдулла қассоб ҳам ўтирган экан. Унинг Аъзамбой деган ўғли армиядан гитара чалишни ўрганиб келиб, кўшнилари роса безор қилганини қисқача айтиб ўтгач, кўз юмиб тебранганича дебди:

- Ох, ох, ох! Мен сизга айтсам, азизлар, сопидан ушлаб туриб, аямай деворга урилса, гитарадан ҳам ниҳоятда ширали овоз чиқаркан!

х х х

Қозоқбой тоға бир эшакни миниб, яна иккитасини арқонда етаклаб, Катпутга кириб келаётса, таниши сўроққа тутибди:

- Ҳа, қаёқдан?

- Бозордан. Сигиримни сотиб, шу уччала эшакни олдим.

- Учта эшакни нима қиласан?

- Уларда даладан сигиримга хашак ташийман.

- Ие, сигиримни сотдим деяпсан-ку, гарангбош!

- Бир қишга етадиган хашакни ғамлаб олай, кейин эшакларни сотиб, яна сигир оламан. Ана! Гарангбошга ўхшаб кўринсаям, калланинг энг зўри камбағалда бўлади!

х х х

Ёзувчи дўстларимдан бирини қишлоқдаги қариндошимизнинг тўйига олиб бордим. Базмдан кейинги “супрақокди” ўтиришда дўстим суҳбатни секин-секин илмийлаштира бориб, қишлоққа “зиё тарқатиш”га берилиб кетди:

- Ўзининг асарларида Жомий ўн етти минг, Шекспир йигирма минг, Пушкин йигирма бир мингдан кўпроқ сўздан фойдаланган. Алишер Навоий ишлатган сўзлар десангиз, нақ йигирма олти мингтадан ошади. Шундан ўттиз бир фоизи арабча, йигирма бир фоизи форсча сўзлар...

Буни эшитиб ўтириб, Комил Қодир деган номдор бодрингчимиз ғўриллаб кулдида, гапни тоблатиб қарсиллатди:

- Маҳалламиздаги Бозор қантовуз ўттиз минг хилдан ортиқ сўкишни билади.

Шундан уч хили ўрисча холос, қолгани топ-тоза ўзбекча.

х х х

Эсим чап бермаса, 1961 йил тугаб бораётганди. Бозор қантовузнинг ардоқли устози, сўкиш бўйича етти маҳалла чемпиони ҳисобланган кўшнимиз Самсақ (Саримсоқ) бува 107 ёшида вафот этди. Жон беришдан олдин бамайлихотир калима келтириб олгач, ёнида меҳрибонланиб ўтирган уста Орифжон тоғага дебди:

- Худойимнинг уёқдаги чиройли дунёсига кетяпман. Ҳе, буёқдаги жипирикларнинг ачасини балчикқа булаб пайпаслайин!

х х х

Ҳали мактабга бориб-бормаган етти-саккиз бола Самсақ буванинг полизига ўғирликка кирдик. Биттадан хандалак узиб, човранинг туйнугидан қайтиб чиқаётганимизда: “Тўхта! Ҳе, шамолга тескари ўғириб эзай сенларни!” – деган хайқирик эшитилди. Чекинишни янада тезлатдик.

Кунига, кам деганда, беш-олтита куш овлаб юрувчи мерган чол тош отадиган камонини ишга солди. Туйнукдан энг охирида эмаклаб ўтаётган Юрсунбой бирданига: “Вой бувижон!” – деб кичқирди-ю, ҳаммадан олдинга чиқиб, кетини чангаллаганича уйига қараб қочди. Қолганлар кўсақдан чувилган хўл пахтани қуритиш жойига айлантирилган, кеч кузгача хувиллаб ётадиган эски мачит ҳовлисига кириб хандалакхўрлик қилдик. Кимдир кўзичоғига илиниб, пўчоқ ва уруғларни йиғиштириб олиб кетди.

Ширага тўйинган қоринни силаб, ховузда бир яйраб чўмилсакмикин деб турганимизда, мачит ҳовлисига Самсақ бува кириб келди. Ўқланган тошкамонини дўлайиб: “Биттанг ҳам қимирлама! Ҳе, момоларингни тегирмоннинг паррагида айлантирай!” – дея, одатдагидек, йилт янги сўкишни истеъмолга киритди.

Пўчоқлар кўзичоққа жўнатилиб, ашёвий далиллар йўқ қилингани кўл келиб, ўғриликни бўйинга олмасдан турволдик. Самсақ бува: “Камондан отган тошим кимнингдир думбасига тегувди, ўрни кўкариб кетгандир”, деб, текширувга киришди. Унинг буйруғи билан, барчамиз иштончаларни тиззага тушириб, кетимизни ўғирдик. Чол исбот кидириб туриб: “Ана-а! Кўлга тушдинг-ку, музда туғилиб, киндиги тешада чопилган!” – дея Марипчани хиппа ушлади. Марипча: “Қишда думбамга пучак чикқаниди, бу ўшанинг ўрни”, деди-ю, йиғлаб юборди. Йиғидан Самсақ буванинг кўнгли бўшадими: “Бу энангни эмгур кўзим ўтмайроқ турибди. Қаранглар-чи, шу ростданам пучакнинг ўрнимикин”, деди.

Э, ажиб дунё! Бундан сал олдин бир киши ҳамманинг кетини текшираётганди, энди ҳаммамиз бир кишининг кетини томоша қила бошладик. Айнан шу ҳолатни эслатовчи ҳодисаларга кейинчалик ҳам ҳаётда кўп дуч келдим.

х х х

Қувалик йигит олтиариқлик кишига ҳасратланибди:

- Бошим қотиб юрибди, уйлансамми, уйланмасамми?
- Ҳовлинга бодринг экасанми, укам?
- Йўқ.
- Унда, хотиннинг нима кераги бор?

х х х

Назар пиён Полосондаги энг дали-ғули, энг шинаванда, энг номдор йигитлардан эди. У қадам босган жойга кулги ҳам эргашиб кирарди.

Бир куни ярим кечаси у туман марказида маст гандираклаб юриб, кийим-кечак дўконининг ёнига бориб қолибди. Аёллар кийимини намойиш қилиш учун каттакон деразанинг ортига қўйилган “сопол киз”ни кўриб: “Яхшимилар, акаси жонидан? Поччамиз сафардамилар дейман?” – деб шилқимлик қила бошлабди.

Шунда, милтиқ таққан чол оқсоқлаб келиб, унга хўмрайиб тикилибди. Бу магазин қоровули эканини хаёлига ҳам келтирмаган Назар ака илжайганича луқма ташлабди:

- Ов қалай бўлди, бобой? Ўрдак-пўрдак отган бўлсалар, ўртада қайнатайлик, яримта вино биздан.

х х х

Ажамқул ака емсақ хотинига қизиқиб, тушлиқдаги тухум солинган қаймоқли шурвадан сўнг қовун, тарвуз, нок, узум, анжир, бодринг, помидор кабиларни аралаш-куралаш ебди-ю, ичбуруғ бўлиб қолибди. Кечки овқат чоғида хотини дастурхонни яна ўшандай безатиб, четда шалпайиб ўтирган эрига: “Келмайсизми, ёзнинг ноз-неъматини ганимат”, деса, Ажамқул ака хаста товушда ингиллабди:

- Олавер! Доимгидек, ёзнинг хўл-қуруғи сенга, ичбуруғи менга.

х х х

Олтиариқни “Кулдирувчилар мамлақати” десалар-да, бу ерга келган одамнинг ўзи бирон-бир кулгили ҳолатга тушмасдан қайтиб кетмоғи мушкул.

Миршаблиқдан ҳожилиқкача бўлган йўлни босиб ўтган Муҳаммадрасул қишлоқдалигимни эшитиб, Малиқжон деган журналист укамиз билан бирга Ёзёвондан эринмай йўқлаб келди.

Анча гурунглашдик. Қайтишларида кўчага кузатиб чиқдим. Муҳаммадрасул “Тико”сининг эшигига калит солаётганида, Малиқжон нариги ёқдаги эшиқни очиб, бамайлихотир машинага кириб ўтирди. Буни кўриб, Муҳаммадрасул анқайганича туриб қолди. Дарров сездимки, паришонхотир оғайним фақат ўзи томонни кулфлаб, бошқа эшиқлар кулфини очиқ қолдирган экан.

х х х

Олтиариқда энг кўп учрайдигани – туруп сотаётган Аваз, киракашлиқ қилаётган “Дамас”, бодринг юкланган “КамАЗ”.

х х х

Олтиариқда энг кам учрайдигани – бодрингни чўкиб кўрмаган жўжа, четига узум экилмаган кўча, ҳажга туруп кўтариб бормаган хўжа.

х х х

Исмнинг ортига “сигарет” сўзи тиркаб айтиладиган зот Фарғона бўйича биттаю битталиги боис, полосонлиқлар Раҳмон-сигарет тоғадан жуда фахрланиб юришади.

Айтишларича, у ухлаётган чоғида, хуморбосдига ис олиб туриш учун сигарети ўчган муштукни тишлаб ётаркан. Сартарош унинг ўнг юзидаги соқолни қираётганда, сигаретни оғзининг чап томонига олиб тураркан. Ҳаммомга тушса, чекаётган сигаретини хўл қилмаслик учун тананинг жағдан тепароқ қисмига сув теккизмас экан. Узоқ вақт учрашмаган бир таниши билан ўпишиб кўришмоқчи бўлиб, оғзидаги сигаретда унинг бурнини куйдириб қўйган экан...

Бир куни Раҳмон-сигарет тоға томорқасидаги баланд ёнғоқнинг устига чиқиб мева қоқишни бошлабди-ю, оёғи тойиб кетиб, гурсиллаганича ерга тушибди. Уйидагилар югуриб боришса, намахтажон аҳволда ётган одам оғзидаги ўчиқ сигаретни бир-икки тортиб кўриб: “Тугурт чакворингла-а-р”, дермиш.

х х х

Тошкентлик мош емасдан туролмайдди, айниқса, мошхўрда бу ерда жуда тансиқ таом ҳисобланади. Олтиариқда шу билан боғлиқ бир мутойиба бор.

Янгиқўрғонлик Суюн тоға телевизорда Эркин Воҳидовнинг шеър ўқишини эшитиб ўтириб: “Ширин шоир экан”, деса, ўғли: “Бу киши асли олтиариқлик, ёшлигида Тошкентга кетиб, ҳозир жуда машҳур бўпкетган”, дебди. “Машҳур” деган сўзни ўзича идрок этган Суюн тоға, лабининг четидан қочириқ учурибди:

- Ҳа энди, Тошкентда яшагандан кейин, мошхўр бўлмай қаёққа борарди.

х х х

Ўзини ишчи-деҳқон ҳукумати деб эълон қилган Шўро давлати бойларни синф сифатида тугатиб, мол-мулкани мусодара қилиб, бошларига қувғин ва қирғин офатини ёғдирибди, 20-йилларнинг охирида колхоз (русчадаги “коллективное хозяйство”, яъни “жамоа хўжалиги” сўзининг қисқаргани) тузиш бошланибди.

Яккахўжаликларни тугатиш, умумхўжаликларни ташкил этиш жараёни оғир кўчиб, ҳукумат фаоллари уйма-уй ташвиқот қилиб юрган даврлар экан. Раис Калтўпи маҳалласидаги Рўзи тоғаникига кириб: “Биров хўқизи, биров қўш-омочи, биров қўй-сигири билан умумхўжаликка ёзилапти, сиз ҳам бизга қўшилинг”, деб кистовга олибди. Рўзи тоға: “Менда битта кетмондан бошқа нарса йўқ”, деган экан, тезроқ аъзони кўпайтирмаса, ўзи ҳам ишсиз қолишидан чўчиган раис: “Бўпти, кетмон билан қабул қиламиз”, дебди. Бозори чаққонлигини сезган Рўзи тоға: “Манавиниям ёз, ука”, дея нарироқда раисга ғижиниб турган итини кўрсатибди..

- Ие, савет умумхўжалигида итга нима бор?” – деб ўқрайибди раис.

- Гапни охиригача эшит, - дебди Рўзи тоға. - “Сен буни “эчки” деб ёз. Итим ўлса, умумхўжалик мендан битта эчки қарздор бўлади.

Шундан кейин анча баҳс кетибди. Рўзи тоға “порага эчки бермасанг, умумхўжалининга кирмайман”, деб туриб олибди. Охири раис келишишга мажбур бўлиб, дафтарига ёза бошлабди: “Рўзи тоға ўн биринчи фебралда умумхўжаликка аъзо бўлиб кирди. Ўртадаги мулкимизга қўшган ҳиссаси – бир дона сопли кетмон ва бир бош итга ўхшаган эчки...”

х х х

Шакарқишлоқдаги қўйчилик фермасида Қўчқорвой деган мудир бўларкан. Қўзилатиш мавсумида кечаси ҳам ишлаётди, биқинида тўсатдан кучли оғриқ пайдо бўлибди-ю, туман касалхонасига қўнғироқ қилибди. Эшитқини Ширинқишлоқлик навбатчи врач кўтариб, “эшитаман”, деган экан, мудир: “Мен қўйчилик фермасидан гапиряпман... Қўчқорман”, дебди. Бемахалда уйқутираб ўтирган, “қўчқор” дейилганда эркак қўйни англаб ўрганган врач: “Хўш, нима гап?” – дея дўнғиллабди.

- Биқиним ғижимлаб оғрияпти. Келиб, бир кўриб қўймасанглар, бўлмайди.

- Сен, яхшиси, “33 – 45”га қўнғироқ қил. Дардингни ўзининг дўхтирингга айтганинг маъкул.

- У телефонда ким ўтиради?

- Ким бўларди, мол дўхтири-да.

х х х

Узоқ йиллар туман ижроқўми раиси лавозимида ишлаб, турли юмушлар билан кирмаган қишлоғи, кезмаган кўчаси қолмаган, айниқса, пахта терими мавсумида уйма-уй юриб ёш-қарини далага ҳайдашда доимо бош-қош бўлувчи Маматхоновни соддароқ кишилар мамлакатнинг энг катта хўжайини шу бўлса керак деб ўйлашарди.

Маҳалламиздаги Аҳмадкул бува жуда илми кучли муллалардан ҳисобланса-да, ўта гўдакфёъл, фикри сиёсат чигалликларидан тугалай холи инсон эди. Гагарин тарихда биринчи бўлиб фазога учган куни мулла буванинг ўзидек соддадил ўғли кўчадан гап топиб келибди:

- Эшитдингизми, ота, бир одам юлдузга учибди!

- Ий, ким экан у? – деб қизиқсинибди Аҳмадкул бува. – Отини айтишмадимми?

Ўғли Гагариннинг исмини тополмай бош қашлаётганида, Аҳмадкул бува бундай катта иш кимнинг қўлидан келиши мумкинлигини ўзича тахминлаб кўриб, мулоим товушда сўрабди:

- Маматхоновми?

х х х

Яна бир шунақа гап.

Дўстим Абдусалом қизини кўриб келишга кетаётган онаси Ҳадича отинга: “Невараларингизга дўкондан қанд-курс олволарсиз”, деб ўн сўм берибди. Беҳад соддадил отин хола пулдаги Лениннинг суратига тикилиб: “Бу ким?” – деб сўраган экан, Абдусалом: “Бу – юртимизнинг энг катта доҳийси”, деб жавоб қилибди. Шунда, отин хола дебди:

-Вой, Маматхонов деганлари шу одамми?

х х х

Гоголнинг “Ревизор”ини ўқиб, зап тўқиган-да, деб кўямиз. Лекин...

1983 йилнинг ёзи эди. Институтни битирган укасини олиб кетиш учун Тошкентга келган олтиариқлик маҳалладошим Холмат агроном бизникида тунаб қолди. Эртаси куни ака-укага кўшилиб, уларнинг тўкилган “Москвич”ида мен ҳам қишлоққа йўл олдим.

Бекободдан ўтганимизда, машинанинг балони ёрилиб, буқоғи бор асранги ғилдиракни кўйсак, буниси ҳам Конибодомдан бериқоқда гумбирлаб отилди. Яланг жойда ўткинчи машиналар тўхтамай, вақт ярим кечадан ўтганда, озгинадан ухлаб олдик. Ғирашира тонгда туриб, охири бизникидан хароброқ бир “Москвич”ни тўхтатдик. Эгаси Бешариқдаги қайсидир колхўзда мол дўхтири экан, “майли, запас балонимни бериб тураман, борсак, колхўзимизнинг гаражида камераларингни яматиб оларсизлар”, деди.

Колхўз гаражига ҳали куёш сакрамасдан етиб бориб, дарвоза олдида учта савлатдор киши турганини кўрдик. Улар раис, бош агроном, гараж мудури эканлар. Мол дўхтири: “Олтиариқлик меҳмонларга балонимни бериб, зўрға етказиб келдим-да”, дегач, раис ҳаммамиз билан иссиқ кўришиб, кимлигимизни суриштирди. Ўзимни журналист, Холматжонни агроном, янги диплом олган укасини иқтисодчи деб таништирдим. Раис камерани ямаб ўтирмай, машинамизга бошқа янги ғилдирак кўйишни буюрди ва бизни йўлнинг у юзидаги бинога етаклади. Кирсак, узун стол, дастурхон ноз-неъматга лиқ тўла.

Оч эдик, ўн-ўн беш чоғли одамга мўлжаллаб ёзилган дастурхоннинг бир четини тезда товуктитиш қип ташладик. Орада, раис бундан икки ҳафта бурун мусобақадор сифатида Олтиариқда бўлишгани, уста деҳқонлардан кўп нарса ўрганиб қайтишганини гапириб ўтирди. (Ўша даврда бир туман иккинчи туманга мусобақадор этиб белгиланар, гоҳ буниси унисининг, гоҳ униси бунисининг ишини текшириб, аниқланган ютуқ-камчиликлар ҳақида вилоят раҳбарларига маълумот беришар, аслида бу қуруқ оворагарчилик, кераксиз харажатлар эди).

Нонушта тугагач, ташқарига чиқиб, зиёфат учун миннатдорчилик билдира-билдира машинага ўтираётганимизда, раиснинг бирдан қиёфаси ўзгариб: “Қайтиб келасизларми?” – дея гарангсираб боқди. “Насиб қилса, келармиз”, дедим.

Зиёфатнинг асл сабабини, хайрлашаётганимизда раис довдираб қолганинг боисини туман марказига келиб, йўл устига осиб қўйилган алвонни кўрганимиздан кейингина англадик. “Олтиариқлик азиз мусобақадорлар, қадамингизга ҳасанот!” деган сўзлар алвонга кўшилиб ҳилпираб турарди.

Буёғидан қарасанг, жуда кулгили, уёғидан қарасанг, жуда қалбтирнар ҳолат. Ҳақиқий текширувчилар борса, раис уларни пайхон қилинган дастурхонга қайси юз билан таклиф этади? Бизни раисга рўпара қилган мол дўхтирининг аҳволи энди нима кечади?

х х х

Тўйдан сўнг чимилдиққа киритилган Марайим-ғижжак умрида кўришмаган келинчакнинг кўнглига осонроқ йўл топишга уриниб, танишувни ғижжакда шўх-шўх куйлар чалиб беришдан бошлабди. Бундан тоқати тоқ бўлган отаси уни секин ташқарига чақириб, минғирлаб писанда қилибди:

- Билолмай турибман-да, ўғлим, анави қизни сенга олиб берганмидик, ғижжагинггами?

х х х

Шоир Муҳаммад Юсуфни Водилда, сўнг Олтиариқда меҳмон қилгач, машҳур Турсунали полвоннинг “Волга”сида Марҳаматга ташлаб келдик. Қайтаётганимизда кеч бўлиб қолгани учун полвон Йўлдош Сулаймон иккаламизни Фарғона шаҳридаги уйида олиб қолди.

Кўпқаватли бинодаги бетон хонада димиқиб кетганим етмаганидек, қоронғи бурчакда нимадир ора-сира “виш-ш, виш-ш” қилиб ғашимни келтиради. Охири тоқатим тоқ бўлиб, секин бориб қарасам, полвоннинг хотини томошада ўйнатадиган уч қулочли бўғма илон устига ойнак ёпилган яшиқнинг ичида тинимсиз тўлғаняпти. Юрагим орқага тортиб: “Полвў-ў-н, ҳов полвон!” – деб товуш қилишга тушдим. Ичкаридан уйқусираб чиқиб келгач, “Полвон, илонингиз бугун тамадди қилганмидилар?” – десам, аскияни кийиб қўядиган Турсунали хотини ётган қўшни хона тарафга қошида ишоралаб, деди:
- Қўрқманг, энг ҳавфли илон бу томонда ётибди.

х х х

Қўшним Тўравой бува ҳалол, ҳақиқатчи, айна чоғда биркесар ва кўрс киши эди. Ўзидан каттарокларни ҳисобга олмаганда, ҳаммани бирдек сенсирарди.

Жуда гурунги, оғзидан кулги аримайдиغان Хусанбой-туя ака Тўравой бува колхўзда бригадирлигида қўлида ишлаган экан. Ундан шундай мутойибани эшитгандим:
- Тўравой тоға тушмагур одамлар ишлаётган жойга бориб қолса, “хорманглар” десам ҳам сизлаганга ўтиб қолмасин деб, “хорма ҳамманг”, дерди.

х х х

Москванинг чизган чизигидан чиқмайдиган иттифоқдош республикалар ташкил этилиб, Шўро давлати СССРга айланишидан анча илгари Туркистонда миллий озодлик ҳаракати вужудга келган, ҳатто Қўқон Мухторияти тузилиб, мустақил мамлакатга асос солинганди. Кураш, айниқса, Фарғона водийсида жуда авж олган, қизил ҳукумат уларни “босмачи” деган ҳақоратли ном билан атаса-да, маҳаллий аҳоли “исломчилар”, “кўрбошининг йигитлари”, кўпинча умумлаштириб, “кўрбошилар” дейишган. Фарғонада “мадаминчилар” ибораси ҳам қўлланилган экан. Бу ҳаракатлар замирида нечоғли жиддий ғоя ётган бўлмасин, Олтиариқда шу хусусда ҳам талай хангомалар юради.

Бўтавой ака келгусида биронта амалга илашиб қолиш илинжида компартияга аъзо бўлволишга уринибди. Номзодлар қаторида суҳбатга кирган экан, райкомдан (район, яъни туман партия комитетидан) келган вакил унга синчиклаб тикилиб: “Мабодо, босмачи бўлмаганмисан?” – деб сўрабди.

- Босмачилик қилганмиз, хўжайин, - дебди Бўтавой ака. – Лекин, ўзим таслим бўлганим учун кечиришган.

Вакил бунга эшитиб: “Йўқол, сотқин! Сендақаларни отиш керак!” – деб уни хайдаб солибди. Ташқарига чиқишгач, шериклари: “Э, каллаварам, босмачиликда бўлмаганман деб қўяверсанг, ўлармидинг”, дейишса, Бўтавой ака: “Ие, олдинги кўрбошимизнинг ўзи сўраб турибди-ю, қандай алдайман?” – дермиш.

Шундан кейин, бир чигалликнинг тагига етолмай, Бўтавой ака умр бўйи ўйланиб ўтибди – “сотқин” деган сўзни ҳозирги амалдор собиқ “мадаминчи”га нисбатан ишлатдимиз, ё бўлмаса, собиқ кўрбоши ҳозирги таслимчига захрини сочдимиз?

х х х

Шакарқишлоқлик кўрбоши барча темирчиларни тўплаб, “гап шу, менга қисқа вақтда бронепоезд ясаб берасизлар”, дебди. Темирчилардан бири “бунга озмунча темир кетадимиз, қаёқдан оламиз”, деб сўраса, кўрбоши шундай йўл кўрсатибди:

- Қаёқдан олардик, темирйўлни бузиб, ўша темирлардан ясаймиз-да!

х х х

Ширинкишлоқлик кўрбоши шўрочиларнинг юрагига жиддий гулгула солиб келаётган машхур саркарда Мадаминбекка чопари орқали хат жўнатибди. Хатда шундай дейилган экан: “Қишлоғимиздаги Шўро идорасини “хап” дегунча эгаллаб, Берди-кизилни асир олдим. Менга шўёғи етади, Петирбурғни олиб давр суришни Сизга бердим”.

х х х

Шўро ҳукумати анча-мунча муҳолифни тан олавермаган, фуқаролар уруши даврида фақат украиналик Махно ва туркистонлик Мадаминбек билан музокара олиб боришга мажбур бўлган дейишади. Шермат кўрбоши (бир кўзи ожизлиги боис, ғанимлари уни Кўршермат деб аташаркан) Мадаминбекнинг энг доврукли саркардаларидан бўлган экан.

Жанглар кучайиб кетган ўша 20-йилларда бир тўп шайхфеъл кўкнорихўр Мозортагидаги хужрага тўпланиб олиб, қабри шу жойда бўлган Кўктил отага атаб одамлар келтириб турадиган чалпақларни еб ётишаркан. Бир куни улар навбатдаги чалпақ базмидан сўнг кўкнорни ичиб олишиб, кайф устида кўшиқни важанг қилишибди:

*Белига ўқдон боғлаволиб,
Этигини қоп-қора ёглаволиб,
Тогдан тушади Шермамат.*

*Суйганларини қучоқлашга,
Суймаганини пичоқлашга
Тогдан тушади Шермамат.*

*Муслимлардан нон олгани,
Кофирлардан жон олгани
Тогдан тушади Шермамат.*

*Нон топмаса, оч ухлашга,
Элга қўшилиб қон йиғлашга
Тогдан тушади Шермамат...*

Шерикларидан ёшроқ, шу туфайли жирраки ва гажирроқ бўлган Почта кўкнори: “Одамни ухлатгани кўясизларми, йиғиштиринглар ўша Шермат-перматларингни”, деб ўшқира бошлаганида, хужранинг эшиги ғийқиллаб очилиб, бир кўзига қора тасма тортган қашқар қалпоқли киши ичкарига олайиб мўралабди. Кайфда пашшанинг ғинғиллашидан ҳам чўчиб ирғишловчи кўкнорилар, бири “вой дод”, бири “вавах” деб, беҳушланиб йиқилишибди.

Сал ўтгач, олдинма-кетин ўзларига келиб, бир-биридан аҳвол сўрай бошлабдилар.

- Тирикмисан? Соғ қолганингга бир пуд майиз опкелиб, ис чиқарасан энди.

- Наганини кўрдингми, наганини?

- Ие, ўша тўппончани менга тўғрилайди-ю, кўрмайманми!

- Бир нима ярқираб, кўзимни қамаштиргандек бўлди. Ё қиличи тиллоданмикин?

Шунда, соқолдор даврабоши Почта кўкнорига ўқрайиб ғадаблабди:

- Сен чиранчоқнинг жаддига ўлиб кетишимизга сал қолди. Шермат-перматингни йиғиштир деб турган ботир биринчи бўлиб сичқонга айландинг-ку. Оғзингдан отмади, Шерматбекка куллуқ қил.

Шу палла эшик яна ғийқиллаб, “ха-пуп, ха-пуп” деб нафас олганича, ичкарига Бўрдоқвой кўкнори кириб келибди. Бу гал енгилроқ чўчиб тушган даврабоши ёқасига бир туфлаб олиб: “Мулла Бўрдоқвой, Шермамат кўрвоши кетибдими, кўчада кўринмадими”, деб сўрабди.

- Қўрвошини кўрмадим, - дебди Бўрдоқвой, кўлидаги тугунчани ўртага қўяётиб. – Лейкигин, Аширкўр подачини кўрдим. Мозорбувага кўтариб қўйган чалпакни опкелсам, шерикларингиз дод-вой кўтариб капалагимни учиринди, деди-ю, шу тугунчани кўлимга бериб кетди...

х х х

Олтиариқликларнинг бировга тескари лақаб қўйиш одати ҳам бор. Масалан, хайхотдек ховлисига бирон туп кўчат экмаган Теша Қурбонни “Мичурин” (машҳур ўсимликшунос олим), сўкоғич Бозор Эгамни “қантовуз”, ўта пулдор, лекин зикна Солмон тоғани “жулдурчопон”, ғирт оми Марай бувани “мавлоно”, ўтиришда ўзгаларга навбат бермасдан сайрайдиган Холмат акани “камгап”, кунига уч-тўрт жойда жанжал чиқариб юрадиган Пакирдинни “мўминқул” деб аташади.

Дунёнинг ишлари уёқда турсин, оиласида нималар бўлаётганини ҳам билмасдан юриши боис тескари лақаб орттирган Хушёр банги тошйўлининг ёқасидаги тутлар остида ажриққа ёнбошлаб ётса, пилоткани қошга кўндириб, бир аскар йигит ўтиб қолибди. Кайф қилишдан бўшамай, иккинчи жаҳон урушининг қачон бошланиб, қачон тугаганидан буткул беҳабар қолган бу ажиб банда: “Хў, укагинам, чучварадўппини кийволиб, қаёқдан келяптилар?” – деб сўраса, аскар йигит: “Гитлерга гўр ковлаб, лаҳадга тикиб келяпман”, дебди. Буни эшитиб, Хушёр банги бирдан тутақибди:

- Умарали гўрковдек таниқли одам турганда, сен гўдак нега ўлик кўмишга аралашиб юрибсан?

х х х

Тасмахон-танноз тўртинчи марта эрга тегаётиб, келинлардан қолиб келаётган қадимий удумга кўра, дадасининг бўйнидан кучиб: “Сизсиз қандай яшайман, дада? Мени қаёқларга бериб юборяпсиз?” – деб йиғлашга тушибди.

- Хўнграмасанг-чи, қизим, - дебди дадаси, мийиғида кулиб, - уйини топиб келолмайдиган гўсхўрлардан эмассан-ку.

х х х

- Шакарқишлоқ билан Ширинқишлоқ аёлларининг мусиқага муносибати қандай?
- Булари чирмандани “такатумғалвир”, улари дуторни “динғирчўмич” деб эъюзлашади.

х х х

- Шакарқишлоқлик билан ширинқишлоқлик эркакни бир-биридан қандай фарқлаш мумкин?

- Нос сўрасангиз, шакарқишлоқлик ўзини карликка солади, ширинқишлоқлик шунчаки эшитмагандек ўтиб кетади.

х х х

- Шакарқишлоқ билан Ширинқишлоқда энг иззатли кишилар ким?
- Шакарқишлоқликлар касал кўргани келмайдиган гўрковни, ширинқишлоқликлар аёлларнинг ҳомиласига аралашмайдиган мол дўхтирини ниҳоятда ҳурмат қилишади.

х х х

Коллективлаштириш, яъни деҳқонларни умумхўжаликларга бирлаштириш жараёни авж олган давр. Полосонликлардан бир гуруҳи шахсий мулкани кўпчиликниқига айланттиришга кўнгли чопиб-чопмай, раиснинг ҳузурига келишган.

Холвой: “Бошқа нарсалар-ку бошдан садақа. Лекин, калхўзга кирганларнинг хотиниям ўртада бўлишига қаршиман, хўжайин”.

Раис: “Бунақа тухматларга ишонма, ука. Правакассия бу!”

Холвой: “Унақа бўлса, розиман, ёзинг аъзоликка”.

Тарашмамат: “Менга қаранг, раис ака, умумхўжаликда хотин масаласида сеники-меники йўқлиги тўғри гапми?”

Раис: “Нотўғри!”

Тарашмамат: “Ҳа майли, унда аъзо бўламан, ёзаверинг”.

Қўрғон бурун: “Бизниям дафтарингга михлаб қўй, раис ука. Қариганда ёш-ялангга кўшилиб, бир султоняшаш қилсак қипмиз-да... Ҳа, айтгандай, калхўздагиларнинг заифасиям ўртада бўларкан-да, а?”

Раис: “Унақамас! Кап-катта одам шу гапга ишониб юрибсизми?”

Қўрғон бурун: “Э, шунақами? Унда, номимизни дафтарингдан суғур, калхўзинг бизга тўғри келмади”.

х х х

Ҳар йилдагидек, пахта терими даврида мактаб ёпилиб, ўқувчилар далага олиб чиқилган кунлар эди. Бошланғич синфлардагидан юқоридагилар, жумладан, биз ҳам зах дала шийпонида, чангга ботган кўрпаларда ётиб, фақат пайшанба ва якшанба кунларигина озгина гўшт аралаштириладиган мазасиз овқатларни еб, ўқитувчиларнинг қаттиқ назорати остида эрта тонгдан кош қорайгунча пахта терардик. Барча учун бир хилда белгиланган “норма”ни бажаролмаганларни тунда ҳам пахта теришга мажбур қилишарди гоҳо.

Бир куни Ҳомит деган синфдошим иккаламиз даладан қочиб, уйга йўл олдик. Елкамизда пахта териб солинадиган бўз этакка тугилган қовунлар ҳам бор. Ҳансираб келаётиб, туйқус катта тўсиққа учрадик – зовурни тозалаётган эксковатор иккита ходадан иборат кўприкни ҳам бузиб ташлабди. Эксковаторчига қовун ваъда қилганимиздан сўнг, у икковимизни “темир қовуш”га ўтиргизиб, ўзи томонга ўтказиб қўйди.

Синф раҳбаримиз бизни изма-из қувиб келаётган экан, зовурга йўлиқиб, тўхтаб қолди. Аввалига: “Иккаланг яхшилиқча буёққа ўт!” – деб дўқ урди, биз парво қилмасдан йўлда давом этишга шайланганимизни кўргач: “Мен педагогман, тезда нариги томонга ўтказиб қўй!” – дея эксковаторчига дағдаға ёғдирди. Эксковаторчи: “Кимлигингиз билан нима ишим бор, қовун бермасангиз, ўтказиб қўядиган аҳмоқ йўқ”, деб қариллаган эди, синф раҳбаримиз унга еб қўйгудек қараб қўйиб, бизга юзланди ва илтижоли товушда деди:

- Жон болалар, мени ҳижолат қилманглар. Қовунларингдан биттасини анави паскашга беринглар, зовурдан ўтиб олай...

х х х

Шойим бақирокнинг шанғиллоқлиги етмагандек, янги олган эшаги ҳам тинимсиз ханграйдиган хилидан чиқибди. Хотини карнайнинг сингурни қачон йўқотасиз, деб хархаша қилавергач, бир куни ғира-шира тонгда эшакни минибди-ю, сотиб келиш мақсадида бозорга йўл олибди. Эшак жонивор айрилиқни ҳис этганми, ё бирон шарпадан хуркиганми, эгасини устидан отиб, ортга қочибди. Таниш ҳовлини топиб келиб, танбаланган дарвозани тумшуғида тинимсиз итара бошлабди.

Ток остидаги сўрида хануз ухлаб ётган хотин дарвоза ҳадеб “ғижир-ғижир” қилаётганидан уйғониб, эринибгина пастга тушибди. Келиб, оғир тамбани четга сураккан, уйқураганича дебди:

- Овозинг ўчгурни йўқотиб, ажаб иш қилдингиз. Мана энди икковимиз ти-и-нч яшайдиган бўлдик.

х х х

Тўртинчи синфдалигимда олтинчида ўқийдиган бир қизни ёқтириб қолдим. Кунлардан бир куни оппоқ қоғозга: “Кечқурун кўчага чиқинг, битта гапим бор”, деб ёзиб, танаффусда секин кўлига қистирдим. Кейинги танаффусда у гезарганича келиб, дўмбоқ қилиб букланган қоғозни чўнтагимга зарда билан тикиб кетди. Ҳаяжонланганимча панага

ўтиб, хатга кўз ташладим. Хатда: “Гапинг бўлса, сарик-сурукнинг ўзига айт. Нима, мен хат ташийдиган малайингманми?” – деб ёзилганди.

Суриштириб билсам, “севгилим”нинг иккинчи “Б”да ўқийдиган зарғалдоқ синглиси ҳам бор экан.

х х х

Атоқли шоир Эркин Воҳидов ноиб сифатида Олтиариқдаги учрашувга келганида, сайловчилардан бири ўз маҳалласида ичимлик суви масаласи яхши эмаслигидан шикоят қилди. Туман раҳбари зимдан ғалатироқ қараб қўйгани шикоятчига таъсир этдими, Эркин ака “сизларда умуман тоза сув йўқми” деса, “борликка бор-у...” деб, “қувур керакми” деса, “қувур етарлику-я...” деб, мужмалланиб жавоб қайтара бошлади. Тоқати тоқ бўлган Эркин ака: “Дадил гапираверинг, ё бирон-бир ташаббусингизга кимдир тўскинлик қиялпими?” – деб сўраган эди, арзғўй: “Бизни-ку биров “кишт” дегани йўғ-а, нимагадир ишни уёққаям, буёққаям силжитолмай турибмиз-да”, дея тагин дудмалланди.

Бу гапдан кейин, шахматнинг ашаддий мухлиси бўлган Эркин ака енгил нафас олиб, деди:

- Мана энди тушундим. Пот вазиятга тушиб қолдим демайсизми, азизим.

х х х

Олтиариқдаги кабобчиларнинг энг тотлиқўли раҳматли Малик ака эди. Касбининг сирини билмоқчи бўлганларга у: “Ҳамма гап зира-зирвакни меъёрида кўшиб, гўштнинг сўлига яхшилаб сингдиришда”, дерди-ю, батафсил уқтириб ўтирмасди.

Малик аканинг ичкиликка майли кучлироқ эди. Масаллиғни ҳозирлаб бергач, эрталабданоқ “отиб” олиб, лола-лола бўлганича бир четда сузилиб ўтираверар, қолган ишни ўспирин ўғли бажарарди. Ишгаям, гапгаям чечан бўлган ўғил эса, кўрадаги кабобнинг устида елпиғични парракдек ўйнатиб туриб, ўтган-кетганга китмирона кичкириб кўярди:

- Кепқолинг! Кабоб ҳам тайёр, дадам ҳам тайёр!

х х х

Ўзбекнинг ўзига хос қилиқларидан бири шуки, тўйга келган санъаткорни ёқтириб қолса, олдига бориб, унинг дўпписига пул қистиради.

Бир тўйда Абдулла қизиқнинг ихлосмандлари уни гоҳ у столга, гоҳ бу столга тортқилашиб, “биз билан ҳам битта олинг”, дея қадаҳ тутишаверибди. Бундан безган қизиқчи даврада навбатдаги ҳангомани бошлаётиб, чўнтагидан икки-уч хил пулни чиқариб кўрсатибди-да, ўтирганларга дебди:

- Бир-биримизга ҳурматимизни осонгина билдириб туриш учун донишмандлар манавинақа нарсани ўйлаб топишган. Бундан кейин, оғизга арақ-вино қистириб, ўзимизни қийнамайлик.

х х х

Мустақиллигимизнинг дастлабки йиллари эди, Марғилондаги боғда қизиқчи, аскиячи ва ҳаваскор ҳофизларнинг республика микёсидаги кўрик-танлови ўтказилди. Ўзбек ҳажвиётининг пирлари ҳисобланмиш Неъмат Аминов, Эргаш Каримов, Муҳиддин Дарвишов кабилар жюри аъзолари бўлган бу танловда олтиариқлик қизиқчи Абдулла Акбаров ҳам иштирок этганди.

Тадбир бошланиши олдидан боғда айланиб юрган Абдулла қизиқ чойхона ёнидан ўтаётиб, бутоғига галстук ва шляпа илиб қўйилган пастаккина қоратолни кўриб қолибди. Кўрибди-ю, чекаётган сигаретини шоша-пиша четга отиб, қоратолга тавозе билан таъзим қилибди:

- Ассалому алайкум, юз йиллик чинору қайрағочларнинг улуғ раҳбари!

х х х

Олтиарикликларнинг ёқтирадигани – кўтарамачи харидор, овқат танламайдиган мардикор, кенгроқ томорқа берадиган амалдор.

х х х

Олтиарикликларнинг хушламайдигани – туруп экилмаган бўш майдон, бодрингпояга кирган ҳайвон, узумнинг сояси тушиб турмаган айвон.

х х х

Абжал қийшиқ деган киши бўларкан. Табиатан жирракилиги боис, лақабини қўшиб айтган киши билан ғиштнинг устида етти йил ёқалашар экан. Эшикни қийшиқроқ қуриб қўйибсан, дегани учун ҳатто колхўз раисининг кўзига нос тупуриб урган дейишади.

Шу одам бир куни бемаҳалда толкўчадан ўтаётиб, рўпарасидан чиқиб қолган санғи эшакни ажина деб ўйлабди-ю, ортига пойга қўйибди. Бориб, дуч келган биринчи дарвозани жон ҳалпида тақиллатган экан, ичкаридан: “Ким у?” – деган сас янграбди.

- Оч эшикни! – дея талвасаланиб қичқирибди у. – Абжалман!

Уй эгаси: “Қанақа Абжал?” – деб сўраса, овози қалтираб жавоб қилибди:

- Қўркма, ўзинг билган Абжал қийшиғингман!

х х х

Шўролар давлатида биттагина ҳукмрон партия бор эди, унинг сафига зиёлиларни, олий маълумотли мутахассисларни имкон қадар камроқ йўлатишар, асосан, ишчи-деҳқонлар орасидан босиқ-мўминларини танлаб қабул қилишарди. Муҳими, ҳам ишчан бўлсин, ҳам айтганингни миқ этмай бажарсин.

“Илгарига” колхўзининг илғор қўшчиси Ҳоқимбой полвонни 30-йилларда компартияга қабул қилмоқчи бўлишибди. Райком ходимларидан бири унинг омилигини билгани учун энг осон саволни бермоқчи бўлиб: “Айт-чи, полвон, тавариш Сталиндан олдин давлатимизни ким бошқарган?” – деб, деворда осиглиқ турган Лениннинг суратига бир қиялаб қўйибди. Пўмпайиб ўтирган Ҳоқимбой полвон эса, девордаги суратга парво ҳам қилмай, Шўроларга қарши курашда доврўғ таратган зотни кўз олдида келтириб: “Шуниям билмай ўлибманми, тавариш Мадамминбек бошқарган-да!” – дебди.

х х х

Мен туғилганимда, пахта қабул қилиш ташкилотида бош товаршунос бўлиб ишловчи дадамга тез-тез иши тушиб турадиган колхўз раисларидан бир нечаси “қуллуқ бўлсин”лаб келишибди. Уларнинг орасида Зилҳадаги раис, урушдан катта шуҳрат қозониб қайтган Қурбон Кенжабоев ҳам бор экан. “Мени Москвадаги бир ҳарбий тадбирга чақиртиришганда, Сталин билан учрашишга келган Албания ҳукумати бошлиғи Анвар Хўжани кўрувдим, тарсиллаган йигит эканлигига жуда ҳавас қилганидим. Шу боланинг отини Анвар қўйсангиз-чи”, деб, у менга исм топиб берган экан.

Ёзиқни қарангки, орадан ўттиз йилча вақт ўтиб, кишилар туғма доврўрак, қатъиятли, айни чоғда юмшоққўнгил, деб таърифловчи Қурбон тоға билан битта касалхонага тушиб қолдик. Шундоққина қўшни хонада ётиб, деярли кўзимнинг олдида жон берди.

Вафот этишидан уч-тўрт кун илгари мени йўқлатиб, кўзимга қаттиқ тикилганича гап бошлади:

- Бир нарса эсимга тушиб қолди. Туғилганимда сопи филнинг суягидан ясалган уйғурча пичокни сенга суюнчи қилганидим. Ўша пичок борми?

Юзим хижолатпазликдан ловуллаб, эсдалик пичокни болалигимданок латтага ўраб сақлаб юрганимни, ҳатто армиягаям олиб кетганимни, лекин колхўзда табелчилик қилган вақтимда йўқотиб қўйганимни айтдим.

- Э, хайрият! – дея, мени ҳайрон қолдириб, бирдан енгил нафас олди Қурбон тоға. - Жаҳлинг тезлиги кўришиб турибди. Бу урди-сурди замонда бирортасини чавақлаб қўйсанг, гуноҳнинг каттаси менга тушарди. Энди кўнглим тинчроқ ўладиган бўлдим.

х х х

Қариялардан Кенжабобоев ҳақида бир гап эшитганидим: эмишки, ишдан бўшаб олиб, урушда орттирган жароҳатини даволаб юрган кунларнинг бирида, қишлоқ жамоа йиғинида катта мажлис ўтказилиб, уни ҳам таклиф этишибди. Анжуманда сўз олганларнинг кўпчилиги жамоа раисини танқид қилишга тушибди. Охиросида Кенжабобоев ўртага чиқиб келиб, раисга салобат билан тикилибди-да: “Кўрпа-тўшаганни йиғиштир, ука, бугундан бошлаб селсаветни ўзим бошқараман”, дебди.

Довдираб қолган раис, ташқарига чиқиб, тўғри туман раҳбарининг хузурига йўл олибди. Унинг арзини тинглаган раҳбар пича донг қотиб тургач, сўррайганича дебди:

- Ҳм-м... Майли, сизга бошқа иш топармиз.

Агар шу гап рост бўлса, ҳар бир кадрни минг чиғирикдан ўтказиб ишга тайинлаш катъий одат тусига кирган собиқ империяда буни такрорланмас воқелик дейиш мумкин.

х х х

Қаҳҳор ака ниҳоятда мард, саҳий, дангалсўз, каттаю кичикка бирдек самимий киши. Ўтмишда, яйдоқи йигитлик пайтида кўп ишлар кўрсатган дейишади. Айтишларича, на Полосондаги, на бошқа қишлоқдаги одамларга ортикча зарари тегар, асосан давлатга қарашли магазин ва омбуларни қийратаркан. Узоқ бир жойда “ўтириб” қайтгач, қилиғини ташлаб юборган экан.

Бир куни Қаҳҳор ака билан қишлоқда учрашиб қолган эдим, мошкичир соқолини силаб туриб: “Пайти келиб, Олтиариқнинг тарихига бизнинг номимиз ҳам кириб қолар, а?” – дея зимдан қия боқди. Мен: “Қайси муносабат билан?” – деса, у: “Мелисалардан суриштириб, дафтаринга ёзиб қўй, қўлга тушириш учун Бутуниттифок қидируви эълон қилинган биринчи олтиариқлик мен бўламан, ука!” – деб қошини керди.

х х х

Полосонлик Қоровой кўрбоши бошга атлас қийик чандиган отлик йигитлари билан тошйўлидан ўтиб бораётса, беданатутнинг тагида чилим тортиб ўтирган Норбанги: “Хў, аканг айлангур, отларни шақира-шукур, ўқларни пақира-пукур қилиб, доим кайфимни учирасан. Бу тўпалондан мақсад нима ўзи”, деб гап отибди. Шунда кўрбоши: “Қизилларни Туркистондан қувиш қўлимдан келмаса, лоақал Олтиариқни алоҳида мамлакат қилволаман. Алоҳида бўлволсак, масалан, бодрингни тўппадан-тўғри Амриқога сотишимиз мумкин”, деб жавоб қилибди. Норбанги: “Амриқоликларни жуда-а чимтомоқ дейишади. Ўша олифтларинг бодринг емаса-чи?” – деса, Қоровой кўрбошининг бирдан кўзи чакнаб, қиличининг сопини чангаллаганича, ғижиниб дебди:

- Емай кўрсин-чи!!!

х х х

Шунга ўхшашроқ гапга замонамизда ҳам дуч келгандим.

Қишлоғимизда “генерал” лақаби билан донг таратган, хорижга маҳсулот олиб чиқишнинг омилкорларидан ҳисобланган Муҳаммадали исмли ишбилармон йигит бўларди. Бевақт вафот этмасидан бир неча ой олдин Тошкентга келиб, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш ускуналари кўрғазмасига мени бошлаб борди. Меваларни қуриштириш цехини очмоқчи экан, шунга тааллуқли турли ускуналарни кўздан кечирди, чет эллик мутахассислар билан узоқ маслаҳатлашди. Зерикиб қолмаслик учун орада гап суқиб: “Тайёр шарбатларга ўрганган европаликлар биздаги доривор қоқиларнинг қадрига етишармикин”, деган эдим, Муҳаммадали мағрур чимрилиб, жавоб қилди:

- Яхшиликча ейишмаса, реклама билан нуқилаб оғизларига тикамиз!

х х х

- Шакарқишлоқ қерда?
- Ариқнинг суви камая бориб, бирдан дарёга айланадиган жойда.

х х х

- Ширинқишлоқ қаерда?
- Ёруғлик Ойнинг орқа томонидан тушадиган нуқтада.

х х х

- Шакарқишлоқ билан Ширинқишлоқнинг рамзий байроқлари қанақа?
- Шакарқишлоқники оқ, Ширинқишлоқники оппоқ.

х х х

Уруш даврида оддий кишиларнинг кўнглини овлаш мақсадида динга кенгроқ йўл очиб берган Шўро, иши битиб эшаги лойдан ўтгач, эллигинчи йилларда диндорларни яна таъқиб қилишга тушди. НКВД (ички ишлар халқ комиссарлигининг русчадаги қисқартмаси) ходимлари маҳалла фаоллари билан бирга араб ҳарфида битилган эскича китобларни ёқиш, мачитларни йўқ қилиш, таниқлироқ муллаларни қамокқа тиқишни авж олдиришди.

Жабр кўрганлардан бири бўлмиш Сайфи маҳсум кекса устозига арзланиб қолибди:

- Эскича китобларимни кофирлар ёқиб кетди, қори бува.
- Булар пошшомиз Истаалиннинг арабийда босилган китоблари деб кўрмабсиз-да, маҳсум.
- Ваҳ, қори бува-я, ўзимизнинг Жалол сўфи инкивидининг шапкасида кептурса, алдаб бўларканми?

х х х

Китконлик Ҳоким бувани тенгқурларидан бири: “Ҳе, гўсхўр бўлмай кет, хачирингни нега эшакка алмаштирдинг”, дея тергашга тутинибди. Шунда Ҳоким бува олимона қиёфага кириб, мағрур жавоб қилибди:

- Аросат ёмон нарса, ошна. Қалласи жойидароқ бўлган одам, холига қараб, ё отда юриши керак, ё эшакда.

х х х

Ирғишо-иғво Тошлоқдан меҳмонга келган қариндошига мақтанибди:

- Бизнинг Олтиариқда ҳар уч кишидан биттаси боксчи!

Меҳмон: “Йўғ-е, бўлиши мумкинмас!” – дея эътироз билдирган экан, бу ўрамда “қавламаган” одами қолмаган Ирғишо ўз сўзини шундай исботлабди:

- Далилим бордирки, гапираётгандирман. Кеча кўчага чиқиб, ўн беш кишига йўлиққан бўлсам, шундан бештаси мени итдек савалади.

х х х

Етмишинчи йилларда шоир Шухрат оға депутатликка номзод бўлиб Олтиариққа келганида, кишилар сайловчи сифатида эмас, мухлис сифатида зални тошириб юборишгани, учрашув шеърхонлик базмига айланиб кетганини қариялар ҳануз завқланиб эслашади.

Туман газетасида гоҳ икки-уч нуқтали хабарчалари, гоҳ замонани ёки бирон-бир байрамни шарафловчи “тўртлик”лари билан кўриниб турувчи ёзғир кимса бўларди, учрашув тугагач, у Шухрат оғанинг ёнига бориб, шеърий дафтариини узатибди:

- Шеърларимни ўқиганлардан бири мени мавлона Асқад Мухторга қиёсласа, бошқаси мавлона Шайхзодага ўхшатади. Манавиларга бир кўз ташлаб, шу масалага ўзлари ойдинлик киритиб берсалар деганидим.

Шухрат оға дафтарнинг у ер-бу ерига тезгир кўз ташлаб чиққач, мулойимлик билан дебди:

- Беҳад ўзига хос шоир экансиз, тақсир. Ёзганларингизни ўқиб, сизни мавлоналарнинг бирортасигаям ўхшатмадим.

х х х

Тунги соат учларда уйига маст қайтган Нозим акага хотини какира-как сайрай кетибди:

- Шу маҳалгача қаёқларда изғиб юрибсиз? Кунда шу аҳвол, кунда шу туриш! Хурмача қилиқларингиз бўғзимга етди! Бўлди, мана бундоқ бўпкетдим!

Нозим ака сузилганича ўзини оклашга тушибди:

- Бақришдан олдин бир аҳвол сўрасанг, ўлиб қоласанми, хотинжон. Ишим тугаб, бир шишагина пива ичиб, секин уйга қайтаётсам, бир ишқал чиқиб ўтирибди-ю!

- Қанақа ишқал?

- Мулла Чирматнинг томида ётган эски мистоғора шамолда учиб тушиб, бетимга урилди, кўзойнагим мажақ бўпкетди. Манашуни пулини ундираман деб, мулла Чирмат билан нақ саккиз соат олишдим-а.

- Охири нима бўлди, охири?

Нозим ака бирдан мунгланиб, жавоб қилибди:

- Охири... келишдик. Мулла Чирмат, хотининг жуда тажанг, бу кетишда рўзгоринг бузилмасдан қолмайди, янгисига уйланадиган бўлсанг, шу кўзойнакнинг ҳурматидан ўзим текинга никоҳ ўқиб қўяман, деб эркакча сўз берди.

х х х

Кўшни республикаларнинг кўтарамачи харидорлари бодринг олиш учун фақат Олтиариққа келишга одатланганлари боис, бу маскан водийдаги биттаю битта “улгуржи бодринг бозори”га айланиб қолган. Фарғонадаги бўлак туманлардан ташқари, андижонлик ва наманганлик бодрингчилар ҳам ўз маҳсулотларини Олтиариққа келтириб сотишади.

Полосонлик Аъзам Норим қозоғистонлик харидорларга ўртамачилик қилиб, юк машиналарида кетма-кет бодринг жўнатиб турарди. Бир куни қозоқ дўстлари унга сим қоқиб, Олтиариқда етиштирилган таъми ширинроқ бодрингларни алоҳида яшиқларга солишни ва устига белги қўйиб жўнатишни илтимос қилишибди. Шундан кейин Аъзамбой маҳаллий маҳсулот солинган яшиқлар устига “Олтиариқнинг бодринглари”, четдан олинганларига эса “Олтиариқни кўрган бодринглар” деб ёзиб қўядиган бўлибди.

х х х

Олтиариқдан келиб, Тошкентда чуқур томир отиб улгурган Иброҳимжон тўнғич ўғли Фаррухбекни уйлантираётганида, ота юртидаги кондошлари, танишларини бир-бир эслаб, таклифномалар ёзишга киришибди. Ёзиб бўлгач, уларни қишлоқдош дўстига тутқазиб: “Қарангчи, яқинлардан бирортаси қолиб кетмадимикан”, дебди. Дўсти таклифномаларни кўздан кечириб бўлиб, манави одам ўлиб кетган, дея биттасини қайтариб берибди.

Тўй арафасидаги сон-саноксиз майда ташвишлардан боши толиқиб турган Иброҳимжон паришонланиб дебди:

- Ий! Энди буни ким олиб бориб беради унга?

х х х

Мустақилликдан сўнг Ўзбекистон ҳам дунё мамлакатлари орасида йигирма саккизинчи бўлиб автозавод қурди. Дастлаб уч хил автомобил – “Дамас” микроавтобуси,

кенг салонли “Нексия” ва миттигина “Тико” енгил автомобиллари ишлаб чиқарила бошланди. Кейин “Тико”дан сал катта, “лунжи” шишганроқ “Матиз” автомобили пайдо бўлди.

Марғилон бозорига бориб, Олтиариққа таксида қайтган Тойбола тоға кўшниларга: “Янги чиққан машинани кира қилиб келдим”, деб мақтанибди. Кўшнилар: “Қанақа янги чиққан машина?” – деб сўрашса, “Матиз”нинг номини тополмай, дебди:

- Анави-да... Лунжини ари чаққан “Тико” бор-ку...

х х х

Қизилтепа санаториясининг олдидаги чойхонада чой ичиб ўтирган Махсим ака велосипедини ўғри уриб кетаётганини кўриб, “ҳаёв-ҳаёв” билан қувишга тушибди. Ўғрининг омади юришмабди, велосипеднинг чархи шимининг почасини чайнаб, асфалтга чалпақланиб йиқилибди-ю, шошилишда шимини ечиб ташлаб, ура қочибди.

Махсим ака шимни чархнинг тишлари орасидан аста суғириб олгач: “Яратганнинг меҳрибонлигини қаранг, кенжа ўғлим шунақа жинси шим олиб берасиз деб бир ойдан бери қулоғимни батанг қилиб юрувди”, деб илжайибди. Кейин шимнинг чўнтақларини титкилашга тушибди, чапдагисидан топилган бир тутам пулни “буям бир насиба-да”, деб тўнининг кўйнига тикибди. Унг чўнтақдан занжирли ёнсоат чиқибди. Махсим ака соатнинг қопқоқчасини очиб, қулоғига тутибди-ю, бирдан жаҳли қайнабди:

- Вой қаллоб-ей! Мени лақиллатиб, бузуқ соатни ташлаб кетибди-я!

х х х

Олтиариқда бодрингни тузлашмайди, чунки туз бу ерда бодрингдан қимматроқ.

х х х

Олтиариқда турупни қирғичда қириб ейишади, чунки қирғич сотиб олиш тилла тиш кўйдиришдан арзонроққа тушади.

х х х

Бир шакарқишлоқлик “кўшнимнинг буқаси ғаркўз” деб, сигирининг юзига чиммат тутиб кўйган экан.

х х х

Бир ширинқишлоқлик қишлоқ ижрокўмига келиб, янги туғилган хўтикчасига “Туғилиш гувоҳномаси” олмоқчи бўлган экан.

х х х

“Аламазон ва унинг пиёдалари” деган қиссамнинг қаҳрамони хазина топиб олишни, икки мингга яқин аҳолиси бўлган қишлоғига ўн минг кишилиқ стадион қуришни орзу қилади. Аслида, бу менинг орзум эди. Шу боис, шоир сифатида анча танилиб қолгач, саксонинчи йиллар охирларида “Полосон” совхозни директори Ҳабибулло акага бу борада маслаҳат солдим. Розилигини олганимдан сўнг, ер ажратилиши масаласида туман раҳбари Федотовга бордим. У киши тумандан маблағ ажратадиган бўлди-ю, қисқа фурсатда стадионнинг ўрни қазилиб, тевараги бетон деворлар билан ўралди. Кейин замон ўзгарди, совхоз аввалига иккита ширкат хўжалигига айланди, кейин фермер хўжаликлари ташкил этила бошланиб, стадионда иш тўхтаб қолди.

Янги асрнинг биринчи ўн йиллиги ўрталарида полосонлик машхур ишбилармон Ҳокимназар Маматов Ўзбекистон чемпионатининг иккинчи лигасида ўйнайдиган “Имкон” футбол командасини тузди. Бир куни у йигит билан учрашиб қолиб, футбол командаси тузганингиз яхши, лекин бошқа тадбиркорлар билан биргалашиб бўлса ҳам, қишлоғимиздаги стадионни битказиб берсаларинг, янаям зўр иш бўларди десам, бошқаларга айтиб ўтираманми, ўзим қуриб қўяқоламан, деди. Бирсўзли, ўта дангалчи бу

йигит етти минг ўринли стадионни бир ўзи курди-қўйди. Мулкдори юртпарвар бўлса, элнинг толеи кулгани шу.

Ҳокимназарбекнинг ўзи ҳам бинойидек футболчи, тўпни бурчакдан тепиб дарвозага кирита оладиган шоввоз хужумчи. Хориждан қайтди дегунча, “Имкон” командасига кўшилиб, футбол ўйнагани-ўйнаган. Бир куни қарасам, команданинг ўйновчи тренери Тилламат оқсаб юрибди. Сабабини сўраган эдим, “кеча беш ярим тайм футбол ўйнаб, оёғимда оёқ қолмади”, деди. Футбол дегани икки тайм ўйналарди шекилли, десам, у қовоқ уйганича дўнғиллади:

- Бошқа жойларда шунақа. Бизда то Ҳокимназар гол урмагунча ўйин тугамайди...

х х х

Ҳокимназар қанча номдор бўлмасин, ўзини содда тутуди, ўта ҳозиржавоб, мутойибага уста.

Танишларидан бири унинг миҳ ишлаб чиқарувчи цехида бўлибди. Ташқарига чиқишгач, таниши: “Россия, Германия, Туркия, Япония сингари юртларнинг тадбиркорлари билан тенгма-тенг гаплашиб юрган сиздек одамга шу кичкина цехнинг нима зарурати бор”, деб сўраса, Ҳокимназар шундай жавоб қилибди:

- Бу цехнинг даромади кичик бўлсаям, аҳамияти катта. Биров аҳвол сўраса, “ишларим миҳдек” дейишга далилим бор-ку.

х х х

Ҳокимназарнинг офисидагилар давра қуриб қолишса, қоп-қоп хангома йиғиш мумкин.

Ҳокимназар соддафеъл бир ўртоғини ёнига олиб, учоқда хорижга учибди. Стюардесса уларнинг олдига биттадан стаканда минерал сув, бир нечта рангли салфетка кўйиб кетгач, ўртоғи бу сочиқчаларга тикилиб, нималигини сўрабди.

- Булардан биттасини сувга солиб аталасанг, шарбатга айланиб қолади, - дея жиддий қиёфада жавоб қилибди Ҳокимназар. – Қизил ранглисини солсанг гилоснинг мазасини беради, сариқ ранглиси – лимон.

Ўртоғи сариқ рангли салфеткани стаканга солиб, бармоғида аталаётганида, олдинги қаторда уларнинг гапини эшитиб ўтирган аёл ортга бўйланиб боқиб, “шарбат яшаш усули”ни пича томоша қилибди. Сўнг ўзининг ва эрининг олдидаги салфеткаларни шиппа йиғиштирибди-да, “уйга борганда, буларни ўғилчамизга шарбат қилиб берамиз”, дея шоша-пиша сумкачасига тикибди.

х х х

Азизбек Россиянинг Самарасидан қайтаётиб, “дорилик” учун олган бир канистра спиртни, божхонадагилар инжиқлик қилиб юришмасин деган ҳавотирда поезд машинистига берибди-да, Тошкентга борганда оламан дебди. Тошкентга келишгач, тепловозга бориб қараса, бошқа машинист ўтирганмиш. Омонатини суриштирса, у: “Тошкентга келгунча тепловоз экипажи уч марта алмашади, братан”, деб елка қисибди.

Буни эшитган Ҳокимназар Азизбекка шундай “насихат” қилибди:

- Агар экипаж уч марта алмашадиган бўлса, бундан кейин спиртни тўртта канистрада олинг. Шунда биттаси сизгача бус-бутун етиб келар.

х х х

Кўчада Ҳокимназар билан гаплашиб турсак, бир қишлоқдошимиз келиб, икки ҳафтадан кейин бўладиган тўйига таклифнома бериб қолди. У кетгач, Ҳокимназар: “Мана, тўйда яна учрашадиган бўлдик”, деди. Унинг шу куни кечаси Москвага учишидан хабарим борлиги учун: “Мен-ку Тошкентдан зув этиб келарман, сиз шароитга қаранг”, дедим. Мен Тошкентдан машинада, ўзи Москвадан учоқда келишини назарда тутган Ҳокимназар бепарво оҳангда деди:

- Нима фарқи бор? Олтириқ сизгайм, менгайм тўрт соатли йўл-да.

х х х

Ҳокимназар ишбилармонликни эндигина бошлаган чоғлар экан. Кунлардан бир куни хусусий “КамАЗ” ига мевали яшиқларни босибди-да, Мирзарасул билан Азизбекни ёнига ўтқазиб, Россияга йўл олибди. Эртаси куни тунда яйдоқ чўлдаги шағалли йўлда уйқусираб боришаётса, машинанинг чап ёғидан нимадир зувиллаганича қувиб ўтиб, қоронғида ғойиб бўлибди.

- Ух, тулки-ку! – дебди Мирзарасул.

- Тулки бунақа тез чополмайди, бўри бу, - дея билгичиланибди Азизбек.

Ҳокимназар эса, машинани шошмасдан тўхтатиб, икковига сокин боққанича дебди:

- Орқадаги жуфт балонлардан биттаси чиқиб, олд томонимизга ўтиб кетди. Қани, азаматлар, тушиб ғилдиракни қидиринглар...

х х х

Ҳокимназарнинг уйига келиб ишлаётган бир дурадгор хотини эпақасиз чиққанидан ҳадеб нолийверибди. Шунда, Ҳокимназар дебди:

- Ёғочдан эпақалироқ хотин ясаб олишга уриниб юриб, охири зўр дурадгор бўлкетганга ўхшаяпсиз-ку, ака.

х х х

Ҳокимназар бир ўртоғи билан Тошкентга борадиган бўлиб, темирйўл вокзалига келибди. Ўртоғи паспортини янгилашга топширгани боис, чиптахона кассирига ҳарбий гувоҳномасини узатибди. Кассир аёл: “Расмдагига ўхшамаяпсиз-ку”, деса, йигит: “Суратга тушганимда жуда ёш эдим-да”, деб жавоб қилибди.

Навбат Ҳокимназарга келибди. Кассир дам паспортга, дам Ҳокимназарга қайта-қайта кўз ташлаб: “Бу ким?” – дея ҳужжатдаги суратни ўгириб кўрсатибди. Қарангки, шошилишда ўзиники қолиб, дадасининг паспортини чўнтакка солиб келаверган экан. Шундай бўлса-да, Ҳокимназар кассирга пинагини бузмасдан боқиб дебди:

- Кўрмаяпсизми, менман. Бу қарилигимдаги суратим.

х х х

Ҳокимназар Москвадан Орск шаҳрига учадиган бўлибди. Учокқа чиқишаётганда шериги бирдан тўхталиб: “Кўринишидан жуда эски самолётга ўхшайди, балодан хазар деганларидек, бошқасида учсакмикан”, дея тисарилибди. Ҳокимназар эса унга далда берган бўлибди:

- Қўрқманг, хожи ака. Ҳў анави қарғалар икки-уч юз йиллаб учиб юришибди, бу самолёт жа нари борса ўттиз йил учгандир-да.

х х х

Бир кимса Ҳокимназардан шивирлаб сўрабди:

- Пулдор бўлиш учун одам нима қилиши керак, ука?

Ҳокимназар ҳам унга пичирлаб дебди:

- Пулдор бўлиш учун пулни эмас, ишни ўйлаш керак.

Мени айтди дерсиз, қишлоқдаги оддий оилада ўсиб-улғайган гажир бир йигитнинг ушбу сўзи, пайти келиб, одамлар орасида нақлга айланади.

х х х

Бир сафар, баҳор ниҳоятда серёгин келганида, шакарқишлоқликлар этикдўзга айтиб, булутларни яматмоқчи бўлишган экан.

х х х

Бир сафар, “ёмғирдан сой тошиб, қишлоққа сел келяпти” деган хабар тарқалиши биланок, ширинқишлоқликлар ёппасига тўр ва қармоқларни шайлашга киришиб кетган экан.

х х х

Раҳматли Раҳмон-карнай эшик-дераза ясайдиган бир оғайнисини менга шундай таърифлаб таништирган эди:

- Оти Эшбек, лақаби “эшик”, хиргойилаб юрадиган ашуласи “Эшвой”, ёктирган кампазители Эшпай...

х х х

Олтиариқдаги қишлоқлардан бирида Қўрқоқмаҳалла деган жой бўлган экан. Ерлик кишилар бундан уялиб, Шўро дохийларидан бирининг номини қўйиб олишган дейишади.

Бир куни шу маҳалла аҳли Москвадаги катталарга хат ёзиб, Паранг ботир деган маҳалладошларига қаҳрамонлик унвони берилишини илтимос қилишибди. Хатда, жумладан, шундай дейилган экан: “Бўрон пайтида радионинг сими симёғочдан узилиб тушди. Шунда, маҳалламизда яшовчи Паранг ботир (олдинги исми – Паранг агитчи) туман марказидан монтер келишини кутиб ўтирмай, уч метрлик симёғочга тап тортмасдан чиқиб, симни қўрқмай улаб ташлади!”

х х х

Бу хангома қирқинчи йиллардан ёдгорлик.

Замона зайли билан молбоқар Хўжаматнинг укаси райкомга (район, яъни туман партия комитетига) масъул ишга ўтибди. Колхўзнинг ўта лаганбардор раиси эртаси куниёқ Хўжаматни ферма мудирлигига кўтарибди. Ер хайдови мавсумида областдан (вилоятдан) ижрокўм раиси келиб, Хўжаматга одатдаги қуруқ пўписани қилибди:

- Фермангдаги гўнлар далага тўлиқ етиб боришини шахсан ўзинг назорат қил. Қайсидир халқ душмани бирор грамм, қайтариб айтаманки, бирор грамм гўнгни исроф қилса, тезда менга маълумот берасан.

Шу-шу, пандавақи Хўжамат отга миниб, далама-дала кезаверибди. Қайси бригада ўрамидаги уват ёки йўл четида гўнг тўкилиб ётганини кўрса, эгар қошига осилган осматарозини олиб, уни тортиб кўришга тутинаркан. Фермага қайтгач, халқ душмани бўлган фалончининг бригадасида 350 грамм, пистончининг бригадасида 225 грамм гўнг исроф қилинган, деб акт тузишга тушаркан.

Шу боисдан “Аҳмоққа амал тегса, эл мисқоллаб гўнг терар” деган мақол биргина Олтиариқда ишлатилади ва уни фақат олтиариқлик тушунади.

х х х

Абдумуталлиб босикқина миршаблардан эди. Бир куни тушлиқда уйига келиб, қилинадиган ишларни ўйлаганича шошиб овқатланаётса, хотини қаршисида тиззалаб, арзлана бошлабди:

- Сизга иш бўлса бас, уйни сира ўйламайсиз...

Шу асно, рўзгордаги кам-кўстларни гиштдек тахлашга тушибди. Абдумуталлиб миқ этмай овқатланаверибди. Бир пайт, мактабдан қайтган қизи хонага отилиб кириб: “Дада, суюнчи беринг, “беш” баҳо олдим!” – деб қичқирибди. Ота баҳони қайси фандан олганини сўраса, қиз “Она тили”дан дебди.

- Яна она тилими? – туйқус тумтайибди Абдумуталлиб. – Мактабдаям она тили, уйдаям она тили! Хўш, ота тили-чи? Ҳей, мусулмонлар, отадаям тил бордир, деб ҳеч ким ўйламас эканда а, қизим? Буни қара-я!

Дунёда ота тили ҳам борлигини пайқаб етган хотин, бу тилнинг қудратини ортиқча синаб ўтирмай, лип этиб ғойиб бўлибди.

х х х

Атоқли адиб Саид Аҳмад домла бир гал Олтиариққа борганида, эски кадрдони Маматожи тоға сафарда эканлиги боис, ўғли Қодиржон аканикида меҳмон бўлди. Ўтириш давом этаркан, даврадагилардан бири қайсидир иғвогар ҳақида ора-сира гап очиб, ширин суҳбатга ҳалал бераверди. Қодиржон аканинг турли савобли ишларга ҳомийлик қилиб юришини яхши билган Саид Аҳмад домла куюнчак йигитга тумтайиб боқиб, деди:

- Ўша иғвогарни ҳадеб дўмбира қилавермасангиз-чи. Ундан кўра, бир чеккада тутволиб, боплаб калтакланг. Ана, Қодиржон ҳомий бўлади.

х х х

Мўмай пул топишни орзулаган шахарлик сатанг йигит Полосондаги колхўздан ер олиб, ҳосилнинг бир қисмини хўжаликка топшириш, қолганини бозорда ўз эҳтиёжи учун сотиш шарт билан тарвуз экибди. Умрида деҳқончилик қилиб кўрмаган сатанг уруғ танлашда адашибди-ю, палаклар хамаклай бошлаганида қараса, ҳамма ёқни тарвуз эмас, ошқовоқ босиб ётганмиш. Бундан хабар топган бош агроном Маматожи Ойматий пайкалга келиб, бирдан жазавага тушибди:

- Биз сен билан тарвузга шартнома тузганмиз! Ошқовоқнингни пишириб е!

Шунда сатанг ижарачи мағрур қош сузганича дебди:

- Манга ақл ўргатманг. Қайси аҳмоқ ошқовоқни хомича ейди?

х х х

Сайёр киномеханикка шогирд тушиб юрган давримда (ўшанда еттинчи синфда ўқирдим) туман раҳбарларининг зўрлови билан бир жойда муқим яшашга мажбур бўлган лўлиларнинг эндигина шаклланаётган маҳалласига биринчи марта кино олиб бордик. Улар оқсоқолга эргашиб келиб, киноаппаратга юзланганларича ерга ўтиришди. Устозим Алижон ака, томоша анави томонда бўлади, деб толга илинган экранни кўрсатса, киноаппаратни уч оёқли стационар фотоаппаратдан фарқлай олмаган оқсоқол шерикларига файласуфона боқиб, шанғиллади:

- Ўзбакка ишонманглар. Шаҳарга борганда ман кўрган, анабу дурбинга қараб ўтирасан, “чирк” этаду, қандай турганингне қағозга ўшандай қотириб бераду...

х х х

Бир оғайнимизнинг тўй олди “сабзиарчди”сида ўтириб, Мустақилликдан кейинги катта ўзгаришлар ҳақида гаплашиб турганимизда, яқинда устамон қаллобнинг тузоғига илиниб, борини бой бергани боисми, қиёфасини тундлик қоплаган Сабирмат ака: “Ҳадеб мақтанмасдан, камчиликларниям айтиб туринглар-да”, деб бизга дошном берди. Ёнидаги чойпаз: “Масалан, қанақа камчилик?” – деб сўраган эди, у: “Мисол учун гапирсак, ҳукумат ҳар қандай товламачига ўлим жазоси бериладиган қонун чиқариб қўйиши керак”, дея ичидаги аламини тўқди.

- Алданиб бўлганингиздан кейин, бундан нима фойда? – деди чойпаз. – Бошқача иш қилган яхши. Ана, ҳатто оддий ўрмончиларда форма бор. Давлат товламачиларниям формада юришга мажбурласайди, бир қарашдаёқ таниб, уларга лаққа тушмаган бўлардик.

Сабирмат ака аввалига: “Ана-а-а, топдингиз, топдингиз”, деганича чапак урди, кейин бирданига қиёфаси ўзгариб, кўзлари рашкчи йигитникидек ола-кула чакнаган асно: “Йўқ, буям маъқулмас, биз қора чопонда юрганда, у ит эмганларга ранг-ранг пўрма кийишни ким қўйибди!” – деб ижирғанди.

х х х

Нўъмонжон ака Олтиариқни бошқариб турган пайтлар эди. Қишлоқдалигимда у кишини йўқлашга бориб, эндигина хонасининг эшигини очаётсам, қабулхонада ўтирган,

менга салгина таниш бўлган бир суюқмижоз кимса: “Баҳонангизда бирга кириб, ярим оғизгина гапимни айтволай”, дея ортимдан ичкарига юрди.

Одатига кўра, Нўъмонжон ака бел сиқиб кўришгач, ёнимдаги кимсага хайронланиб боққан эди, исми эсимга келмай: “Бу киши эски танишлардан”, деб кўяқолдим. Ҳоким у билан ҳам сўрашди-да, кўзини пастга қадаб: “Сал ифлосроқми дейман”, дея ковоқ уйиб дўриллади. Ёнимдаги кимсанинг туйқус ранги оқаргани, хайкалдек қотиб қолганини кўриб, сал хижолат тортдим. Шунда, ҳоким пастга янада синчиклаб тикилиб: “Ҳа, ифлослигича ичкарига кириб келаверибман”, деди-ю, столнинг ғаладонидан латта олиб, туфлисини арта кетди.

“Эски таниш”им ўзига келиб, илтимосини то туфли тозалангунча айтиб улгурди-ю, иши битганидан қувониб, зипиллаб чиқиб кетди.

х х х

Олтиариқликни саволга тутишибди:

- Турупни етиштириш осонроқми, бодрингними?

Буларни етиштиришдаги бор заҳматни бошдан кечириб яшаётган олтиариқлик сирли сузилиб туриб, жавоб қилибди:

- Юк ортилган туядан “барханда тепага чиқиш осонми, пастга тушишми”, деб сўрашибди. Шунда туя “тепага чиқишним энасини ўпай, пастга тушишним”, деган экан... Ҳм-м, мана шунақа гаплар...

х х х

Эски аср тугаётганида олтиариқликдан сўрашибди:

- Йигирманчи асрни қандай атаган бўлардингиз?

- Бодрингнинг мазасига кўникиш асри.

Янги аср бошланаётганида олтиариқликдан яна сўрашибди:

- Сизнингча, йигирма биринчи аср қандай бўлади?

- Бодрингнинг тан-сихатликка фойдасини англаш асри.

х х х

Шакарқишлоқли зиёлилар ботинканинг устидан пайпоқ кийиб олишаркан.

х х х

Ширинқишлоқли амалдорлар ёқасиз яқтакка галстук тақиб юришаркан.

х х х

Ўтган асрнинг 60-йилларида ҳарбий хизматни Бойкўнғир космодромида ўтаб келган Чиғирмат-обқочар бир куни кайф устида: “Мен Титов деган космонавтга дублёр бўлганман”, деб мақтаниб юборибди. Ўтирганлардан бири: “Бундан чиқди, мабодо у учолмай қолганида, сен учган бўларкансан-да”, деб сўраса, Чиғирмат сал тузатиш киритган бўлибди:

- Учишга-ку барибир ўзи учарди-я, лекин тасодифан қўнолмай қолса, ўрнига мен кўнишим керак бўларди.

х х х

Комил чиноқ ошнаси Вафо-чапқўзни қидириб борса, дарвозанинг ёнида унинг маҳмадана ўғилчиси Маман-булбул турганмиш. Ундан сўрабди:

- Даданг нима қиляпти?

- Ҳадеб ёлғон гапиряпти.

- Нима деб ёлғон гапиряпти?

- Уйдаги тошойнакка қараганича: “Э, художоним, мени ҳаммадан чиройли қилиб яратганингга минг-минг қуллук”, деб, шилпиқ кўзига дори суркаяпти.

х х х

Усмонбей тоға жуда кенгфееьл киши бўлса-да, тенгдош улфатлари ҳазилни ҳаддан ошириб юборишса, шунақанги тажанглашар эдики!

Бир куни риштонлик тандирсотар уни уйдан чақириб: “Сизга тандир олиб келдим, мулла ака”, дея йўл четида турган эшакарава тарафга ишора қилган эди, олдин кўчанинг чап ёғига, сўнг ўнг томонига безовта қиёфада аланглаб олиб: “Менга керакмас бунақа нарса”, деб шартта ортга бурилди.

- Тўй қилмоқчи экансиз, мулла ака, кечагина тандир қидириб юрганакансиз, - деб унинг енгидан тортиб тўхтатди тандирчи. – Танишларингиз айтишувди, у кишига анчача мунча мол ёқмайди деб. Кўриниши ғадир-будурроқ бўлсаям, тандиримнинг лойи жуда пишиқ.

- Кармисан? Менга бунақа нарса керакмас дедим-ку! Жилдир аравангни!

- Янгамизгаям бир кўрсатинг-чи, тандирнинг яхши-ёмонини хотинлар ажратади.

- Э, тезроқ бу ердан йўқот... анави нарсангни! Ҳе, ўша сенга гап ўргатганларнинг катта холасини...

Шунда, дарахтлар панасида биқиниб турган улфатлар хоҳолаб кулганларича йўлга чиқиб келишди. Усмонбей тоғанинг лақаби “тандир” эди.

х х х

Кувирбошилиқ Қаюм бува менга бир воқеани айтиб берганди. У 30-йилларнинг охирларида шаҳардаги бир бўёқчи устага шогирд тушиб юриб, қишлоққа граммофон кўтариб қайтибди. Маҳалладошлари қатори оғайниси Нажимбой ҳам граммафонни биринчи марта кўриши экан, бир лаппакнинг айланишига тикилиб, бир кўшиқ таралаётган карнайнинг ичига бўйланиб, дебди:

- Шуям одамгарчиликми, Қаюмбой? Ашула айттиришдан олдин Тўйчи хофизни буёққа чақириб чой-пой қуйиб берсанг, хотининг талоқ бўладими?

х х х

Урайим новча 50-йилларда колхўз тракторчилари ўртасидаги мусобақада ғолиб чиқиб, “ИЖ – 49” русумли энг замонавий мотоцикл билан тақдирланибди. Бундан рухланиб кетганми, келаси йилдаям унга тенг келадигани топилмабди. Мукофотга яна мотоцикл қўйилган экан, уни бошқа бир тракторчига бермоқчи бўлишса, “биринчи ўринни эгалладимми, буниям мен олишим керак”, деб жанжал кўтарибди.

- Тушунсанг-чи, ука, - дебди раис Муллажонов, - ҳукуматимизнинг бир қонуни бор, битта одамда биттадан ортиқ хусусий транспорт бўлиши мумкинмас.

Шунда, Урайим новча шаштидан тушиб, пешана тириштирганича дебди:

- Оббо-о, буям кўпхотинликка кираркан-да, а?!

х х х

Олтиариқда Бешоғайни деган маҳалла бор, энг миришкор узумчилар яшашади. Ўша ерлик йигит Тошкентда узум сотиб турса, харидорлардан бири: “Буларни қаердан опкелдинг?” – деб сўраган экан, у: “Бешоғайнидан”, дея жавоб қилибди. Харидор бирдан қовоқ уйиб, тажангланибди:

- Ўв, бола, мен бу узум қаерда етиштирилганини сўраяпман, кимлардан олганинг билан ишим нима!

х х х

Ўнинчи синфда туман марказидаги кечки мактабда ўқиб, кундузи пахта заводида юк ташувчи тракторни минар эдим. Олим мўйлов деган ёши катта, неварали тракторчи

эса, камина билан бир хил маош олса-да, ҳар иккала трактор устидан “катта механик” деган қуруқ лавозига эга эди.

Бир куни Қобил бойваччанинг чойхонасига чиқиб, тушлик қилиб ўтиргандим, Олим ака куюкканича ёнимга келиб, буёқда пахталар қизиб чириётгани, бир ўзи қуришти цехига ташиб улгурмаётганини айтиб, “сен бўлсанг, икки соатдан бери қорангни кўрсатмайсан”, деб қариллади. Тракторим қўққис бузилиб қолганини билдирган эдим, нима бўлганини суриштирди. “Қаёқдан билай, бирданига ўчди-қолди”, дейишим билан, “Ойликни олишни биласан-у, тракторинг нимага бузилганини билмайсанми, сапчабош? Ҳайдовчилик гувоҳномаг борми ўзи?” – деб ариллашга тушди.

Шунда, унинг кўзига зардали тикилиб туриб: “Гувоҳномам бўлса, бошлиғимиз Ўринбой аканинг қондоши бўптириб, механиклик амалини сизга бериб қўярмидим”, деган эдим, унинг туйқус ранги ўчиб, шаштидан тушди. Кейин: “Қани ўша тракторинг? Уни қандай тузатишни, мана, механик аканг билади-да!” – деб ҳаволанган асно, енг шимара бошлади.

Амалпарастлик деган бало кишининг бошига не азоблар келтириши мумкин эканини мен четдан томоша қилиб туравердим, Олим ака мойга беланиб ишлайверди. Икки соатча уриниб, тракторни тузатиб бўлгач, менга ачинганнамо боқиб: “Ҳе, шўринг курсин оддий тракторчи!” – деди-ю, қошларини кериб, ҳузурланганича кўкрак силади.

х х х

Абдубанноб ака йигитлигида Рўзимат чирмандачи билан уйида улфатчилик қилиб, ярим тунда хайрлашибди. Хайрлашибди-ю, кайфи баланд ўртоғининг уйига етиб оладиган чоғи бор-йўқлигини чамалаш учун томорқа тарафдаги девор устидан ташқарига мўралабди. Рўзимат ака қоронгида алмак-жалмак одимлаб муюлишдан чиқиб келибди-да, йўлнинг у юзидаги дарвоза олдида турган катта тўнғакни одам ўтирибди деб ўйлаб: “Ассаломалайкум, Отахон тоға”, дея шапалоғини кўксига босибди, жавоб қайтмагач, тўхталиб: “Хўв, Отахон тоға, мулла бўлсангиз ўзингизга. Арақ ҳаромдир-у, лекин мастнинг саломиям ҳаром деб ким айтди? Ит салом берсаям, алик олиш керак”, деб саннашга тушибди. Абдубанноб аканинг қитмирлиги тутибди-ю, товушини йўғонлатиб, девор ортидан ўшқирибди:

- Бор йўқол! Ҳу, башарангга пайтавом! Ҳу, аммангни Учқўрғонга қувлаб...

Рўзимат ака сесканиб ортга тисарилибди, сўнг тентираклаб йўлида давом этаркан, ўзича ғудранибди:

- Соқоли селкиллаб турса-ю, оғзи шунақаям шалоқ бўладими? Яна мулламиш!

х х х

1970 йил эди, колхўзда граждон мудофааси штабининг бошлиғи деган лавозим ҳисобидан ойлик олсам-да, ҳамма жойдаги каби бу вазифани фалон-фалон кунлари фалон-фалон жойларда ўқув машғулотлари ўтказилди дея йўқ нарсаларни дафтарга ёзиб қўйиш билан адо этиб, аслида идорадаги югурди-етим ишларни қилиб юрардим, кўпроқ партия котибига қўлдош бўлиб, у ерда ҳам бўлмаган мажлисларнинг ёлғон-яшиқ протоколларини (баённомаларини) тўқиб, қоғоз жилдларга тикардим.

Партия қўмитаси назоратида турадиган сиёсий сабоқ деган ҳафталик тадбир ҳам бўларди, коммунист эмаслигимга қарамай, шуни ташкил этиш, одамларни тўплаш менинг зиммамда эди. Сабоқни райком вакили мақомини олган эътиборли-эътиборли ўқитувчилар ўтказишарди. Галдаги сабоқлардан бирида одатдагидек биров мудраб, биров ўзаро шивирлашиб ўтирганда, ҳеч ким турқини хушламайдиган эзма маърузачи кекса табелчи Тоҳир акани жойидан турғизиб: “Бу ерга ёнингиздагилар билан гурунг қилишга келганмисиз? Агар, биздан ҳам олимроқ бўлсангиз, айтинг-чи, эзилувчи синф деганда, нимани тушунамиз?” – деб пўписалади. Тоҳир ака тушмагур, жағини сийпалаб туриб, деди:

- Эзилувчимиз?.. Хў-ў-ш... Эзилувчи синф деганда, хотин-халажни тушунамиз.

х х х

Пахта заводида ишлаган давримда шерикларим билан ошхонада овқатланаётсам, Қахҳор ака келиб: “Қалайсан, Обиджон акамнинг арзандаси”, дея билагимга бир шапатилаб ўтиб кетди. Ошхонадан чиқаётганимда, у яна ёнимга келиб: “Ма, омонатингни ол”, дея кўлимга соатимни тутқазди, ўша бир шапатилагандаёқ билдирмай ечиб олган экан.

Шундай номдор “учар” бўлатуриб, кишлоғимизда бировнинг ҳатто қошиғини ўғирламаган эса-да, ҳарқалай, кичик бир камчилиги бор эди. Яъни, қайси хонадонда тўй бўлса, тўянага келган қўйлардан биттасини томорқа тарафдан ўмариб чиқиб, кўча дарвозаси томондан гердайданича ҳайдаб келарди:

- Ҳев, камбағал, арзимаган совғамизни опқўй.

Бу энди ўғрилиқ эмас, иззатгалаблиқ холос.

х х х

- Бердиев, бу қанақаси? – дебди сержант. – Ўнг пой этигинг ярқираб турибди, чапи лойга беланган...

Шакарқишлоқлик аскар шундай жавоб қилибди:

- Майсалар тиззадан келадиган жойда ўнг оёғимни тўнкага қўйиб суратга тушганидим, кераклисини тозаладим-да.

х х х

“Шартли душман билан жанг” машғулоти пайтида ширинқишлоқлик Тўқлиевни лейтенант ўз ҳузурига чорлаб, нариги томондан битта “тил” тутиб келишни топширибди.

- Бажарамиз, ўртоқ лейтенант, - дебди Тўқлиев. – Қани, сигаретдан чўзинг-чи.

- Нима? Машқ пайтида-я?

- Бу ҳарбий ҳийла учун керак, ўртоқ лейтенант. Четрокқа чиқиб тутатишни бошласам, уёқдагилардан бирортаси ўзи сигарет сўраб кепқолади. Таппа босаман, тамом!

х х х

Десантчилар учоғи белгиланган манзилга яқинлашаётганда, командир учувчилар кабинасидан чиқиб келиб қараса, ўнта аскардан иккитаси йўқ эмиш. Командир ўтирганларга синчиклаб кўз ташлаб чиққач: “Учарбеков билан Кескирбоев қани?” – деб сўраса, десантчилардан бири хотиржам жавоб қилибди:

- Энамизни ров кўрамиз-у, орқаларингдан етволамиз деб, Учарбеков

Шакарқишлоқдан, Кескирбоев Ширинқишлоқдан учиб ўтаётганимизда тушиб қолишди.

х х х

Болаларнинг донгдор ёзувчиси Худойберди Тўхтабоевнинг яп-янги “Волга”сида Олтиариқ сайлидан қайтиб келяпмиз. Акахоним машинани имиллатиб ҳайдагани етмаганидек, ғилдирак дўқирчага тегса “ух”, чуқурчага тушса “ух-ух” деб қўйиши ортиқча.

Кўқондан ўтаётганимизда, устоз кўқонманзиратни кўллаб: “Биламан, ҳаммагаям шопирлик қилавермайсиз, лекин кеч киргани сайин кўзим яхши илғамай боряпти”, деб қолди. Мен: “Розиман, лекин битта шартим бор – машина зовурга кириб кетсаям, “ух” деган гапни ишлатмайсиз”, дегандим, у: “Бўпти! Келишдик!” – деб қатъий ваъда берди.

Қанча тиришмайин, гоҳ ўнқир-чўнқирларга чап беролмай қолардим, Худойберди ака олдинига дами ичига тушганича бўйнини қисар, кейин ёнга жаланглаб: “Ҳа-а, табиатимиз гўза-а-л”, дея нафасини бўшатиб оларди. Бир сафар калтисроқ чуқурча учраб, ғилдирак қаттиқ дўқирлаган эди, устоз беихтиёр “Ух!” – деб юборди-ю, сўнг уёғини усталиқ билан улаштириб кетди:

- Ух-х... лагингиз кепқолса, айтинг, алмашволамиз.

х х х

Маҳалламиздаги мулла Абдураззоқ бува менинг ўртоғим бўлган ёлғиз ўғли Муҳаммаджонга мусулмончиликдан чиқмасликни тайинлаётиб, сен дўзахга тушсанг, менга жаннат татирмиди, болам, деб қўйиши билан бошқача одамга ўхшаб туюларди. Умрининг сўнроғида уни қачон учратмайин, сўққабозлик уқубатларидан гап очар, тўқсон ёшдан ошганига қарамай, Тошкентдан бўлсаям менга бирорта кампир топ, деб ёпишиб оларди. Бир гал қишлоққа борганимда, яна дуч кепқолиб, ўзимни гўё унинг гамида юргандек кўрсатдим:

- Тошкентлик бир кампирни топдим-у, ортиқча олифтароқ экан. Миллати татар. Сўзим тугаши биланоқ, отахон ёқамдан бўғизлагудек бир важоҳатда деди:
- Агар чўқинмаган бўлса, ғизиллатиб опкелавур!

х х х

Ўсмирлигимда Асқар билан Аъзамни қинғир ишга бошладим, иккаласини икки томонга қоровул қипқўйиб, кутубхонага ўғирликка тушдим. Кўпдан бери “хусусийлаштиролма” юрган китобларимдан беш-олтитасини ўмариб чиқиб, ортга қайтаётганда, Асқар: “Хўп, энди буларни кимга сотамиз”, деб сўраб қолди. “Сотмаймиз, ўқиймиз”, деганимдан сўнг, иккаласи ҳам китоб титкилашга тоқати йўқлигини билдириб, бу “катта талончилик”дан тегишли наф чиқариш йўлларини излай бошлашди. Охири, Аъзам қўлимдаги китобларни олиб, нархларини бир-бирига қўшиб ҳисоблади-да, ўзини тажрибали даллолдек тутиб, деди:

- Ҳаммасининг пули ўн уч сўм эллик тийин чиқди. Бизга тўрт сўмдан берсанг етади, шундаям ўзингга беш сўму эллик тийин фойда қоляпти.

х х х

Тумандаги энг жонзич ўрамлардан бўлган Полосонни бир маҳаллар битта Аҳмад мелисанинг ўзи назорат қиларди. У қайси ноқобил билан қандай гаплашишни билар, турли кўнгилисизликларнинг олдини олишга тиришар, андаккина тартибсизликнинг эндигина иси чиқа бошлаган жойда тўсатдан пайдо бўлиб, барчани лол қолдирарди. Ўзини доим содда тутар, ўта юввош кўринар, майда-чуйда чаккибосарликларга тезда қонунни пеш қилавермай, ишни босиқлик билан тинчитиб кетаверарди. Шу боис, одамлар ундан ортиқча ҳавфсирамай, ўртоқлардек гаплашишарди.

Бир куни Аҳмад ака Товоқчи маҳалласидан ўтиб бораётса, таниш қария унинг йўлини тўсиб: “Биласиз, қурилишдагилар давлатнинг у-бу нарсаларидан озгина ўмариб сотиб, тирикчилик қилишади. Ҳозир бир шопир ўшандақа “учирма” тахта опкелиб, ўғилларим билан савдолашиб турибди, сизни кўриб қочвормасин. Жон, ука, бошқа йўлдан ўтақолинг”, деб илтимос қилибди. Аҳмад ака ортга қайтаётиб, сал тажангланганича ғудранибди:

- Оббо-о, у кўчадан юрсанг, биров хужжатсиз ғиштни тўктириб турибди, бошқасига юрсанг, яна биров қандайдир кўмирфуруш билан савдолашаётган. Шу билан учинчи марта йўлдан қайтпман. Бу қишлоқда мелиса тинчроқ ўтиб кетадиган кўча борми ўзи?

х х х

Иброй шабкўр зарурат туфайли бемаҳалда ташқарига чиқибди-ю, остона яқинида чўзилиб ётган итга қоқиниб кетибди. Ит секин ингиллаб қўйибди.

- Кечаги ўғитлар камлик қипти-да, - дея ҳафагарчилигини тўкиб солибди Иброй ака. – Бирор кун ичмасдан келсанг ўласанми, укагинам.

х х х

Қизил империя поёнсиз Туркистонни парчалаб ташкил этган қарам давлатларнинг, аввало, Ўзбекистоннинг имкониятларига ишониб, пахта мустақиллигига эришишга интила бошлаган даврларда Назар тоғани Пилолдаги умумхўжаликка раис қилишибди. Ўша йил серёгин келиб, ғўза пайкаллари ўт босибди. Райкомдан келган вакил далаларни айланиб чиққач, мажлис қилиб: “Колхознинг ҳамма бригадасида ғўзани ўт босиб ётибди. Раиснинг ҳукумат олдидаги хизматларини ҳисобга олиб, ҳозирча лавозимидан бўшатмай, виговор берамиз”, дебди. Бу сўз “хайфсан”нинг русчаси эканидан беҳабар бўлган Назар тоға ёнида ўтирган омборчидан: “Виговор нима, билмайсанми?” – деб сўраса, у шундай жавоб қилибди:

- Агар адашмасам, виговор бу-у... ажриқларни қуритадиган янгича дорининг номи бўлса керак.

х х х

Шокир каранда (каранда Олтиариқда олифта маъносини билдиради) 50-йилларда Красноярск ўлкасида тўрт йил ҳарбий хизматда бўлиб қайтгач, гўё ўзбекчани эсдан чиқариб қўйгандек, нукул русча гапираверибди. Бир куни Файзиободлик холаси уни кўргани келиб, салом-алиқдан сўнг кўзини ёшлаб: “Ўтган йили поччангниям эгасига топширдик”, деса, Шокир каранда “чепуха” дея қўл силтабди. Бу русчада “худо раҳмат қилсин” дегани бўлса керак деб ўйлаган кампир, мунгланганича аста бош қимирлатибди:

- Ҳа, бошқа нима иложимиз бор, болам, биз ҳам “чепуха” деб ўтирибмиз.

х х х

Шакарқишлоқлик болақайлар шишага қамалган боларини қассобга олиб боришаркан – сўйиб беринг, гўшти сизга, асали бизга, деб.

х х х

Ширинқишлоқлик қизчалар учраган овчига ялина бошлашаркан – бизга олтин балдоқ отиб келинг, деб.

х х х

Эшвой полвон Туркистон мухториятининг (Қўқон мухторияти ҳам дейишади) биринчи Мудофаа нозири Эргаш понсоднинг аскарларидан бўлиб, қизилларнинг сурғунидан қайтгач, бир четда жимгина тирикчилик қилиб юраркан.

Олтмишинчи йилларнинг боши экан, Бувайдадаги Понсод деган қишлоқдан Марғилонга отда йўл олган бир савдогар, вақт бемаҳал бўлиб қолгани учун, Олтиариқда тунаб ўтмоқчи бўлибди. Бориб, таваккалдан бир эшикни қокса, табиатан кўполсўз Эшвой полвон пучуқ бурнини пишиллаганича чиқиб: “Қимсан ўзинг? Қаёқдан кепқолдинг?” – деб ғўданглабди. Савдогар: “Мен-н... Понсодданман”, дея дудмаллаганида, Эшвой полвон уёқ-буёққа олазарак аланглаб олиб, дебди:

- Подсоднинг қайтгани зўр бўпти. Лекин, бориб айтиб қўй, олдинги қувватим қолмаган, мени тинч қўятурсин.

х х х

Серфайз гузаримизни Наби қассоб билан Ғулом қартанинг ғиди-бидиларисиз тасаввур қилиш қийин. Икковининг қўйнида ҳам қишин-ёзин эллик иккиталик қарта, кунига бир тўқнашишмаса, тушида босриқиб чиқишармиш.

Гоҳ Наби қассоб мактабдан қайтаётган ўқувчиларни тўсиб, маъруза бошлайди:

- Ғулом акаларинг билан эллигинчи йилларидан бошлаб қарта ўйнайман. Мана, тўқсонинчи йиллар ўрталаб боряптики, “пирра” ўйнида ҳали мени биттаям ютолмаган. Буни мактабдаги деворий газеталарда босиб чиқаринглар, хўпми?

Гох, гўшт олишга келиб, Наби қассобни тополмай турганларларга Ғулом қарта мотамсаро қиёфада сўзлашга тушади:

- Қассобни пойлаб ўтирмай, бугунча ошга тухум босиб еяверинглар. Асли, айб менда, кеча қартада уни қаторасига олти марта қолдирувдим, шўрлик энди қайси юз билан кўчага чиқади?

х х х

Мамат тоға миллионлаб инсоннинг ёстиғини қуритган Иккинчи жаҳон урушида бўлиб, тирик қайтганлардан биттаси. Чамаси, жўнаш чоғида вокзалдаёқ “нафаси кетиб қолган” бўлса керак...

Даштда чала-чулпа машқ қилдирилиб, янги аскарларни юк вагонларига босиб жўнатиш бошланганида, Мамат тоғанинг хотини ғала-ғовурга тўлган перронда унга осилиб: “Ўлиб кетсангиз, болалар билан қай кунга қоламан?” – деб уввос кўтарибди.

- Жудаям соддасан-да, хотин, - дея уни тинчлантиришга тушибди эр. – Ҳукуматда калла бор, кимнинг ўлиш-ўлмаслигини ҳозирданок билади. Агар, ўладиганлар қаторида бўлсам, менга манавинақа яп-янги шим, манавинақа пишиқ этик бериб қўйишмасди.

х х х

Шодивой акага тўйда тузуккина ичкизишгач, ҳазилкашлар бир учига тўмток супурги боғланган узун каноппи белбоғига чирмаштириб, кўчада тантанавор кузатиб қўйишди. Шодивой ака қоронғи кўчада гандираклаб одимлагани сайин, каноппи тобора таранглашиб, охири супурги судралишга тушди. Шипира-шип овозлар таралиши билан Шодивой ака сесканиб ортга ўгрилди-да, оёғини ерга “тап” этказиб уриб: “Чип, хароми!” – деб хайқирди.

- Орқамдан ит келяпти деб ўйляпти, - дея хириглади кимдир.

Анча вақт атайлаб қулоқ солиб турдик. Шодивой аканинг оёқ тапиллатиб ерни депсиши, “Чип, хароми!” – деб бақириси ҳар ярим минутда узоқ-узоқлардан қайта-қайта янграйверди.

х х х

Оқбўйралик энамиз Хоним чевар ўткиртил, чаққонқўл, пишиқ аёл бўлиб, чилимга тамаки солиб чекадиган одати бор эди. Қўшниси Ҳажал хола унга мато бериб, камзул буюрибди. Эртасига қўлидаги радиотранзисторни вағиллатганича оқсаб чиқиб келиб, баҳонада анча “чилимхонлик” қилиб олгач, хизмат ҳақини суриштирган экан, энам: “Тикканимга икки сўм, кеткизган бир ғалтак ипимга эллик тийин, чеккан тамакинга яна эллик тийин берсанг бўлди, ўртоқжон”, дебди. Пишиқликда ҳеч кимдан қолишмайдиган Ҳажал хола ҳам бўш келмабди:

- Радийўмнинг кучалатошидаги қувватни кеткизиб ашула қўйиб берганим ипинг билан узилиш, чилимингни ўзимнинг гугуртимда тутатганим тамакин билан узилиш. Ма, икки сўм...

х х х

Абдубанноб Охунжоний туман бўрдоқчилик базасида директор эди. Узоқроқ танишларидан бири дўндик сигирини етаклаб келиб: “Зотдор говмушимни тузукроқ буқангизга ниғиртириб олмоқчийдим, ёрдам берворинг, ука”, деб деб илтимос қилибди. Абдубанноб ака уни новвосбоқарлардан бирининг олдига бошлаб бориб таништиргач, дебди:

- Қўйди-чиқдилар кўпайган шу замонда келин-куёвчиликнинг ўртасига тушмаган яхши. Ана, янги қудангиз билан ўзингиз келишиб олақолинг.

х х х

Абдубанноб акани янги лавомизга тайинлаш олдидан вилоят раҳбарлари “суҳбат”га чақиришибди. Шаҳарда уни тошлоқлик қадрдони Сотволди ака кутволиб, катта идорагача кузатиб қўймоқчи бўлибди. Йўлда бир чиройли аёл учрабди-ю, Абдубанноб ака унга анграйганича тикилиб тўхтабди, сўнг ўз-ўзидан бурилиб, унинг ортидан одимлашга тушибди. Сотволди ака тез келиб, унинг тирсагидан тутганча: “Ҳой, “суҳбат”га кетяпмиз-а!” – деса, Абдубанноб ака қайсарланиб дермиш:

- Буюкда ширин суҳбат турганда, бемазасини эсга солманг.

х х х

Нозимжон деган оғайниси Абдубанноб акага шом аралаш қўнғироқ қилиб, маслаҳатлашган бўлибди:

- Тобим қочиб, табибга борсам, иссиғингиз ошибди, урғочи қурбақани чала ковуриб энг деди. Ўнтача бақа ушлаб келдим-у, қайсиниси урғочилигини билолмай турибман.

Шунда Абдубанноб ака маслаҳат бериб, кип яланғоч ҳолда бақаларга қараб ёнбошлаб ётишни, қайси бақа шу томонга ўрмаласа, ўша урғочи бўлишлигини айтибди. Оғайниси пичадан кейин яна сим қоқиб: “Айтганингиздек қилдим-у, бақаларнинг биттасиям мен томонга ўрмаламади, ё ҳаммаси эркакмикан”, деган экан, Абдубанноб ака йўриқчиликни давом эттириб: “Буни аниқ билмоқчи бўлсангиз, энди орқамча ўгрилиб ётиб кўринг-чи”, дебди.

х х х

Буни Шафоат аммамдан эшитганман.

Тегирмончи буванинг Намангандан тушган келини кўчага сувга чикса, тоғаси атлас чорсига нарсалар тугиб олиб, йўқлашга келаётганини узокдан кўриб қолибди, ҳовлига пирпиракдек кириб келиб, қайнонасини ўз шевасида огоҳлантирган бўлибди:

- Меҳмон келутти! Вой, меҳмон келутти!

Келин янги тўшаклардан солиш учун шошиб ичкарига кириб кетгач, нарироқда чой ичиб ўтирган тегирмончи бува кампирдан: “Келининг ҳакиллаб келиб, нималар деди?” – деб сўрабди.

– Кўчага сувга чикувди, - дея чолига жавоб қилибди кампир. – Анави бужур ошнангиз Меҳмон кал олабўжироқ қараб ўтганми, “Меҳмон кал ўтди, Меҳмон кал ўтди”, деб қочиб келди. Хунук одамдан қўрқади шекилли боёқиш.

х х х

Ўтан буқоқ қари қирчанғисида сайр қиптуришни яхши кўраркан. Сайр ниҳоясида жиловни, одатдагидек, Қапчуғайсой томонга бураркан.

Келгач, иягини буқоққа тираб кеккайган асно, дағал-дағал ҳуштак чалганича, қирчанғисини сув ичишга даъват этаркан. Пастга қарашга буқоғи ҳалақит бергани боис, эгарда тоқат билан кутиб ўтириб, биронта ўткинчи келиб қолса: “Ҳўв, акаси бўйидан, отим сувдан бошини кўтардимми?” – деб сўраб қўяркан.

х х х

Қишлоғимизда электр чироғи ёнса ёниб, ёнмаса ёнмайдиган даврларда, эски удумга кўра, тўй базмларида майдоннинг ўртасига катта-катта тўнқалардан гулхан ёкилиб, шунинг ёруғида эрталабгача ўйин-кулги қилишарди. Олдиндан тайинланиб, алангага ора-сира мой сепиб туриши керак бўлган кишини негадир “кал” деб аташар, маҳалламизда бу ишни кўпинча Эрмат ака бажарарди.

Тракторчи Расул тоға синфдошимиз Абдурахимнинг укасига суннат тўйи қилганида, давранинг тўрироғидаги сўрига беш-олтита пулдор ўтириб олиб, ўзларини ҳаммага кўз-кўзлашга тушди. Эрмат аканинг ёши улардан анча улуғ бўлишига қарамай, ўт сусайиброқ қолса: “Ёғдан қуй, кал!” – деб қичқиришар, мазахли киёфада қийқириб-

кийкириб кулишарди. Бир гал улардан бири кайфдан сузилганича: “Ёғдан куй, вей, кал!” – деб бўкирган эди, Эрмат ака сўрига якин бориб, арақ қуйилган пиёлаларга қўлидаги косадан қиттай-қиттай керосин қўшиб чикди-ю, қитмирона писанда қилди:

- Шунни лўқ-лўқ ютволиб, кал бошимни бир-бир яласаларинг, ана газак-у, мана газак, бойваччаларим!

х х х

Турдали Рустам колхозда бригадирлигида қўлида бир аравакаш ишлаган экан, унинг ҳаддан зиёд юнгдорлигини халқ оғзаки лофларига мослаган тарзда шундай таърифлаб берганди:

- Кўкрагига мардикор солсанг, жунини бир ҳафта ўради, мўйлови – паравознинг тутуни, соқолини сўрасанг – ўлишини пайпоқчи кампирлар пойлаб ётган...

х х х

Саксонинчи йиллар тугаб бораётганди. Бош агрономи Маматожи акадан: “Совхўзимиз иккита колхўзга бўлиниб кетди-ю, маҳалламиздаги стадион қурилишиям тўхтади-қолди, ишни қачон давом эттирасизлар”, деб сўрасам, шундай жавоб қилганди:

- Давлат пахтамизни шунақа паст нарҳда олаверса, қишлоқда тўп тепишга қурби етадиган одам қолармикин?

х х х

Етмишинчи йилларнинг охирироғи эди. Фарғона радиосида ишлаб юрганымда, чорвачилик бўйича репортаж уюштириш ниятида Олтиариққдаги колхўзлардан бирига бордим. Бахтимга ферма мудирини парткўм котиби билан идорада ўтиришган экан.

Котиб мақсадимни билибоқ: “Сал ноқулай вақтда келибсиз, ўтган кунги жалада кир орасидаги отаримизни сел босиб, юзтача қўйимиз ўлиб кетди”, деди. Ферма мудирини эса: “Ҳаммасига ўринбосарим ўртоқ Такатулин айбдор, қўйларни селнинг нишаб жойига ўша каллаварам бошлабди”, деб илжайди.

- Ўзига нима қипти? – дея шошиб сўрадим мен.

- Ўртоқ Такатулинни айтяпсизми? – деб яна мийиғида кулди мудир. – Аҳмоқлиги ўзиниям бошига етиб, ҳаром ўлди баччағар.

Унинг марҳумга нисбатан хурматсизлик қилаётганидан аввалига жуда аччиғландим. Кейин билсам, гап подани етаклаб юрувчи така ҳақида бораётган экан.

х х х

“Ишчи-деҳқон ҳукумати”нинг доҳийси Лениндан сўнг салтанат хўжайинига айланган Сталинга муҳолифчи Троцкий чет элга қувиб чиқарилгач, унинг издошлари тугул, майда-чуйда айб қилганларни ҳам “троцкийчи” тамғаси билан жазога тортишавергани тарихдан маълум.

Қоидага кўра, колхўз-совхўзлардаги пахта мадонларига дам бериш учун ҳар уч йилда навбатма-навбат беда экиб бориш зарур. Хўжалик раҳбарлари режани ошириб бажариб мақтов эшитиш мақсадида беда экилиши кўрсатилган ерларнинг бир қисмига ҳам ўғринча чигит эктириб юбориши одатга айланганди. Аҳмаджон тоға 30-йилларда бош ҳосилотчи бўлган даврида алмашлаб экишнинг аҳволини текширгани келганлар дала айланишибди. Бир жойга боришса, харитада “беда” деб белгиланган майдонда ғўзалар шоналаб турганмиш.

- Бу замоннинг ишларига жуда ҳайронман, - дея ғалванинг олдини олиб, елка қисибди Аҳмаджон тоға. – Экканда беда дейсан, ўсганда қарасанг – ғўза, Троцкийнинг кечаги гапини эшитсанг – доҳий, бугунги ишини кўрсанг – шпийўн...

х х х

- Шакарқишлоқда нима кўп-у, нима йўқ?
- Троллейбусчилар кўп-у, троллейбус йўқ.

х х х

- Ширинқишоқнинг фахри нима?
- Донишмандларнинг кўплиги.
- Армони-чи?
- Донишмандга мухтожларнинг йўқлиги.

х х х

Атрофга пешанамизнинг капасидан синчиклаб қарасак, ажабтовур одамлар биқсиб ётибди. Шулардан биттаси – Мадийр мазанг.

Бетон буюмлар заводининг дарвозасидан кириб бориб, Мадийр билан умримда биринчи марта бурунма-бурун тўқнашдим.

- Э-э, келсинлар энди, ман Мардиёрман, - дея гердайиб қўл узатди у. – Ҳа, хўш, хизмат?

- Ҳовлига артизон туширмоқчи эдим, пайвандчи керак бўлқолди, - дедим.

- Суворкаме? – унинг муомаласидан илиқлик уфурди. – Энг меравой суворкачи мани ашнойим Ашир. Ашир ойида туғилеб, отаси Учқун бабо унга шундай от қўйганлар. Ҳай, юрсинлар энди, уни бир таништиройин.

Аширвой деганлариям Мадийрга ўхшаган қувноққина йигит экан, ҳовлимиздаги ичимлик сув қувурини ямаб, артизонни ишга тушириб бергач, дастурхон устида икковалон анча чақчақлашдик. У ўзининг лўли ошнаси ҳақида шунақанги ҳангомаларни айтиб бердики, менимча, бунақа гапларни маза қилиб тинглаш мумкин-у, ўхшатиб ёзиш қийин. Қолаверса, уларнинг кўпи ҳалигиндай...

Майли, қуюшқонга сиғадиганларидан баъзисини Аширнинг тилидан ҳикоя қилиб беришга уриниб кўрайин.

х х х

Бир куни Мадийр ишга чиқмади. Уни заводга мен бошлаб келганман, оталиғиям ўзимда. Хавотир олиб уйига борсам, мени тунд киёфада қаршилади. Жағи ишиб кетганини кўриб, нима бўлганини суриштирдим.

- Анабу-у... бор-ку баттол... ана ўша тишладу мани, - дея чучмал жавоб қилди у. – Э, Мардиёрнинг пешонаси курсин!

- Нима тишлади?

- Ҳа энди, анабу-чи... Деворнинг ковагига бўладу...

- Илонми?

- Не-е! – куюниб эътироз билдирди у. – Илон дема, Ашир, илон дема!

- Калтакесакми?

- Не-е-е! – баттардан жаҳлланди Мадийр. – Калдиркессакдан бошқасе. Думига бигизи бор.

- Чаянми?

- Не дедими, не! – афтини буриштириб, қўл силтади у. – Чаён қачон учибдурки, буни олам билмай, битта сан кўрибсан?

- Суф сенга! Бузоқбоши демайсанми, лўли!

- Нари тур, аҳмоқ! Санда калла енгил. Бузоқбоший одамни тишламайдилар.

- Ҳа, бўлмаса, нима? – хитландим мен.

Мадийрнинг буткул хуноби ошди. Сен хумбошга қандай тушунтирсам экан, дегандек, асабийлашиб панжа ўйнатди. Охири, йиғламсирагудек аҳволда кўзимга тикилиб: “Ўз-зи дириллаб учадур. Қассобга алоқаси бор”, деди. Қассобхонада қандай бигиздор учар ҳашарот бўлиши мумкинлигини пича мулоҳазалаб олгач: “Қовоғарими?” – деб сўрадим.

Бу гапни эшитибок, Мадийёрнинг кўзлари қувончли чакнаб кетди, оғир дарддан фориг бўлгандек, бирдан енгил тортиб, бўйнимга осилди. Сўнг: “Ўргилойин сандан, жўро! Худди ўша айтганингний ўзгинасе!” – дея юзимдан “чўлп-чўлп” ўпа кетди.

х х х

Тушликда биров билан шахмат ўйнаб қолсам, Мадийёр менга жон тортиб, алмак-жалмак йўл-йўриқлар кўрсатишга тушади.

Бир гал кучлироқ ўйинчига йўлиқиб, танг аҳволда турсам, Мадийёр биқинимга суқилиб шивирлади:

- Ҳангине олиб чиқ, ҳангине.

- Э, бор-е!

- Мардиёр айтса, хўп де, Ашир. Санга бошқа дўст йўқ.

- Жим тургин. Кўрмаяпсанми, отни олиб чиқсам, тўраси билан урволади.

Мадийёр ҳануз бўш келмай, баъзилар “офицер” деб атайдиган филнинг сўпписига бармоқ теккизиб: “Аввал урсин, кейин сан уни мана бу сержонт билан сол”, деди. Шунда мен рақибнинг фарзинини кўрсатиб: “Бу-чи?” – деган эдим, у туйқус шаштидан тушиб, хомуш минғирлади:

- Э-е, гап буюкка экан-ку. Обдастаси пойлаб турибди демайсанме, ношуд.

Мен қаҳ-қаҳ отиб юбордим-у, ютқизиқлар эсдан чиқди-кетди.

х х х

Мадийёр ўғил кўрди. Қуллуқ бўлсинга борсам, Аширвой деб от қўйибди.

- Локигин, токи сан тириксан, бу қораялоқни Ашир демаймиз, - дея таманноли чимрилди Мадийёр. – Ўв, бачо, деб чақириб юраме.

- Кичкина Аширнинг отини атаб туриб ёмонроқ сўксам, катта Ашир хафа бўлади деб чўцияпсан-да, - дедим мен. – Кўй, ўзингни қийнама, ошна. Ўғлинг ҳадемай мактабга борса, ўртоқлари барибир Ашир деб чақиривади, жанжаллашиб қолса, Ашир фалон деб сўкишади.

Шунда, Мадийёр меҳрибонлик билан елкамдан кучиб, деди:

- Ман айтдим – гап тамом. Қачонки сан ўласан, сўгин ўғлим Ашир бўлиб мактабга бораду.

х х х

Бир зарурат билан Тошкентга учадиган бўлдим. Мадийёр астойдил эргашиб қолди, сазасини ўлдиролмадим.

Эрта азонда Фарғона аэропортида “АН – 12” учоғига ўтирдик. Қанотга яқин ердан жой теккан экан, Мадийёр моторнинг бир текис гуриллаб ишлашига анча вақт завқ-ла тикилиб бориб, кўкрак силаганича менга юзланди:

- Хидонинг кучига ҳай-ҳай де, Ашир. Бир паррак манамунча темирне Мардиёр-пардиёрга қўшуб осмонга учирде!

Тошкентдан қайтишда “ЯК- 40” учоғига чиқдик. Пича учганимиздан кейин Мадийёр пардани суриб, ойнақдан ташқарига мўралади. Мўралади-ю, беҳос чўчиб тушди. Кейин кўзи ола-кула бўлган асно ўрнидан туриб, чапак урганича ҳайқиришга тушди:

- Ҳе-е-й, ваҳ хей! Матўр кетде, матўр! Э, турмайсанме, аҳмоқ халойиқ! Қанотга матўр йўқ! Ваҳ ҳе-е-й!

Йўловчиларнинг юрагига ғулғула тушиб, ғала-ғовур бошланди. Бу русумдаги учоқларда парракли мотор бўлмаслиги, турбинали учиргич салоннинг биқинига жипслаб ўрнатилганини шу топда бу овсарга ким тушунтира оларди.

Кабинадан чиқиб келган учувчи: ”Нималар деб алжираяпсиз?” – дея Мадийёрнинг елкасидан силтаган эди, у: “Саволни ман берай, қанотга паррак қане”, деб, баланд келди.

- Қанақа паррак? – учувчининг энсаси қотди. – Ўпкани босинг, бу учоқ турбинали!

Мадийёр бунака илмийликни тушунадиганлар тоифасидан эмасди.

- Манга турба-мурбане гапирма, - деб ўшқирди у. – Йўлкирога патта дединг – тўладем, жонинг истрахўпка дединг – тўладем. Энди сан матўрни яхшиликча жойига қўй, аперис!

х х х

- Пулни неччи ёшингда танигансан? – деб сўрадим бир куни Мадийёрдан.

- Жуддо-о мурғаклигимда, - дея қовоқ уйиб жавоб қилди у. – Ман туғилдем, онам бандачилик бўлду. Ана уёғини сўрасанг, ориқ хотинларга ўн беш тийиндан, семизларийга йигирма тийиндан тўлаб, эмиб юрдем...

х х х

Тумов-пучқоқ бўлиб, ишга боролмадим. Кунқўнди чоғида Мадийёр уйимга вағ-вуғлаб кириб келди:

- Ҳай, нима гап ўзе? Сан йўқ, мани эшакдай ишлатдилар!

Аҳволимни айтган эдим, “ве-е, грепп деганлариям касалликме, мани ўлмасин десанг, эртагаёқ ишга чиқ”, деб тиқилинч қилди.

- Тумов-ку ҳеч гапмас, - дедим мен. – Омалейкин, уни оёқда ўтказадиган бўлсам, эски дардимни қўзғаб, қандимни ошириб юбориши мумкин.

Зарурат туғилса, ҳақиқатгўйликни тезда ўз фойдасига қаратиб оладиган Мадийёр бирдан тумтайиб, сурланди:

- Чойхонада паловне ейсан, арақне шилиқлатеб ютасан, лаборант қизларга хангиланеб қарайсан... Иш деса, шаккаринг ошаду?

х х х

Ёзнинг қирқида қуёш остида туришдан бўғриққан Мадийёр, ишни тўхтатишим биланок, ўзини толнинг панасига урди. Қўли мойга беланиб кетгани боис, ҳовучини ишга сололмай, ерга чўзилди-ю, оғзини ариққа ботириб сув ича бошлади. Шунда, ортидан писиб бориб, устига ётиб олдим-да, бошини шартта сувга тикдим. Оёқларини жон ҳалпида типирчилатишига қарамай, анча ушлаб туриб, нафаси қайтай деганда қўйиб юбордим.

Мадийёр ўхчигудек ҳолатда оғзидан сув пурқаб, бир зум хириллаб ётди, сал ўзига келгач, мўйлови асабий титраб, кўзи ғилдиракланган асно менга яқинлашди. Гоҳ муштида хомаки ҳамла қилиб, гоҳ жойида жиррақона ирғишлаб, шаънимга ёғдирмаган шилта гапи, ишлатмаган сўкиши қолмади. Мен кўксимга муллаваччалардек қўл босиб, бошимни куйи солганимча, унга зимдан мўралаб-мўралаб, жим туравердим. Охири Мадийёрнинг шашти пасайди, олдимга янада яқинроқ келиб, юмшоқ товушда деди:

- Шу ишингга ўзингне қорнингням сувомбор қилайдим, одобинг жигаримни эзде.

х х х

Аширвойнинг мазанг ошнаси тўғрисидаги хикоячаларини саралар эканман, шоввоз Мадийёрнинг илк учрашувимиздаги бир гапи тўсатдан эсимга тушди.

- Завўтга ишга киришдан қўрқмаган биринчи ботир лўли, мана, ман бўламан, - деганди у. – Лўли дувол оқлашни ўрганибдур деб, патограпиямни газетга урганлар.

Насиб экан, Мадийёрни китобга биринчи бўлиб, мана, мен киритдим!

х х х

Шакарқишлоқлик молбоқар бўрдоқи новвосини сотмоқчи бўлиб, ширинқишлоқлик ҳайдовчини кирачиликка ёллабди-ю, юк машинасининг кабинасига ўтириб, илк сахарда бозорга жўнашибди. Қўқондаги молбозорга боргач, машинадан тушибок, иккови муштлашишни бошлабди.

Шошилинч йўлга чиқаётиб, новвосни машинага юклашни унутишган экан.

х х х

Олтиарикда энг кадрлиси – оиланинг улуғи, қорабодрингнинг уруғи, сандикдаги “қуруғи”.

х х х

Олтиарикда энг кадрсизи – чўлнинг сувсиз ариғи, бодрингларнинг сариғи, ҳамёнларнинг “ориғи”.

х х х

Бир гала улфат ошхонадан ширакайф чиқиб келиб, чўзғиланиб хайрлашишаётган чоғда, Тўғон тўлпоқнинг ҳазилкаш дўсти Башир пакана унинг думбасидан чимчилаб чўчитибди-ю, бўриулиш тарзида кулишга тушибди. Бошқаларга ҳам мазах бўлганидан тутоқиб кетган Тўғон тўлпоқ: “Нима, мени жипириқ деб ўйлаясанми, лайча?” – дея аямай дўппослашга тушибди.

Бошқаларнинг аралашуви билан улкан “кўппак”нинг чангалидан зўрға қутулиб чиққан “лайча”, шу кунгача унга қилган майда-йирик одамгарчиликларини бир-бир санаб: “Шугина ҳазилгаям ҳаддим сиғмадими”, деганича уввос солиб йиғлай кетибди. Бундан Тўғон тўлпоқнинг кўнгли юмшаб: “Итфеъл ўртоғингни кечир, йиғлашни бас қил. Айт, айбимни ювиш учун нима қилай, кадрдоним?” – деб илтижоланибди. Бу гапдан кейин Башир пакана йиғлашдан кескин тўхтаб, оғайнисига талтангланиб илжайганича дебди:
- Думбангдан бир чимчилаб қўйсам майлими-и, ошнажо-о-н?

х х х

Буни ўғлим Баҳодир ҳикоя қилиб берган эди.

Уларнинг синф раҳбари табелга биратўла иккита чоракдаги баҳоларни қўйиб чиқиб, ота-оналарга қўл қўйдириб келиш учун ўқувчиларга тарқатибди. Сувонов деган бола эртаси куни мактабга келаётиб, табелини бехосдан ариқчага тушириб юборибди. Буни кўриб, ёзувлар шувалашиб кетганидан ранжиб турган ўқитувчи: “Ий-е, ўзи буёғиям “сув, сув” экан-ку”, деб кулиб юборибди.

Сувоновнинг отаси ўз фамилиясини қисқартириб, табелга “Сув”, “Сув” деб имзо чеккан экан.

х х х

Жулдурчопон Норбанги бува бир куни Қоровой қўрвошини тергаган бўлибди:

- Тўхтақўрвошининг йигитлари ўтса, кўчамиздан ҳатто чанг чиқмайди. Сени йигитларинг шарақа-шуруқ от чоптиргани етмагандек, телва-тескари милтиқ отворишади. Кайфим учса, неччи тилло зарар кўришимни биласанми ўзинг?

- Милтиққа шунча ваҳимами? – деб кулибди Қоровой қўрбоши. – Замбарак отмаганимизга шукур қилсангиз-чи, отахоним.

Норбанги бува энди буткул жазавага тушибди:

- Э, нафасингни мушук ялагур-а. Айтиб қўяй, хоҳи сен, хоҳи қизиллар замбарак ишлатадиган бўлса, кейин паҳлавон нашавандлардан ўпкалаб юрманглар – Олтиарикда ё замбарак туради, ё чилим!

х х х

Саидхўжанинг мушуги жўжа ўғирлайдиган одат чиқарди-ю, қўшнилариинг қарғишидан безиган дадаси бу қароқчини тезда гумдон қилишга бизни сафарбар этди. Узокроққа элтиб адаштириб келиш ниятида мушукни қопчага тикиб, йўлга тушдик. Нефтчилар шаҳарчасидан ўтиб бораётганимизда кўча ёқасида гурунглашиб ўтирган ўрис кампирлардан бири қопчиғимизда нима борлигини сўради. Мушук бор, дедик.

Дедиг-у, ўзбекчани яхши биладиган кампирлар “менга бер, менга бер”, дея талашиб кетишди. Охири биттаси “бойваччалик” қилиб, тузуккина пулга сотиб олди.

Шундан сўнг Саидхўжа тез-тез дарсга келмаслик “касали”га чалинди. У мактабга келмаган куни маҳаллада албатта битта мушук йўқолар эди.

х х х

Шоир Муҳаммад Юсуф раҳматли билан деярли қиёфодош эдик, баъзилар икковимизни адаштириб ҳам қўйишарди. Тасодифми, тақдирми, “Ўзбекистон халқ шоири” унвонига иккаламиз бир пайтда сазовор бўлгандик.

Чамаси, 80-йилларнинг ўрталари эди, Навоий кўчасидаги ишхонамизнинг олдида турсам, мен билан яқиндагина танишган бастакор Анор Назаров ёнимга келиб: “Манави шеърингизга куй басталамоқчи эдим, айрим сўзлар оҳангга ўтирмаяпти, тагига чизилган жойларини кўриб берсангиз”, деб қолди. Унга, бир-икки ҳафта илгари, болаларга атаб ёзган шеърларимдан берувдим, шулардан бири бўлса керак деб ўйлаб қўлимга олсам, Муҳаммаджонники экан. Нима дейишни билмай: “Шоир ёзганини ўзгартиши қийин, яна бир уриниб кўринг-чи”, дедим. Шу дам биз билан битта бинода, лекин бошқа нашриётда ишлайдиган Муҳаммаджон анча наридан ўтиб қолди. Анорбек бир менга, бир Муҳаммаджон ёққага қараб қўйиб, деди:

- Хайрият, Анвар Обиджон Фарғонадан қайтибди, ундаям ишим бор.

х х х

Ўта ҳозиржавоб шоир Иқбол Мирзо Олтиариққа келганида, гурунда қизиқ бир гапни айтиб берганди.

Улар Муҳаммад Юсуф қабрига қўйилган бюстнинг очилиш маросимида Марҳаматга борганларида, шоирнинг укаси: “Бюст кўпроқ Анвар Обиджонга ўхшаб қолгандек кўриняпти”, деган экан, Иқболбек пинак бузмасдан, шундай таклиф киритибди:

- Ҳамма одам ҳам бир куни оламдан ўтади. Бу бюстни Анвар акага “ошириб”, Муҳаммад акага бошқа ясагирсакмикин?

Тавба қилдим-у, бу гапни эшитгач, кўнглимдан бир мутойиба кечди – ўтганимдан кейин, Муҳаммад Юсуфнинг ёнига кўмишиб, битта бюстнинг тагига иккаламизнинг исмиимизни ёзиб қўйишса-я!

х х х

Мухбир ака қишлоғимиздан чиққан биринчи тиш дўхтири эди.

Бир куни у озиқ тишимни суғуришда мени сал қийнаб қўйди-ю: “Буниси ҳолва, раҳматли Абдурахмон гўрковнинг қўлига тушмагансан-да, шунақанги додлатардики”, дея ўзига хос тарзда кечирим сўраган бўлди. Сўнг бир воқеани сўзлашга тушди:

- Тиш оғриғидан жағим гумбара бўлиб, икки кун “вой-вой”лаб ётдим. Учинчи куни дадам “сени Абдурахмон гўрковга рўпара қилмасам бўлмайди шекилли”, деб қўлимдан етаклади. Шайнкўчага чиққанимизда, Абдурахмон тоғанинг ўзи шипиллаганича келиб қолди. Дадамнинг гапини эшитиб, “оббо, жуда шошиб турганидим-да”, деб типирчилади, сўнг аҳволимга ачиндими, “қани, тиззалаб ўтир-чи бўлмаса”, деб буюрди. Шағал йўлга тиззаладим. Абдурахмон тоға маҳсисининг қўнжидан миҳ суғурадиган омбирни олиб, оғриқ тишимга қимчитди-ю, чап қўлини пешанамга тираб туриб, ўнг оёғида кўкрагимга аямай тепди. Мен уч-тўрт юмалаб, ерга чўзилиб қолдим. Абдурахмон тоға кўзини ўқрайтирганича устимга келиб, омбирда қистириғлик турган тишимни олдимга отди, “оғзингни ариқда бир чайқавол”, деб қўйиб, шиппа ғойиб бўлди. Ўпирилган жағимдаги оғриқ икки кундаёқ тийилди, лекни тепкидан захаланган қовурғам бир ой зирқираб юрди...

х х х

Бир куни Қапчуғай томонга чиқиб, устига “Исталавой” (столовая) деб ёзиб кўйилган ошхонага кирдим-у, эски танишларимдан бўлган Ашир жезпайвандчи билан Мадийёр лўлига дуч кепқолдим. Олдиларидаги гўшкуйдини бувлантириб, новча шишали “Юмалок” мусалласини эндигина яримлатиб туришган экан. Мен ҳам битта шиша опкелиб, уларнинг даврасига кўшилдим.

Қадахлар икки-уч айлангач, Мадийёрнинг баҳри-дили очилиб: “Эшакаравага янбош бўлганимда айтадирғон ашуламни, ҳай, яна бир марта айтай”, деб кўкрагини силади.

- Айт! – деди Ашир.

Кўшиқни бошлашдан илгари Мадийёр кичик бир изоҳ берган бўлди. Айтишича, 20-йилларда ҳозирги Марғилон темир йўл вокзалини Гарчакўп (чор ҳукумати генерали Горчаков) дейишаркан. Шу боис, Тошкентдан йўлга чиққан паравозлар доим “гарчакўп, гарчакўп” деб овоз чиқариб келаркан. Станция атрофида яшовчи ўрис мастравойларнинг шаддод қизлари “дилижон” (длижанс) деган извошда “катайса” қилишга жуда ишқивоз эканлар. Улар кира пулини тўлаб сайр қилдирадиганни топволишса, ёнида ёпишиб ўтирганича, қий-чув билан кўча айланишаркан.

Полосонлик Бойкўзи кигизфуруш оқбилак қизларнинг елкасидан қучиб айланишнинг кайфига берилиб кетиб, умри Гарчакўпда ўтадиган бўлибди. Охири, от-араваларию мол-қўйларигача битта-битта сотиб, бор бисотини извошкирага сарфлашдан гадойлалашган афсонавий Бойкўзи ҳақида эл шундай ашула тўкиган экан:

*У дилижон уёқда,
Бу дилижон буёқда.
Бойкўзини бойлаган
Ўрис қизи қаёқда?
Ҳей, дилижон, дилижон,
Истамбули дилижон.*

*Сайр қилар ялпайиб,
Бойкўзининг вақти чоқ.
Ўнг ёнида баршина,
Чап ёнида носқовоқ.
Ҳей, дилижон, дилижон,
Истамбули дилижон.*

*Шумтакадек шум бўлар
Мастравой қизлари.
Осмониранг шишадек
Типпа-тиник кўзлари.
Ҳей, дилижон, дилижон,
Истамбули дилижон.*

*Ёзу қишин оч-юпун
Ўйнатади лобарин.
Бор будини совурган
Бойкўзига офарин.
Ҳей, дилижон, дилижон,
Истамбули дилижон.*

Мадийёр кўшиқни тугатиб, саккизқирра стакандаги винони биз билан уриштириб ичгач, Аширга юзланиб деди:

- Энди расо-о маст бўлдинг, Ашир, санданам бир ашула чиқса-чи. Маруса эсингдаме?

Ашир индамай, пиёлаларга яна “Юмалок”дан сузди. Хиргойи қилишга мендан тортиняпти шекилли деб турсам, стаканни уриштириб ўтирмасдан бир кўтаришда бўшатди-ю, ошнасининг буюртмасига биноан, “Маруска”ни шўхчан бош ликиллайтиб айта кетди. Мадиёр ўйин тушишни бошлаганида, четда сўппайиб қолмаслик учун, чапак уриб турдим.

*Марусахонни уйчасида
Исталавойнинг истакони.
Марусахоннинг ёнига боргин
Шампон ич деб қистагани.*

*Шампон ичса Марусахон,
Аҳволингни суриштиради.
Истаконингга истаконини,
Оғзингга оғзини уриштиради.*

Қарангки, бу қўшиқнинг ҳам ғаройиб бир тарихи бор экан. Ўша даврда Озарбайжонда ишлаб юрган Алфред Нобелни рус ишбилармонлари Чимёндан топилган конга чакириб, маслаҳатини олишгач, Туркистон бўйича биринчи бўлиб 1906 йилда Олтиариқда нефтни қайта ишлаш заводи қурилган экан.

Шўролар даврида корхона янада кенгайибди. Шу заводнинг ошхонасида Маруся деган тилласоч, қорбадан, очикюз қиз офисантлик қиларкан. Окбўйрадаги колхўзнинг хосилотчиси Мавлонкул уни яхши кўриб қолибди, беш чақиримча жойдан ҳар куни отда келиб, шу ерда овқатланадиган бўлибди. Баъзан кечалари ҳам шу қизнинг уйи атрофида ўралашиб юраркан, уни кўрди дегунча, боғидан тугиб келган мава-чеваларини унинг кўлига тутказаркан, қиз ўнта русчага битта ўзбекча, йигит қирқта ўзбекчага иккита русча аралаштириб, гаплашган бўлишаркан. Маруся ҳам кўчқорпешана, ўқириқбурун, девкелбат Мавлонкулни юракдан ёқтириб қолибди. Аммо, қизнинг буғолтир отаси бу муносабатларга тиш-тирноғи билан қарши туриб, “қайсар қиз”нинг дастидан охири бошқа ёққа кўчиб кетибди.

Паравоз силжиётган эмиш-у, қиз вагўннинг деразасидан, йигит перрондан бири-бирига мўлтиллаб тикилиб, юм-юм йиғлашармиш. Марусянинг ойнакдан ирғитган рўмолчасини энтикиб тутиб оларкан, Мавлонкулнинг севгилисига жон-жаҳди билан хайқириб айтган охири гапи шу бўлибди:

- Маруса-а! Сен жуда харўший, папашканг неинтересна!

Кўп ўтмай, Мавлонкул Иккинчи жаҳон урушига жўнатилибди. “Бедарак йўқолди” деган “қорахат”ни унинг оиласидагилар авайлаб асраб: “Агар тирик қолиб, урушдан кейин Марускасини топволган бўлса, бирдамас-бирда болаларини етаклаб кепқолар”, деган умидда яшаб юришганмиш.

Икки шиша мусаллас айлангунча икки ажабтовур ишқ достонини тинглаш ҳаммагаям насиб этавермайди.

х х х

Мозортагидаги клубда Аҳмед ва Мансур чўлоқ деган қрим йигитлар киночилик қилишарди. Кинонинг бирон жойида бирор марта милтиқ отиладиган кўриниш бўлса бас, томошабинларни қизиқтириш учун афишанинг четига “уруш кино” деб ёзиб кўйишаверарди.

Бир куни қарасам, “Тоҳир ва Зухра” филмининг афишасига ҳам шундай ёзувни битиб кўйишибди. Ўшанда Аҳмед акадан: Бу қанақасига уруш кино бўларкан?” – деб сўрасам, у: “Тоҳир билан Қоработир қилич уриштиришади”, дея, менга пастдан илжайиб боққанди.

х х х

Бу мўминфеъл, офтоб чехрали кампирни биров “Парпиш хола”, биров “Парпаша хола” дерди.

Парпиш хола кир чайиб ўтирса, чоли кўчадан кириб келиб сўрабди:

- Келининг сигирга терит қориб бердими?

- Невлай.

- Ана, ҳадеб баърашяпти, қўйларгаям қарамаган шекилли?

- Невлай.

- Келининг уйдаи ўзи?

- Невлай?

Чолнинг бирдан зардаси қайнаб: “Вей, менга қарагин, бу “невлай” деган касофати гапнинг маъноси нима ўзи?” – деб ўшқирса, Парпиш хола бўйин қисганича жавоб қилибди:

- Вой, невлай?

х х х

- Дўконимизга пахта ёғиям келибди, писта ёғиям, - дебди Роба хола. – Қайси биттасидан олай?

Сўрида кайф қилиб ётган Теша Қурбон хотинига сузилиб жеркинибди:

- Каллани ортиқча ишлатмасдан, градуси баландроғидан опкелавермайсанми, думбул!

х х х

Олтмишинчи йилларда қора ёки тўқ кўк матодан шалвар кийиш шу қадар русум бўлган эдики, ҳатто айрим ўқитувчилар галстукли кўйлакка бу “модний иштон”ни таранг кийиб, дарсга киришарди.

Бир куни Файзиободдаги колхўз клубида “Хрущёвнинг етти йиллик плани” муҳокамасига бағишланган йиғилиш бўлибди. Бўлим, бригада, ферма бошлиқлари бирин-кетин саҳнага чиқиб, ўша даврнинг “қуруқ обқочарлик таомили”га кўра, бирови давлат белгилаган етти йиллик режани олти йилда, яна бирови беш ярим йилда, бошқаси беш йилда бажариш мажбуриятини ола бошлабди. Шунда, “ясама” эллик центнерчи бригадир шойи шалварда саҳнага кўтарилиб, гердаиганича гап бошлабди:

- Ман битта гапираман! Мани кўлимдаги бригада етти йиллик плонни икки йилдаёқ таппа-тахт қилиб...

Бригадир иккала кафтини ўйнатиб, гавдасини селкиллатганича “таппа-тахт” деб хайқирган пайтда, белидаги чўзма тарсиллаб узилиб, шалвари почасигача сирғалиб тушибди.

Шу-шу, бу қишлоқда бирон-бир кимса “каттаоғизлик”ни ҳаддан ошириб юборса, “ҳов, чўзманг кўтарадиганроқ гап айтсанг-чи”, деб қўйишаркан.

х х х

Қиш тугаб қолганида, ҳалмиёнликлар ва миндонликлар Чимён бозорига киришдан олдин ўлпончидан: “Олтиариқликлар келдими?” – деб сўрашар экан, “ҳа” деган жавобни эшитишса, бир-бирини кучиб, баҳор билан табриклай кетишаркан.

Ҳа, тоғ этагида яшовчилар янги экин экиш мавсуми бошланганини Олтиариқнинг бодринглари пишганидан билишади.

х х х

Олтиариқликлар туруп етиштириш, бодринг жўяқларини сувқоғозда ўраб, эртароқ пишириш, узумни келаси баҳоргача сақлаш сирларини марғилонликлардан ўрганиб, тез

орада уларни бозордан сиқиб чиқаришган экан. Ҳозир Марғилонда биттагина ўзига хос нарса қолди – ширмонпазлик.

Айтишларича, марғилонлик новвойлар ҳамир қораётиб ҳам, зувала кесаётиб ҳам, тандирга ёпаётиб ҳам, бирон-бир олтиариқлик девордан мўралаб турмаганмикан, дея хавфсираб, тевааракка жаланглаб-жаланглаб қўйишар эмиш.

х х х

Дадамни бировлар кенгбағир, хазилкаш, беозор киши сифатида эсласа, кўпчилиги қўли ниҳоятда очиклиги, қўлига катта давлат қўнган маҳалда данғиллама уйлар солиш, машина олиб минишга бемалол кучи етса-да, пастқам уйда яшаб, умри велосипедда ўтганини таъкидлашади. Рўзгорни бошқариш ўзимга қолиб, уй солмоқчи бўлганимда, дадамнинг қўлида ишлаганлардан баъзилари “хўжайиннинг бизга кўп фойдаси текканиди”, деб, бири уч-тўртта ёғоч, бири тош ёки тахта ташлаб ўтганида, ўз-ўзимдан йиғлагим келарди.

Дадамнинг эҳсончилик ҳислатини яхши эслайман. У пахта пунктидаги ишига велосипедда қатнар, беш-олти ёшимдан бошлаб, кўпинча мени ҳам мингаштириб олиб кетар, бири кўчага тўшак солиб ётган, бири уйдан қўзғалоқмай қолган дардманд кимсаларга хайрия улашар, шу одатга кўниксин дебми, пулни қўлимга тутқазгач: “Ма, буни тоғанга бериб, дуосини ол”, дерди.

Бир куни Назар пиён ичишга пул тополмай, калласига “зўр фикр” келибди-ю, ариқнинг бўйига тўшак солиб, дадамнинг йўлини пойлай бошлабди. Таниш велосипеднинг қораси кўринганда, тўшакка сулайиб олиб, оҳ-воҳ қилишга тушган экан, дадам эски арақхўрга бир қараб қўйиб, безътибор ўтиб кетаверибди. Найранги чиппақка чиққан Назар ака, бошини тўшакдан сапчилатиб, дадамнинг ортидан кичкирибди:

- Ҳў-ҳўв, Обиджон ака, мени маст деб ўйламанг. Касал бўлиб ётибман-а!

х х х

Чамаси, ўн-ўн бир ёшларда эдим. Кўчадан югургилаб кириб келсам, дадам билан аям ади-биди айтишиб турибди. Мени кўриб, жимиб қолишди. Жанжалнинг давомини пича кутиб тургач, сабрим тугаб: “Нимага уришмаяпсизлар?” – деб сўрадим.

- Уришаётганимиз йўк, - деди дадам. – Мабодо итга айланиб қолсак, қандай кун кўришни машқ қилаётгандик.

Дадам шундай деди-ю, қотиб-қотиб кула бошлади. Аям ҳовучида оғзини тўсиб, уйга тез кириб кетди.

х х х

Олим тоғам хотини Лобар опага бир товоқ ошни кўтартириб, тоби қочиброқ турган аямни йўқлаб кепқолди.

Сарвинисо бувимизнинг биров “дувонахон”, дадамга тенгдош кенжа укаси Усмон тоға бизникида яшар эди. Ош дастурхонга қўйилганда, дадам: “Усмон қани?” – деб сўраган эди, бувим деразага бўйлашиб: “Ана, келяпти. Биласан-ку, ош деса ўлворади”, деди.

- Тунов куниям, асални кўрсанг ўлворасан, деб уни сал аразлатиб қўювдингиз, - дея кулимсиради дадам. – Шуни сал юмшоқроқ қилиб айтсаям бўлади-ку.

Усмон тоғамиз кириб келиб, орамизга тиззалади. Унинг овқатга суқ билан тикилиб, ютинганича энг шимараётганини кўрган дадам, бувимнинг “ўлворасан”ини андаккина юмшоқлаштиришга уриниб, деди:

- Қани, Усмон, ошга бандачилик қил.

х х х

Аскарликка кетишдан олдин Самарқанд Молия техникумида ўқиганман.

- Мени мажбурлагудек қилиб, шу техникумга киритдингиз, - дедим бир куни дадамга. – Мендан солиқчи чиқишига ишонасизми ўзи?

- Ишонмайман, - дея мийиғида кулди дадам. – Ишонсам, ҳаммадан қарғиш эшитиб юрадиганларнинг ўқишига сендек боламни жўнатиб кўярмидим.

х х х

Бешинчи синфда бўлсам керак, сатрлар бўғинини бармоқда санай-санай, тунлари шеър ёзиб чиқардим. Дадам буни деразадан кузатиб юраркан, бир куни ярим кечада ёнимга кириб, нималарни санаётганимни суриштирди.

- Бўғин санаяпман.

- Нима у?

- Шеър ёзгандаям, ҳисобни тўғри чиқариш керак бўладиган жойлари бор.

Дадам бу сўзимни эшитиб: “Шуни олдинроқ айтмайсанми, сенга эртагаёк буғолтирларнинг чўтидан опкелиб бераман”, деди. Ким билади дейсиз, тузукроқ шоир бўлиши учун бу болани молия соҳасида ўқитишим зарурга ўхшайди деган ниятни балки дадам ўшандаёк кўнглига тугиб қўйгандир.

х х х

Болалигимда уйимизни оқлаб беришга ёлланган Отажон немиснинг (асирликдан қутулгач, шу туманда яшаб қолган бу кишининг асли исми Отто эди) четга ечиб қўйган шапкасини кийиб, кўчага чиқдим. Каттакон шапка остида тиржайиб турганимни кўрган Ўвдимат тоға: “Туппа-тузук кофир бўпқолибсан-ку”, деб тегишганича ўтиб кетди. Бу гап кечгача эсимдан чиқмай юрди. Дадам ишдан қайтиб, овқатланиб ўтирганида, секин бикинига кириб: “Кофир қанақа бўлади, дада?” – деб сўрадим.

- Бошида тўртта шохи бўлади, - дея хотиржам жавоб қилди дадам. – Бунинг устига, хотини билан арақ уриштириб ичади.

х х х

Ўспиринлигимда папирос чекаётиб, дадамнинг қўлига тушиб қолдим.

- Ў-ў, “Казбек” тортяптилар-ку! – ўзи чекмаса-да, қўлимдаги қимматбаҳо папиросни фарқлай билди дадам. – Оламдаги энг катта балолардан биттаси шу, йўқотсинлар буни.

Бирдан эрка-талтанглигим кўзиб: “Ўзингизам пива ичасиз-ку”, деб алжираб юборгандим, дадам олдинига кулди, сўнг елкамга қўл ташлаб деди:

- Худонинг назаридан қолмасак бўлди, сиз билан менга балоям бас келолмайди, демоқчисан-да?!

х х х

Томорқа чопиғи тугаб, хашарчилар айвондаги сўримизда овқатланиб ўтиришганда, гап мавзуи сайру саёхатларга бориб тақалди. Дадам бу борада ўз фикрини айтиб, Америкадек, Япониядек жойлардан Хиваю Самарқандни, Бухорою Кўқонни томоша қилишга минглаб кезаргонлар келиши, биз бўлсак, ўзимиздагиларнинг қадрига етмай, Рига ё Москвага боришни орзулашимиздан ранжиган бўлди. Терга пишилиб ўтирган Обид тоға Холбобой арақ қуйилган пиёлани қўлга оларкан: “Масковга бориб келишга кетадиган йўлпулига қанча арақ келаркин?” – дея илжайиб қиялади.

- Жуда кўп арақ келади, - деди дадам. – Агар ўша арақларнинг ярмини темирйўлда ишлайдиган ўрис йигитларга берсангиз, Москванинг ўзини вагонда шуюққа опкелиб кўрсатишади.

х х х

Йигитчалик давримда ҳадеб у ер-бу еримга пучак чиқаверди. Бир сафар дадам: “Дўхтирга кўрсатдингми?” – деб қолди.

- Кўрсатдим, - дедим мен. – Қонингни алмаштириш керак, дейишяпти.
Дадамнинг туйқус қошлари чимирилиб, қўлини силтади:
- Қўявер, ўзи йўқ бўпкетар. Менинг зотимдан ўтган ақлли қонингга қаёқдаги аҳмоқ
қонларни аралаштирвормагин тагин!

х х х

Ҳарбийдан қайтсам, дадам менга аллақачон хотин топиб қўйибди.
- Уйланмайман, - дедим кўрсланиб. – Шоирлик қопкетади.
Дадам бироз жимиб тургач, аста гап бошлади:
- Ҳазиллашаётганим йўқ, касалим жуда оғир. Тўнғич ўғлимсан, тўйингни кўриб
қолай.
Зимдан кўзига боқсам, қиёфаси жиддий. Юрагим титраб кетди. Бошимни қуйи
солиб, “бўпти, нима десангиз шу”, дедим. Дадам бирдан қувониб кетди:
- Раҳмат, болам. Опаларингга айтаман, келинни кўрсатишади. Ҳарқалай, бир кўз
уриштирвол.
- Барибир уйланадиган бўлсам, кўриб нима қиламан, - дея терсландим мен.
Дадам янада хурсанд бўлиб, елкамга қокди:
- Балли, отаўғил! Мана, мен ҳам бирмас, икки марта хотинимни кўрмасдан
уйланганман. Сен бир мартагина таваккал қилсанг қипсан-да...
Орадан икки ой ўтиб-ўтмай дадам вафот этди. Топиб берган келини менга ҳануз
эсдалиқ бўлганича турибди.

х х х

- Шакарқишлоқ билан Ширинқишлоқ аҳолиси ниманинг ҳисобига куч
кечиришади?
- Иккала қишлоқдагилар ҳам бодрингчи. Бир-бирлари билан бир копига бир коп
бодринг алмаштириб, бинойидек тирикчилик қилишади.

х х х

- Шакарқишлоқликлар билан ширинқишлоқликлар нимани хушлашади-ю, нимани
ёқтиришмайди?
- Товуқ боқиш уларнинг жон-дили, тухум ейишни жинлари суймайди.

х х х

Шакарқишлоқдан Ширинқишлоққа келин тушди. “Юзочди” куни куёвни
келиннинг ёнига киритишди.
- Бувимнинг айтишларича, иззатимни жойига қўйишингиз керак, - деди келин
таманноланиб. – Оёғимдаги маҳсини ўзингиз ечиб қўяркансиз.
- Жон деб ечардим-у, иложим йўқ-да, - деб сузилди куёв. – Опоқ отам хотин зотига
мирингни берсанг ҳам сирингни берма, деб тайинлаганлар. Айтганларини қилмасам,
бошимни тандирга тиқиб, оёғимнинг тагини қитиқлайдилар.

х х х

Повулғонлик Турдимат ака Россияга бодринг олиб бориб, русчани билмагани учун
бозорда довдираб турса, полосонлик Теша Қурбон шапкани бостирганича ёнидан ўтиб
қолибди. Қўлидаги носқовоқни кўриб, ўзбеклигини билган Турдимат ака суюнганича унга
ёпишибди, аҳволини тушунтирибди.

Теша Қурбон ҳаволанган қуйи пештахтанинг ортига ўтиб, қаторлашиб турган
харидорларга аввал битта бармоғини кўрсатиб, “бир кило” дебди, кейин учта бармоғини
кўрсатиб, “уч рубл” дебди. Турганлар бир кило бодрингнинг баҳоси уч рубллигини тезда
фаҳмлаб олишгач, бозор қизиб кетибди. Теша Қурбон кетишга шайланаркан, Турдимат
акани шапка остидан мазахлаб, дебди:

- Ҳе, қишлоқи! Ўрисчани ўрганмай туриб, Россияга келаверасанми?

х х х

Мадиёр лўли ташқида чой шопириб ўтирса, тўпалончи ўғилчасини бир ўқитувчи етаклаб келиб: “Мана, сиз анча тартибли одамсиз, аммо ўғлингиз ўзингизга ўхшамабди”, дея шикоят қилишни бошлаган экан, уйдан отилиб чиққан бека қариллашга тушибди:

- Бошингга жунинг бўлса ўзингга, ҳой! Сан гапирганда оғзингга қара, ман иккита эрга тегмаганман!

- Хап бўл! – деб хотинни жеркибди эр, сўнг ўқитувчига мулойимланиб боқибди. – Бу балачоқне анабу холанг иккаламез ясаб бердик. Бир қарагин, домулло, бурни худди мандан бўлган... Ло-о-кигин, жиннилиги мандан бўлмади...

Ўқитувчининг тоқати тоқланиб: “Гапни майдаламанг, болани нима қиламиз, болани?” – деб ўшқирса, Мадиёрвой: “Ҳа энди-и ўқитасан-да, домулло, бурни мандан бўлганине бўйнимга олдим-ку”, дермиш.

х х х

Мактаб бола эдик. Мухторали деган биздан тикроқ ўспирин қўлбола тўппонча ясади: орт томони эгиб букланиб, ёғоч қўндоққа маҳкамланган пўлат найтиғ, найтиғнинг тубига кўрғошин куйилиб, ёнроғидан темир аррачада тешик очилган.

Куролни синамоқчи бўлдик. Тошйўлига яқин жойдаги зовурда уч-тўртта олмабош (боши кизғиш ўрдак) сузиб юрган экан, эмаклаб яқин бордик. Мухторали найтиғга порох тўкди, устидан қоғоз солиб, темир қаламчада яхшилаб ниқтади, кейин кўрғошин сочмани ҳам худди шундай жойлади. Ниҳоят, курол нишонга тўғрилангач, мерганнинг “йўталли ишора”си билан Аҳмад Қодирча найтиғдаги тешикка сигаретини теккизди.

Тўппончанинг даҳшатли варанглашига Мухторалининг ваҳимали чинқириғи қўшилиб кетди. Тутун тарқаб, мундоқ қарасак, найтиғнинг ёрилишидан куйган юзига панжа босган асно ғужанакланиб ётибди. Шу паллада тошйўлидан “Тез ёрдам” машинаси ўтиб қолди, қий-чув билан югуриб бориб, тўхтатдик.

Мухторалини замбилга солиб бориб, машинага юклашаётганда, у: “Болалар, гапимни эшитинглар!” – деб қичқирди. Ўламан деб ўйлаб, рози-ризолик сўрамоқчи бўляптимиқан, деб турсак, бетини хануз чангаллаб ётганича деди:

- Ўқим олмабошга теккан бўлса, уни пишириб, мени кўргани борингла-а-р...

х х х

Етмишинчи йилларда ҳозирги “Ўзбекистон овози” газетасининг Фарғонадаги мухбири бўлиб ишлаган Анвар Эшонов, олтиариқликларни салтанатнинг энг чекка худудидаги бозорларда ҳам учратиш мумкинлиги, нисбатан жангарфеъллигидан гапириб, “Олтиариқ – Ўзбекистоннинг Грузияси”, деди. Буни эшитган Эркин Воҳидов мулойим жилмайганича чиройли қочирим қилди:

- Бундан чикди, Грузия СССРнинг Олтиариғи экан-да?

х х х

Эскиараблик беданавоз янгиараблик танишининг Японияда бўлаётган улкан ўсишлар тўғрисидаги гапларини эшитиб туриб, афтини буриштирганича эътироз билдирибди:

- Қўй, газетларга ишониб, ўша ёпонларни ишираверма, дунёда бундан ночорроқ мамлакат йўқлигини, мана, ўзим синаб билганман.

- Яъни?

- Яъни, ишбилармон кўшним Ёпонияга кетаётганида, уёқда арзонроқдир деб, тўртта беданақовоқ айтиб юборсам, шугина нарсаниям тополмай келди.

х х х

Жонибекдаги бир тўйга шакарқишлоқлик пиёда, ширинқишлоқлик велосипедда келибди. Маишат бошланиб, арақли шишаларнинг мухри бузилгач, тўрида савлат тўкиб ўтирган шакарқишлоқлик пойгакроқда қолган ширинқишлоқлик томонга ишора қилиб: “Ҳов, соқийлар, пастдагиларгаям парво қиптуринглар”, дея гап юмалатибди.

Ширинқишлоқлик эса, узатилган қадахни олмай, тўрсайиб дебди:

- Арақни пиёда келганлар ичсин, биз рулдамиз.

х х х

- Олтиариғимизда қанча қишлоқ бўлса экан-а? – деб сўрабди ширинқишлоқлик.

- Жуда кўп, - дея жавоб қилибди шакарқишлоқлик. – Мана, биттаси бизнинг азимдан азим Шакарқишлоғимиз. Ширинқишлоққа ўхшаган майда-чуйдалари ҳад-ҳисобсиз.

х х х

Олтиариқликдан: “Одамнинг яхши-ёмонини қандай ажратволиш мумкин?” – деб сўрасангиз, “Бодрингга бўлган муносабатидан”, деган жавобни эшитасиз.

х х х

Детектив китобларни қидириб ўқийдиган синфдошимиз Маҳмуджон “Жамиятшунослик”дан кирадиган ўқитувчи Мадраҳимовдан сўради:

- Мамлакатимизни ҳамма соҳада зўр деймиз. Унда, нимага бизда Америкадагига ўхшаган катта ўғрилар йўқ?

- Америкада катта ўғрилар бўлсаям, жуда озчилик, - дея олимона қараш қилди Мадраҳимов. – Бизда бўлса, майда ўғри тикилиб ётибди. Масалан, синф дафтарига қараб йўқлама қилиб чиққунимча, хаттахта тоқчасидаги бўр ғойиб бўлди-қолди.

х х х

Янги ташкил топаётган умумхўжаликка, замона зўрлови билан, Зокир полвон ҳам ноилож аъзо бўлибди. Унинг хўқизини “кўпчиликнинг мулки”га айлантиришаётиб:

“Фермамизда турадиган бу хўқизингда умумхўжаликнинг ерини ҳайдаймиз, пахта экиб пул ишлаймиз, пулимизга тракторлар сотволамиз”, дея тушунтирув беришибди.

- Шўронинг эпчиллигини қаранг! – дебди Зокир полвон. – Калхўз тузиш дегани Зўрим писмиқнинг ҳаммадан битта-битта тухум сўраб, ўзининг товуғига жўжа очтиришига ўхшаркан.

х х х

Биз томонларда шундай русум бор – куёв ўз қаллиғига никоҳ узугини тақиши учун уларни тўққиз қаватли кўрпага ётқизиб, устларини ёпинчикда ўрашади. Куёв типирчилаб нозланаётган келиннинг қўлини топиб, узукни тақаётганида, атрофдаги аёллар ёпинчикнинг бош томонини кўтариб, “буёққа қаранглар”, дея ичкаридагиларга тошойнак тутишади. Бунда келин-куёв ўз аксини кўриши шарт.

Содиқ бужур уйланганда, кўрпа ичидагиларга тошойнак тутиб, “буёққа қаранглар”, дейишибди. Содиквой тошойнакка боқибди-ю: “Ий, тавба!” – дея яна бошини буркабди. Шаддод келин: “Ҳа, нима гап?” – деб пичирласа, куёв қоронғида дўриллабди:

- Қарасам, бизга бошма-бош бўлиб, уёқдаям иккитаси ётибди. Келинчакни нишолдага булаб егинг келади, лейкигин куёвнинг турки нақ алвастиники...

х х х

Шаҳарда анча йил яшаб қайтган олтиариклик Ўчмасбек ака эсига қаттиқ ўрнашиб колган бир воқеани айтиб берганди:

- Шаҳарда етти йилча қавак-кандикда юриб, охири тўққиз қаватли бинонинг бешинчи қаватидан каталакдек уйча олдим. Меҳмонга келган дадам кечаси болкондаги ойнадан ташқарига тикилиб ўтириб: “Ана, юлдуз учди!” – деб қичкириб юборди. Юқори қаватдан кимдир сигаретни ўчирмасдан улоқтирганини чол шўрлик қаёқдан билсин.

х х х

Турсун Эргаш тоға тошқўрғонлик бир оғайнисини шундай таърифларди:

- Ошнам раҳматли кичик бир омборчага қоровуллик қиларди. Бир куни ўғрилар тунда омборни шип-шийдам қилиб бўлиб, шунча вақт ичида лоқал йўталиб қўймади, бу пойлоқчи тирикмикан ўзи, деб қоровулхонага мўралашса, хуррак роса авжида эмиш. Ўғриларнинг қитмирлиги тутиб, унинг оёғидаги хиром этикни, қишнинг кунда жуда хузирижон бўлган пахтали шими-ю, қуёнтери телпагини ечиб олишсаям, мик этиб қўймабди. Охири эғнидаги пўстинниям ечиб бўлишганда, кўзини чала очиб, ўғриларга сархушланиб қарабди-да, “туш деганиям шунақа бемаъни бўладими”, дея гўлдираб қўйиб, яна уйкуга кетибди. Ҳа, “зийрак” деган лақабни бекорга олмаганди ошнам.

х х х

Маҳалладагилар уни Зингир бува дейишарди. Йигитлигида шаҳарда ишлаб, қишлоққа биринчи бўлиб “Зингер” русумли тикув машинасини олиб келгач, отаси қўйган от четда қолиб, шу ном билан чақирадиган бўлишибди. Ўша замонларда бундай машинанинг пулига иккита буқа олиш мумкинлигидан, уни ўғирлаб кетишибди.

- Кейин билсак, машинамни Марайим деган сайёр мискара ўғирлаб кетиб, кимгадир пуллаб юборган экан, - деб эсларди Зингир бува. – Шўрликка ҳалиям раҳмим келади – туппа-тузук одам “Марайим ўғри” деган ном орттирди, барибир “Зингир” бўлолмади.

х х х

Ўзбек ҳажвчилиги алломаларидан ҳисобланмиш Неъмат Аминов ҳаётига бағишланган “Табассум заргари” китобида адибнинг кундаликларидан парчалар ҳам берилган. Унда 1989 йили Олтиарикқа борган Неъмат ака полосонлик Абдубанноб Охунжонийнинг латифачилиги борасида тўхталади ва асли исми Ҳоким бува бўлган китконлик чолга таъриф бериб: “Ҳоким бува 85 ёшда. Ҳангомаси жуда ширин”, деб ёзади. Ҳақиқатан ҳам бу иккови ўта қизиқфеъл, бир-бирига жуда мос кишилар эди.

Бўрдоқчилик базаси директори Абдубанноб ака қумлоқ томонда ов қилиб бўлиб, макказор оралаб шийпонга яқинлашаётса, қоровул Ҳоким бува салкам тўқсон ёшида ҳам эски “аёлпарварлиги”ни қўймай, кўксини шабадага тўғрилаб: “Оҳ, оҳ-ей! Бунча ширин хид келди! Марғилонлик қизлар сойда чўмилгани чикдими дейман, шабадажон! Райҳон хидли сочларини балиқчаларга тортқилатиб-тортқилатиб ювинишяптимикин, шабадажон!” – деб ўзича жавраниб ўтирганмиш. Кейин, ўша илҳом билан кўз юмиб тебранганича: “Қарғала-а-р учса қарайлик Марғило-о-н-нинг йўлига”, дея куйлашни бошлаган экан, панадаги Абдубанноб ака қораялоқларга отилган сочма ўққа тасодифан дуч келиб ўлган қарғани камаридан олиб, чолнинг олдига улоқтирибди.

“Тап” этган товушдан чўчиб кўзини очган Ҳоким бува ерда ётган қарғага пича тикилиб тургач: “Э, художоним, майдагаплигимни кечириб, мен аҳмоқни бошқатдан қўллавор”, дея кўкка қўл чўзибди-да, бу гал қўшиқни ўзгачароқ бошлабди:

- Новвосла-а-р учса қарайлик...

х х х

Янгийўлда Аҳмаджон қассоб деган беҳад улфатбоз, боладек очиққўнғил бир зот бўларди. У Абдубанноб акага меҳмон бўлиб Олтиарикқа борганида, шийпон қоровули

Ҳоким бува: “Яқинда бўлган зилзиладан кейин қишлоғимизда ер анча чўкибди”, деб қолибди. Аҳмаджон ака: “Буни қандай билдингиз?” – деб сўраса, чол шундай изоҳлабди:
- Зилзиладан олдинлари, таҳорат қилсам, иштонбоғимнинг учи тупроққа тегиб турарди, энди ердан икки энлик баландда турадиган бўлди.

х х х

Аҳмаджон қассоб гўштдан ўзига хос масаллиғлар пиширишнинг ҳавосини олганлардан эди. Масалан, зираю зирк, кашничу ялпиз кабиларни иссиқ сувда узоқ ивитиб қўйиб, сўнг буйрақларни шунга қўшиб мижиғлар, уларни сихга тортиб, янтоқнинг қўрида пиширса, ўзи “вахваҳа кавоб” деб от қўйган ғаройиб таом ҳосил бўларди.

Азизроқ меҳмонлар келадиган бўлиб, Аҳмаджон ака ўша ҳунарини яна бир бор кўрсатишга ҳозирланаётганида, бир ўғри мушук визиллаганича келиб, тоғорадаги буйрақлардан уч-тўрттасини тумшукқа қистириб қочибди.

- Ҳа лодон мушуг-а, - дея унинг ортидан ачиниб бокибди қассоб. – Олдин “вахваҳа кавоб” пиширишни ўрганмайсанми, кейин биздан буйрақ сўрамайсанми...

х х х

Шакарқишлоқлик Ўрол буғдойфуруш ташимачи чумолилардан безиб, уларнинг устига тўр ташлаб ушламоқчи бўлган экан.

х х х

Ширинқишлоқлик Чўқмор полвон далага оқжувари экиб, ҳосилни талончи чумчуқлардан асраш мақсадида, экинзорини ўн пахсали девор билан ўраб чиққан экан.

х х х

Шакарқишлоқлик келинчак қўшниси Тўти холаникига туз сўраб чиқибди. Тўти хола ошхонадан туз олиб чиқиб-да, боши қоронғилиги боис кўзи тиниб, айвоннинг устинини беҳол кучоқлаб турган келинчакка: “Қани, ҳовучингизни очинг-чи, қизим”, дея тузни унинг чангалига тўкибди.

Келинчак устунга занжирсиз кишанлангандек туриб қолгач, уни қандай кутқаришни билмаган Тўти холанинг эри маҳалла оқсоқолини чақириб, маслаҳат сўрабди:

- Кампирим туз олиб чиқиб, ҳовучингизни очинг деган экан, келин тушмагур қўлининг биттасини устуннинг буёғидан, иккинчисини уёғидан узатиб, қопқонга тушиб қолибди. Энди бундан қутулай деса, ҳовучидаги туз тўкилиб кетади. Ўзингиз бирор чорасини топинг, тақсир.

Оқсоқол сўрига ёнбошлаб, узоқ мулоҳазаланибди. Охири, у ўйлаб топган тадбир ҳаммага маъқул келиб, айвоннинг устунини икки жойдан арралашибди-ю, ёғоч ғўлани келинчакнинг билаклари орасидан аста суғуриб олишибди.

х х х

Ширинқишлоқлик келинчак куёвга ўзини чевар кўрсатмоқчи бўлиб: “Бозордан бўз олиб келсангиз, сизга ўзим кўримлироқ бир иштон тикиб берардим”, дебди.

Бозор куни куёв қуюқ харажат қилибди, кейин газлама растасига кириб бўзни топишга топибди-ю, иштонга неча газ мато кетишини хотинидан сўраб олмагани эсига тушиб, боши қотибди. Туриб-туриб, “Э, бор-е!” – дебди-ю, газмолни тўпича олиб кетаверибди.

Эри бир иштонлик мато олиб келганига шубҳа қилмаган келинчак ўн кун уриниб, ниҳоят ишни охирига етказибди. Иштон шу қадар узун эмишки, эр бир почани тортиб, бир тепасини белига ҳимараверибди, бир почани тортиб, бир тепасини белига ҳимараверибди. Ҳимарилавериб, куёвнинг белида отнинг бўйинчасидек дўнгалак ҳосил бўлибди ҳамки, иштон почасининг охири кўринмасмиш...

Гарчи, кайсидир ҳасадчилар бу иштоннинг Гиннес китобига киритилишига тўсқинлик қилиб келган бўлса-да, бундан Олтиариқнинг шуҳрати барибир камайиб қолгани йўқ.

х х х

Шўро давлати доҳийси Сталин шахсга сиғиниш иллатини келтириб чиқарганликда айбланиб, номи қатағон қилинган даврда колхўзнинг раиси клуб мудир Исмоил акани чақириб: “Кинохонангга кирсам, Исталиннинг расими ҳалиям осиглиқ турибди, тезда йўқот”, дебди.

Исмоил ака бирпасдан кейин раиснинг хонасига кириб келиб: “Айтганингиз бажарилди, хўжайин, иккала Сталинниям ёқвордим”, деб гердайибди. Раис бу гапдан хайрон бўлиб, мудирни эргаштирганича клуб томонга йўл олибди.

Бориб кўрса, “маданият ўчоғи”нинг шоввоз мутасаддиси Сталинга кўшиб, унга ўхшаброк кетувчи арбоб Орджоникидзега ҳам ўт кўйворган экан.

х х х

Гузардаги чойхонага чиқсам, эллик ёшлардаёқ тул қолган, хотин тополмай қийналиб юрган Мадамин ака “наяки”ни тутатганча, сўрида ёнбошлаб ётибди. “Юринг, футболга олиб бориб, “Нефтчи”нинг ўйинини кўрсатиб келай”, деган эдим, “Бе-е, хўроз уриштириш бўлса, бу бошқа гап”, деб кўлини силтади.

- Стадионда лотерея ўйналади,- дедим уни қизиқтирмоқчи бўлиб. – Уч-тўртта олиб кўринг-чи, машина ютволсангиз, ажабмас.

Шунда, Мадамин ака мўйловини силаб туриб, деди:

- Ўша сомонсиз ясалганлар ютукқа биронта хотинни кўймайдими, ҳамма латарийясини битта ўзим сотволмайманми...

х х х

Умрининг асосий қисми маҳалладаги иссиқ-совуқ маракаларни бошқариш-у, чойхонада гурунг бериш билан ўтган Қорёғди тоға раҳматли 30-йилларда бир муддат колхўзга раис ҳам бўлган экан. Унинг лақаби “таралла шоир” эди.

Бунга сабаб – раислигида райкомдан келган вакил: “Ана, сиздан анча ёш бригадир Ўланбой техниканиям яхши тушунади, қайси экинга қандай ўғит солиш кераклигиниям билади, ҳеч бўлмаса, шу йигитдан ўрнак олмайсизми”, деб аёвсиз танқид қилишга тушибди. Куну тун даладан бери келолмай, чойхонадаги улфатчиликларни соғиниб, амалдорликка зўрға чидаб юрган Қорёғди тоғага шу нарса баҳона бўлибди-ю, ўрнидан туриб келиб, колхўзнинг печатини (муҳрини) Ўланбойга узатаркан, шоирчасига дебди:

- Қорёғди – раис, тугади мажлис, идора сенга, чойхона менга...

х х х

Бўёвликлар орасида “Юмалоқполвоннинг қудратини дастурхонда кўринг”, деган мутойиба юради. “Юмалоқполвон” бу – Умарали ака.

Бир гуруҳ улфатлар Ўш томонга ўйнагани бориб, боғдаги катта курашнинг устидан чиқиб қолишибди. Ўта ҳазилкаш Олим Охун ҳакамни четга имлаб: “Олтиариқдан умрида кураги ер искамаган Юмалоқполвонни опкелганмиз, унияма қаторга кўшиб кўйинг”, дебди. Ҳакам: “Бемалол чойхўрлик қилиб ўтираверинглар, меҳмонлар, полвонларингга тараф топилса, радиокарнайдан эълон берамиз”, дея ширин муомала қилибди.

Чойхонапалов еб бўлиниб, ичкиликбозлик давом этиб турганда, радиокарнайдан: “Навбат эркатойимиз Дўмбоқполвон билан олтиариқлик Юмалоқполвонга!” – деган тантанавор овоз таралибди. Олим ака билан яширинча келишиб олган улфатлар ошдан кейин ҳам сомсаларни супуриб ейишдан тинмаётган ширакайф Умарали акани ҳар томондан қўлтиқлаб, даврага олиб чиқишибди. Гап нимадалигини шундагина сал-пал англаб етган Умарали ака аввалига жуфтакни ростламоқчи бўлибди-ю, кейин номус кучи

Ўзини босибди, тиззасигача осилиб турган қорнининг устидан белбоғ бойлашаётганда, бир хайқириб ҳам қўйибди.

Беллашув бошланибди. Дўмбоқполвон ўзига иккита келадиган филкелбату буқабўйин рақибининг белвоғини эшаётиб, кўзига ҳадиксираб қараган экан, Умарали ака унинг қулоғига шивирлабди:

- Хў, акаси, жигар тўкадиган одатим бор, ёшлиқда ғўр кетмагин. Улфатларимни қўшиб уч кун меҳмон қилсанг, майли, шахрингда юзингни ёруғ қилиб берай.

Чинакам полвонга шон турганда ҳамён нима, “уч кунмас, бир ҳафта боқаман, ака”, деб жавоб қилибди.

“Юмалоқполвон”ни бир ҳафта соядан сояга юмалатиб юриб боқишибди ҳамки, бўқдим демасмиш. Иштаҳаси шу бўлса, кучи қанақа экан, деган савол мезбонлар учун ҳавода осилганича қолаверибди.

х х х

Шакарқишлоқдаги колхўзнинг инженери ширинқишлоқлик касбдошига дебди:

- Бир нарсага хайронман, ошна. Нимагадир ҳамма тракторларимизнинг олдинги ғилдираги орқадагига қараганда тез айланади-да.

- Бу нуқсон биздаги тракторлардаям бор, - дея бош қашибди ширинқишлоқлик инженер. – Шуни айтиб заводга хат ёзсак, олд томондаги ғилдираклар орқадагидан кичик, деган мужмал жавоб келди.

х х х

Уруш вақтида шакарқишлоқлик билан ширинқишлоқлик аскар окопда ёндош туриб қолишибди.

- Душман қаёқдан келаркин ўзи, эшитмадингми? – деб сўрабди ширинқишлоқлик. – Агар ўнг томондан келса, ўзинг олишасан, мен чапақайман.

- Ишқилиб, орқадан келмаса бўлди, - дебди шакарқишлоқлик. – Милтиқни елкадан ошириб отишни билмайман.

х х х

Бутун синфимиз билан дала шийпонида ётиб юриб, пахта терардик.

Бир куни тунда бирон полздан қовунми, тарвузми ўғирлаб келишни маслаҳатлашиб турсак, шийпон қоровули пайдо бўлиб: “Хў, болачоқлар, қийтиқ ернинг этагидаги хашак ғарамини кўрган бўлсаларинг керак, ичига қирқмалар босиб қўйилган, шуни анави омборхонага секин ташиб келиб, қовунхўрлик қилиб юрсак бўлмайдами”, деб қолди. Юввошгина номозхон чолнинг бу қилиғидан таажжубланган бўлсак-да, гапини кўпайтирмай, унга эргашдик.

Қовунхўрлар лашкари қоронғида шарпасиз ҳаракат қилдик, пахта теришда ишлатиладиган этак ва қопларимизни “ўлжа”га тўлдириб келиб, омборчага тўкавердик. Аммо десангиз, кўкракни шира, қоринни дўмбира қилиб қовунга бўқиш ҳеч биримизга насиб этмади – қоровул чол уватга ғарамлаб қўйган ошқовоқларини шийпонга қандай ташитиб олишни билмай юрган экан, биз лаққа тушиб ўтирибмиз-ку!

х х х

Шафоат аммамизнинг “хўжайини”ни (Қосимжон тоғани) биз “опоғдада” деб чақирардик. Хулқим “талабга жавоб бермагани” учун мени қишлоғимиздаги мактабдан кузатиб қўйишгач, 9-синфда Фарғона шаҳрида ўқиб, уларникида яшаганман.

Бир куни ўртанча опам мени йўқлаб келиб қолди. Қўлида эндигина чилласи чиққан, бир ярим кило туғилгани боис кафтга бемалол сиғадиган миттигина қизалоғи ҳам бор. Чақалоғи ўта йиғлоқи, товуши ўткирлигидан хижолат тортган опам: “Бешиқда ётишга ўрганган, йўргакка кўниколмаяпти”, деб баҳона қилган эди, опоғдадамиз сўқимдек

келадиган тўнғич ўғлининг қирқ олтинчи қолипли улкан туфлиси томонга ишора қилиб деди:

- Ана, Машраббойнинг ботинкасига белаб қўяқол болангни.

х х х

Иккинчи жаҳон уруши бошлангандаёқ полосонлик кўкнорихўрлар қурултой чақиршибди. Мозортагидаги ҳужрага йиғилишгач, уларнинг оқсоқоли Холжон кўкнори сўзга чиқиб, шундай дебди:

- Олмонлардан пошис деган гала чиқиб, шу томонга бостириб келаётганмиш. Наим камалак ичимизда энг ёш, энг дангалчи. Хўп десаларинг, шу азаматни урушга жўнатайлик, пошисни ярим йўлдаёқ изига қайтармаса, танкаси билан келиб, кўкнорипояларимизни пайҳон қилворади.

х х х

Қапчуғайқирнинг тепароғига Каттакўрғон сув омбори қурила бошлаганини эшитиб, Мўътабар хола эри Теша бувага бобиллаб, шундай деган экан:

- Омбор етишмасдан, калхўзнинг буғдойлари ялангда ётса-ю, сув ер ютқурни қулфлаб сақлашга бало борми!

х х х

- Бу нима ўзи, мавлоно? – деб сўрабди шакарқишлоқлик меҳмон.
- Бу ҳасиб, тақсирим, - деб жавоб берибди ширинқишлоқлик мезбон.
- Бошланиши қайси томони, қаёғидан ейиш керак, мавлоно?
- Кунчиқар томонидан кунботарга қаратиб ғажиб бораверадилар, тақсирим.

х х х

Ширинқишлоқлик овчи замбаракни отда судраб борётса, шакарқишлоқлик овчи унинг қаёққа кетаётганини суриштирибди. Чумчуқ овлагани кетяпман, деган жавобни эшитгач, яшиқдаги снарядлардан бирини олиб, уёқ-буёғини кўздан кечиргач, дебди:

- Менимча, бу ўқларининг фақат чумчуқнимас, ҳатто какликниям “қиқ” этказмай ўлдиради-ёв.

х х х

Озиқ-овқат омборининг қоровули оғайниси Бозор Мирзага: “Калхўзимизнинг парткоми биз коммунистлар халқ мулкани виждон билан асрашимиз керак, деб жар солади-ю, ўзи омбордан текинга нарса ташигани ташиган”, деб шипшитган бўлибди. Шунда, Бозор Мирза унинг пешанасига бармоқ ниқтаб, уқтирибди:

- Одам бўламан десанг, мулланинг айтганини қил-у, қилганини қилма. Одамдай яшайман десанг, парткомнинг қилганини қил-у, айтганини қилма.

х х х

Мақтабни битириб, Қирғизистондаги Рудник кон деган жойда бурғиловчи бўлиб ишлаб юрган вақтимда эски синфдошим Юрсин “оқиштон” мени йўқлаб келди. Аҳвол сўраган эди, “Иш оғир, тоғ кечалари жуда совуқ, яшаш шароитимиз чатоқ”, дея тўғриси айтсам, “Келган экансан, энди чида, ҳаммаси ўтиб кетади”, деб далда берди. Ҳасратимни тўқишдан фойда йўқлигини сезиб, гапни бошқа ёққа бурдим:

- Бодринг олиб келмабсан-да, жуда соғиниб кетувдим.

Бу гапни эшитиб, ошнам бир чўчиб тушди.

- Ие! – деб наъра тортиб юборди у. – Ҳали, бу ерда бодринг экишмайдимми? Унақа бўлса, тезда ишни йиғиштир, шуям ҳаётми?!

х х х

Қирчин ўрамида умумхўжалик ташкил этилиб, биринчи марта телефон тортиб келинганида, янгигина сайланган раис Тоймас тоға: “Бунда ўртоқ Исталин билан гаплашсаям бўладими?” –деб сўрабди. Ҳазилкаш телефончи аппаратнинг кулоғини “шиғ-шиғ”латиб бурабди, раис тушунмаслиги учун коммутатор билан русча гаплашиб, туман мол дўхтирини улаттирибди-да: “Мана, гаплашинг, ўртоқ Сталинга уладим”, дея эшитқини раисга тутқазибди. Довдираб қолган раис пала-партиш жаврашга тушибди:

- Издраска, тавариш хўжайин! Пахталар, яъни хлўпка мўл-кўл бўлди, многа ўчен. Плонни сто десит прасанга бажардик... Лаббай? Йўғ-е, йўғ-е, буёғидан ташвиш тортманг, ўртоқ хўжайин, ҳамма сигиримизни бўғоз қипқўйдик, зўр-зўр буқаларимиз бор... Хўп, хайр! Даспидайни!

Телефончи зимдан муғамбирона боқиб: “Охирида гапга буқалар аралашиб кетдими-ей”, деса, раис пешанасидаги терга рўмолча босиб туриб, хаяжон-ла сўз қотибди:

- Мен аҳмоқ ўрисчалашга уринсам, ўртоқ Исталин ўзбекчалашга тушдилар-у, сигирларингни қочириш керак бўлса, бошимни айлантирмай, лўндасини айтиб қўяқол, дедилар...

х х х

Қишлоғимиз ижроқўмининг Эминжон Карвон деган раиси бўларди, одми, юраги кенг киши эди. Қўрғошин конидаги ишимдан бўшаб, бекор юрган пайтимда кўчада у билан тўқнашиб қолдим – моторли велосипеди бузилиб, тутоқиб турган экан. Бу соҳага тишим ўтмас-да, уёқ-буёғини чалама-чакки кавлаштирдим, анча жойгача итариб бориб, охири ўт олдирдим. Эминжон тоға “уста”лигимга қойил қолиб, кейин ҳам велосипедимни тузатиб юрарсан, деб мени ижроқўм қошидаги кутубхонага ишга олди.

Фелдшерлик пункти кутубхонага биқиндош бўлиб, мудир Холмат ака билан кўпинча бирга тушлик қилардик. Бир куни Эминжон тоғанинг “сирли жавон”ига калит топиб, буни тантанали тарзда Холмат акага айтдим. Ўша даврларда тўй бошламоқчи бўлганлар колхўз ва ижроқўм раисларидан рухсат олишлари лозим бўларди, келганларида қўлларида албатта ноз-неъматлар солинган тугун бўларди. Раиснинг йўқлигини пойлаб, Холмат ака иккимиз ўша ноз-неъматлар сақланадиган жавонга охири хужум уюштирдик, 750 граммли “Юмалоқ” виносини яримлатиб, яхна гўштни газак қилдик, писта-бодомлардан чакдик. Ташқаридан мотор товуши эшитилгач, нарсаларни шоша-пиша жавонга тиқиб, орқа томондаги “ўғри эшик”дан ҳовлига отилдик. Кейин, қизиқувимиз кўзиб, очиқ деразанинг пардаси ёнидан ичкарига мўраладик.

Эминжон тоға креслога ястанганича ўзини сал совутиб олиб, жавонга қараб юрди, ичидаги тугунни столга олиб, очди. Очди-ю, бирдан анграйди, пича ўйланиб турди, сўнг бор товушда: “Ёқуб! Ёқуб деяпман!” – деб қичқирди. Ҳарбий ҳисобот бўлимини бошқарувчи Ёқуб ака босиқфеллик билан одимлаб ичкарига кирди.

- Лаббай...

- Ҳе, лаббайингдан ўргилдим. Қилар ишни қипқўйиб... Ҳе, нафсингга ўт тушгур!

- Нима қипман? – деб чўччанглади Ёқуб ака. – Тўсатдан нафсимга ёпишасиз.

Нафсимга нима бўпти?

Эминжон тоға столни муштлаб, қарши хужумга ўтди:

- Нафсингга емадингми... анави-и... давлатнинг ойлигини? Униям единг, бошқасиниям еб юрибсан, лекин солиқ тўплашга ёрдам берганингни кўрмадим. Доим манави жавонга ўхшаб идорада кўққайиб ўтирганинг ўтирган. Жавонмисан, а? Ҳе, нафсингдан ўргилдим. Бундан кейин сен ўзингнинг ишингни қил, жавон ўзининг жойида турсин. Уқтингми, гапнинг мағзини чақдингми?

... Холмат ака иккаламиз ўшандан кейин ҳам жавонга тажовуз қилишдан тийилмадик, раис Ёқуб акага минг хил шамалар билан бақиришдан чарчамади ва охири уни ишдан хайдаб юборди.

х х х

Орадан кў-ў-п йиллар ўтиб кетди, аммо “Бурунбой ака”нинг хонадонига кириб колсак, ҳалиям у ер-бу ерда чўян обдасталар ағанаб ётганига кўзимиз тушади...

“Бурунбой ака” ўғлини уйлантирмоқда эди. Бир пайт у ичкаридаги меҳмонлар олдидан ширакайф чиқиб келиб, қозон атрофида ўралашиб юрган биз ўспиринларга бир тутам пул тутқазди-да: “Тезда магазинга бориб, икки яшиқ обдаста опкелинглар”, деди. Кўп ўтмай, қопқоғи жипслаб михланган икки яшиқ чўян обдастани судраб-тортқилаб, тўйхонага кириб келдик. Буни кўриб, “Бурунбой ака”нинг бирдан ранги ўчди, оғзидан боди кириб шоди чиқа бошлади...

Ўшанда анча ёш эдик, ичувчилар новча ва семиз шишадаги салкам бир литрлик “Портвейн” виносини “обдаста” деб аташини биз қаёқдан билибмиз.

х х х

Шакарқишлоқликлар билан ширинқишлоқликлар футболда беллашмоқчи бўлишибди. Рақибларнинг кучи ҳақида аниқ маълумот йўқлиги туфайли иккала томон тренери ҳам кучайтирилган ҳимоя вариантини танлаб, командаларни иккитадан ҳимоячи, тўққизтадан дарвозабон билан майдонга туширибди.

...Айтишларича, ҳакам ўрнатиб кетган тўп ҳали-ҳануз майдон марказида турган эмиш.

х х х

Шакарқишлоқликлар: “Тепасига шунча муштласак ҳам, негадир “Америка овози”ни олмаяпти”, деб оддий радиокарнайни устахонага “тузаттиргани” келишади.

х х х

Ширинқишлоқдаги товукхонанинг деворий газетасида хорижий нашрларнинг камчиликлари тез-тез “уриб” турилади.

х х х

Эскитдан ашаддий рақиблар ҳисобланмиш Комил хўрозбоз билан Шомил хўрозбоз гузарда навбатдаги “чўқиштирув”га ҳозирланишибди, маҳалладагилар томошага йиғилишибди.

- Қаватими, чавати? – деб сўрабди Шомил хўрозбоз.

“Қавати”да ютқазганнинг катагидаги борлиқ товук-хўроз ғолибники бўлади, “чавати”да эса, мағлуб хўроз шўрва бўлиш учун ғолибнинг қўлига ўтади.

- Қавати! – дебди Комил хўрозбоз.

Бу сафар Шомилнинг омади чопибди. Комилнинг катаги доимо паррандага жик тўла бўлишини кўриб юрган ғолиб, бир неча кўмакчи ўспиринни эргаштирганича, унинг томорқасига кириб борибди. Қараса, патлари тулаган, думи юлинган, бир кўзи кўр хашаки товук катакда оқсоқланиб юрганмиш. Шомил уни тутиб, жаҳл билан қўлтиққа ураётса, бўйнига ипда бойлаб қўйилган буклоғлиқ қоғоз шип этиб ерга тушибди. Қоғозни очиб, ўқиб кўрса, унга: “Пешанаси шўр товук бўлмасам, куним келиб-келиб Шомил сўтакка колармиди”, деб ёзилган экан.

х х х

Мозорбошилиқ мактабдошим Шермуҳаммад пишиқ молиячи бўлиб етишиб, Тошкентда ишлаб юрганида, тез-тез гурунглашиб турардик. Бир куни унинг машинасида Олтиариққа кетаётиб, Қамчик довонида кабобхўрлик қилдик. Кабобчи Шермуҳаммадни олдиндан танир экан, овқатланаётганимизда бизга чой қуйиб, гаплашиб ўтирди. Гап орасида, довонда автобус юрмаслиги, одамлар у қишлоқдан бу қишлоққа боришга қийналаётганини айтиб, охирида: “Ўчакишгандай, буёқда эшакларимиз ҳам тобора камайиб кетяпти”, деб қўшимча қилди. Бетгачопар Шермуҳаммад эса, шу захоти илмоқли гап қистирди:

- Кабобпазлар камаймагунча, эшаклар кўпаймайди.
Кабобчи кўзи лўқ бўлганича туриб қолди.

х х х

Шермухаммад учун энг оғир жазолардан бири – ёлғиз овқатланиш. Тўрт косадан ортиқроқ мастава пиширила бошланса ҳам, даврага чорланадиган улфатларнинг рўйхатини тузишга киришади. Шу боис, қайсидир ўтиришда асли боғдодлик фаранги бўғолтир Ўлмасжон ака: “Далаҳовлимга битта зўр ит топдим”, деб гап бошлаган эди, китмир Адҳамжон лабига бармоқ босиб, тезда гапини бўлди:

- Тш-ш... Шермухаммад ака эшитиб қолса, итингизниям рўйхатга кўшиб кўяди-я.

х х х

Назар ака ичимликлар оламининг билимдони эди. Гоҳ каттакон хонпиёлага лим қуйилган арақни бир кўтаришда “ғўлк” этказмай ютворишдан гаров ўйнаса, гоҳ шишанинг қопқоғини бузмасдан очиб, худди заводдагидек қилиб қайтадан беркитиб қўйишдан шарт бойлашарди. Баъзан ичимлиги ҳозиргина қадахларга қоқлаб қуйилган шишини олиб: “Нимага охиригача қуймай исроф қиласан, ўттиз томчи арақ арақмасми”, деб косагулга дўк урарди.

- Ўттиз томчи? – деб бакирарди айрим қизиққон косагул. – Агар шундан ўн беш томчи томизиб берсангиз ҳам, “яримта” арақ қарздорман.

Энг силкитиб қуйилган шишадан ҳам Назар ака албатта ўттизтадан ошириб томизиб берар эди.

Унинг яна бир кўзбўямачилиги бор эди, бир шиша ичимликни бир неча кишига бўлиш керак бўлса, қадахларни орқасига териб, ҳаммасига теппа-тенг тақсимлай оларди. Бир куни ярим литрлик винони, орқадаги стаканларга ўгрилмасдан, уч кишига тенг қуйиб берганини кўриб, ёлғиз турган пайтида секингина бунинг сирини суриштирдим.

- Арифметикани Назар пиёнчалик ҳам билмайсанларми, пайпоқбошлар, - деб олимона қош керди у. – Яримтакилик шишада йигирма еттита “билқ-билқ” бўлади. Учта стаканга тўққизтадан билқиллатсанг, роппа-роса бир юз олмиш етти граммдан бўлинади-қолади.

х х х

Назар акага ножўяроқ ҳазил қилсангиз, бирдан тумтайиб, дашном берарди:

- Менга бунақа оғир гапирма. Биласан-ку, кечаю кундуз кўнглим “яримта”...

х х х

Саксонинчи йилларда Марғилон боғидаги ресторанга талабгорлар кўпайиб кетгани учун, узоғи билан бир ярим соатгача ўтириш мумкин деган қонидани ўйлаб топишибди. Буни эшитган Назар пиён: “Агар истасам, офисантнинг ўзи илтимос қилиб, мени икки соат олиб ўтиради”, деб керилган экан, шериклари: “Шаҳарнинг қозиси бўлсанг ҳам, бир ярим соатдан бир минут ўтказмай ковушингни тўғрилашади”, дея мазахлашибди.

Назар пиён ютқазган барча сарф-ҳаражатни кўтариши борасида улар билан гаров ўйнаб, барини ресторанга етаклаб борибди, улфатчилик роса қиёмига етибди. Бир ярим соат бўлишига икки минутча қолганида офисант аёл ҳисоб-китобга киришиб, 78 сўму 70 тийинга чўт қоқибди. Ресторанга йўл олишдан олдин ров уйга кириб, “яширин қурол”ини қўйнига тикиб олган Назар пиён бир тийинлик тангаларга тўлатилган каттакон халтани столга қўйиб, ана, ҳаққингизни санаб олинг, дебди. Аввалига офисант бунақа пулни олмайман деб тисланибди, ресторан директори аралашгач, ҳаққини битталаб ажратволишга киришибди.

- Тезроқ сананг, опахон, тезроқ, - деб тикилинч қилармиш Назар пиён. – Зарур ишим бор, жуда шошиб турибман.

- Илтимос, санаб бўлгунимча жикилласангиз туринг, - деб ялинармиш офисант.

Аёл керакли пулни олиб, ниҳоят санокни тугатгач, “халтада роппа-роса юз сўм бор эди, қани, қайтими тўғри чиқармикан”, деб энди Назар пиён қолган тангаларни бирма-бир ҳисоблашни бошлабди...

Шундай қилиб, уларнинг ресторандаги ўтириши ўз-ўзидан икки соату ўн тўрт минутга чўзилибди-ю, Назар пиён ютиб чиқибди.

х х х

Иккинчи жаҳон урушидан соғ қайтган Мирзаакбар қассобнинг полкдош ўртоқлари улфатчилик чоғида бир воқеани албатта эслаб ўтишарди.

Рота командири душман ташлаб қочган окоп ичидан бораётса, бир блиндаждан на русча, на немисча бўлган тилда гурунг таралаётганмиш. Кириб борибди-ю, ротадаги бешта ўзбек аскари бочкадан суюқлик қуйиб ичиб, маишат қилишаётганини кўрибди. Командир бунинг нималигини сўраган экан, русчани тузукроқ биладиган Мирзаакбар ака спирт эканлигини айтиб, дастурхонга таклиф қилибди.

- Қаердан ўмардинлар? – деб дўк урибди командир.

Шунда, Мирзаакбар ака лолақизғалдоқдек товланиб, ўзи ва шерикларини оқлашга тутинибди:

- Бу фашист-бочкани беш томондан ўраб келиб, зўрға асирга туширдик. Энди ичидаги бор сирини суғириб олишга уриняпмиз.

х х х

Сарвинисо бувимиз айтар эдилар:

- Одам ёшлигида қанақа бўлса, қаригандаям ўзгариши қийиш бўларкан. Мана, Файзибой акам саксонга яқинлашиб ҳам, хануз меҳнатдан чарчамайди, Қодирвой укам ўша-ўша танбал.

Ўсмирлик чоғида ҳам, йигитлик пайтида ҳам Қодирвойга отаси бирон иш буюрса, ҳозир, тезда намозимни ўқиволай, деркан-у, шу куйи асосий иш яна ўша мўминкул Файзибойнинг гарданига тушаркан. Бир куни Дўснат бува Қодирвойга галдаги юмушни буюрса, “Хўп,ота, намозни ўқийман-у, шартта ишни бошлайман”, деб тайсалланибди. Дўснат бува: “Намоз деганини кунига неччи маҳал ўқийсан ўзи?” – деб тажангланса, Қодирвой тосрайиб жавоб қилибди:

- Бекорчилик бўлса, беш мартадан оширмайман, ота.

х х х

Дунёда биров булбулнинг, биров какликнинг, яна бошқаси бедананинг сайрашига ишқибоз.

Полосонлик Норбанги эса итнинг вовуллашини ҳаддан зиёд хуш кўрар экан. Қарияларнинг эслашича, у каттакон кўппакни темирсим қафасга солиб, толнинг баланд шохига арқонда тортиб иларкан-да, кўркувдан тинимсиз вовуллаётган итнинг товушига маҳлиё бўлиб: “Оҳ, оҳ, оҳ! Ҳа, овозингдан аканг!” – дея сояда ҳузурланиб ётаркан.

х х х

Мактабни амал-тақал қилиб битирган Рустамбой колхоз фермасидаги ветеринарга дастёрлик қилиб юриб, охири ассеминатор бўлиб олган эди.

Бир куни тумандан малакани баҳоловчилар келиб, чорва мутахассислари қаторида уни ҳам имтиҳондан ўтказишибди. Имтиҳондан йиқилгач, менинг қишлоқдалигимни эшитиб, уйимизга келди, “Ўзингиз аралашмасангиз, мени ишдан ҳайдаворишлари ҳеч гапмас”, дея илтимосини айтди. Ўзи қанақа савол беришувди сенга, деб сўрасам, у шундай жавоб қайтарганди:

- Инстетўтни битирганларниям қийнаб кўядиган оғир савол беришди менга. Қарангки, эстон сигирлари қайси республикада етиштирилади, деб сўрашди-я!

х х х

Шакарқишлоқлик ўқувчилар: “Қишлоғимизда нега денгиз йўқ?” – деб сўрашса, география ўқитувчиси шундай жавоб қилибди:

- Чунки, қишлоғимиздан кема курадиган усталар етишиб чиқмаган.

х х х

Ширинқишлоқлик адабиёт ўқитувчиси ўқувчиларга фахр билан уқтирибди:

- Ўзбекчадан бошқа тилларга жуда кўп сўзлар ўтган. Кеча шаҳарга борсам, финляндияда русум бўлган буғли ҳаммом курилибди, номи – “Сауна”. Дарров пайқадимки, бу ўзимизнинг “совунли” ё бўлмаса, “совунла” деган гапдан келиб чиққан.

х х х

Бола эдим, 50-йиллар охирлаб бораётганди, дадам туман марказидаги магазиндан менга туфли олиб бериб, йўл-йўлакай қандайдир идорада ишлайдиган (балки район ижрокўмидир) амалдор танишининг олдига кирди. Оқ кителли киши дадам ва мен билан илиқ кўришиб бўлиб, хузурида ўтирган сталинча шапкали кексароқ кимса билан гапини давом эттирди. Қария: “Йўқ, ўғлимни тинч қўйинглари, унга биров қизини бермай қўяди, иккинчи томондан меням ўйланглари, маҳаллада қандай бош кўтариб юраман”, деса, бошлиқ: “Шу гап сиздан чиқяптими, давлатимизни тузишда курашиб ярадор бўлганингиз хурмати қанча йил амалдор бўлиб давр сурдингиз, энди ҳукуматнинг илтимоси ўтмай қолдимиз”, дея тагдор қочириқлари қилишга ўтди.

- Ўғлим ҳукуматга шунчалик зарур бўлса, нимаям дердик, - деб уф торгганича ўрнидан турди қария ва эшик сари юраётиб, пешанаси тиришган алфозда қўшимча қилди. – Барибир обрўйим расво бўладиган бўлди-да.

Шунда бошлиқ: “Сиздан таниқлироқ кишиларнинг ўғилларини ҳам шу соҳага жалб қияпмиз, так что, битта сизнинг обрўйингиз расво бўлгани йўқ”, дея унга таскин берган бўлди.

Дадам суриштириб билса, гап туман милициясини ёш кадрлар билан мустаҳкамлаш устида бораётган экан. Ўша даврда ҳукуматнинг турли тазйиқларидан безиб кетган одамлар милиционерларга даврадаги гапни қаергадир еткизувчи чақимчи сифатида қарашар, булар хатто ўз отасини камашдан тоймайди деган сўзни тез-тез такрорлашар, улардан узокроқ юришга интилишарди.

х х х

Файзиобод тарафда бири бирига ёндош икки дурадгор яшар, бирови дадамнинг оғайниси эди.

Дадам бир куни уникига бориб, қўларрасини куйиб-пишиб эговлаб ўтирганини кўрибди-ю: “Буни намунча ярқиратвормасангиз?” – деб сўрабди. Дурадгор: “Анави ёғоччи уста қўшним кўп жиғимга тегяпти, шуни ўлдирмасам бўлмайди”, деб ғижинган экан, дадам ҳайрон бўлиб: “Одам ўлдиришга арранинг нима алоқаси бор?” – деса, шоввоз дурадгор доноланиб тушунтирибди:

- Бунақа ўткир аррани қўшнимга бир кунгинага бериб турсам бас, ҳасаддан ўзи ўлиб кетади.

х х х

Қиёмат маст ҳолда Қўқонда айланиб юрган Назар пиён билан Мирзақанд найнов билиб-билмай Худоёрхон ўрдасига кириб қолишибди. Экскурсиячилардан бири: “Хоннинг тахти анави ёқда, тоғалар, бир кўриб қўйинглари”, деб маслаҳат бергач, ўша хонага кириб боришибди. Киришса, зийнатли кийимларга бурканган Худоёрхон тахт суянчиғига ястанган асно ухлаб ўтирганмиш. Буни сополдан ясалган қўғирчоқ деб ўйлаган Назар пиён: “Қара-я, худди тирикка ўхшатиб ясашибди бу дўлварини”, деса, Мирзақанд найнов: “Камбағалларга бермасдан, шаробни казо-казолар билан ичадиган

бунақа паскашларга хайкал хайф!” – дея бұралашга тушибди. Шунда, хон бирдан кўзини очиб: “Мени ёмонлашга қандай хаддиларинг сиғди, сволочлар? Иккалангням бошингни уздираман ҳозир!” – деб бақирибди.

Улфатлар пича донг қотиб тургач, биринчи бўлиб ўзини ўнглаган Назар пиён: “Бир итлик қилдик! Кечиринг, тақсир. Тилинг кесилгур шеригим азалдан найнов ўзи”, деб бош эгканича тиз чўкибди. Мирзақанд найнов ҳам эмаклаётган шаклга кириб, кайфдан тебрана-тебрана: “Бу ўзи биринчи бўлиб “дўлвари” демаса, мен ҳам алжирамаган бўлардим, ака”, деганича кўзини мўлтиратибди.

Шу пайт хонага қора кўзойнак таққан оқ шапкали кимса кириб келиб, хонга ўшқирибди:

- Бу ерда нега ялпайиб ўтирибсиз? Тушдан кейин съёмка мачитда бўлади деган эдик-ку. Юринг, режиссёр сизни тополмай, тутоқиб юрибди.

х х х

Бўрдоқчилик базасини текширишга келган тафтишчини директор Абдубанноб ака овга олиб чиқибди. Тафтишчи: “Ёшлигимда бир-икки марта милтиқ отиб кўрганман холос”, деб тайсалланса, Абдубанноб ака: “Буёғидан ташвишланманг, Олтиариқнинг ўрдаклари жуда меҳмоннавоз, сиз отган ўққа ўзлари кўкракларини тўғрилаб беришади”, дея йўлга бошлаб, Одил мерганга зимдан кўз қисиб қўйибди.

Милтиқнинг гумбирлашидан эҳтиётланиб, қулоғига ҳимоя ёпқичини қадаб олган тафтишчи бирон-бир ўрдак кўлдан кўтарилсаёк, пала-партиш ўқ узаверибди, орқарокда туриб олган Одил мерган эса унинг хатоларини тузатиб тураверибди. Тафтишчи ўзининг зўр мўлжалчи эканлигидан бирам қувонармиш, бирам қувонармиш...

Ов тугаб, қайтишга шайланишаётганида, ногоҳ тепадан бир ўрдак учиб ўта бошлабди. Тафтишчи, милтиғини ғилофга солиб улгурган Одил мерганни доғда қолдириб, қўшотардан ўрдакни кетма-кет ўққа тутибди. Ўрдак пинак бузмасдан учишда давом этаётганини кўргач, мақтаган паррандаларинг шуми, дегандек зардаланиб бокқан экан, Абдубанноб ака осмонга диққат билан тикилиб туриб, дебди:

- Ие! Боғдоднинг бетасир ўрдаги Олтиариқда нима қилиб юрибдийкин?

х х х

Туманимиздаги “Пахта учун” газетасида ишлаб юрганимда, редакциямизга яқинроқ ҳовлилардан бирида ўта сулув келинчак пайдо бўлди. Силлиқлаб айтганда, ҳаммамиз унга ёниқ ҳавас билан қарардик.

Бир куни тушликка бораётсак, ўша келинчак ҳовлидан пақир кўтариб чиқиб қолди – ёноғи шилинган, юз-кўзи моматалоқ...

Пича узоқлаб борганимиздан сўнг, касбдошимиз Бузрукхўжаев каттиқ ачинган киёфада бош тебратиб, деди:

- Ҳе, саводсизлар! Жуда кўпол таҳрир қилишибди!

х х х

Молиячи Мухторовнинг айтишича, бу воқеа 70-йилларда бўлиб ўтган экан.

Олтиариқ ҳарбий комиссариатининг қоровули “уруғини кўпайтириш” учун атайлаб Қувасойдан олиб келган зотдор товуғи бехос ўлиб қолганидан азият чекиб ўтирса, котиба жувон ундан таъби хираликнинг сабабини суриштирибди. Ўрисчани зўрға тимдалайдиган қоровул: “Э, қизимка, макиён умер!” – дея оҳ тортибди.

Котибанинг бирдан ранги оқариб, ортга қайтибди-ю, мажлис бўлаётган хонага кириб бориб, бошлиқнинг қулоғига шивирлабди. Бошлиқ бир сесканиб тушиб, ходимларга: “Встат! Бир минут сукут сақлансин!” – деб буйруқ берибди. Сўнг, мотамнинг сабабини айтиб ўтирмай, мажлисни яна давом эттирибди.

Мажлис тугагач, бошлиқ мунгланганича келиб: “Бояги совуқ хабарни радиодан эшитдингизми?” – деб сўраса, қоровул: “Ий, қанақа совуқ хабар?” – дея анқайиб боқибди. Шунда, бошлиқ қизил салтанатдаги энг доврүкли арбоблардан бирининг номини тилга олиб, эҳтиёткорона шивирлабди:

- Котибамга ўртоқ Микоянни ўлди дебсиз-ку...

х х х

Кучли ва бой давлатларнинг кучсиз ва қашшоқ мамлакатларни ўз таъсирига олишга уриниб, турли қабихликлардан ҳам тоймаслиги барчага маълум. Қизил салтанат арбобларининг шундай “акахонлик”ка берилиб, 80-йилларда Афғонистонга тажовуз уюштириши оқибатида минг-минглаб кишининг ёстиғи қуриди.

Мўминбой ўша даврда ҳарбий хизматга чақирилиб, чала-чулпа тайёргарликдан сўнг Афғонистонга жўнатилибди. Бир куни командир сиёсий сабоқ чоғида уни ўрнидан турғазиб: “Қизгин жанг бораётган вақтда дўст-душманни биринчи галда нимасидан фарқлаш мумкин?” – дея энг осон саволлардан бирини берса, бу қорақўз йигит “аскарлик формасидан” дейиш ўрнига, кўккўз офицерга безрайиб боқиб, шундай жавоб қилибди:

- Кўзининг рангидан!

х х х

Тоҳир укам уйланганда Кимсан ака куёвнавкарларга кўғирма пишириб, Юрсунбой унга ўтёқарлик қилиб, ўчоқ устида иккита шишани майдалашибди. Учинчи шиша яримлаганида, Кимсан ака уни Юрсунбойга бериб: “Буни уйга опкириб қўйиб, уйқуни уринг, эрталаб иккаламиз “бошоғриқ” қиламиз”, дебди.

Юрсунбой уйидан сал берирокдаги магазиннинг ёнидан ўтиб бораётганида қоровул Ўринбой ака: “Хов, кўйинда дўмпайиб турган нарса нима?” – деб сўраса, соддафеъл йигит ҳамма гапни очик тўкиб солибди. Ҳазилкаш Ўринбой ака: “Ҳе, уятсизлар, тўйда ичганларинг етмай, уйга олиб кетиш нимаси?” – дея қуруқ дағдаға қилиб, шишани олиб қўйибди.

Ерга ёруғ тушиб-тушмасиданоқ ташқаридаги шовқиндан уйғониб кетган Ўринбой ака қоровулхонасидан чиқиб, магазиннинг бурчагидан мўраласа, Кимсан ака “керакли хонадон”нинг дарвозаси ёнида қунишволиб: “Юрсунбо-о-й! Хў-ў, Юрсунбой!” - деганича чўзиб-чўзиб товуш қилаётганмиш. Шунда Ўринбой ака панадан чиқибди-да, қўлидаги шишани унга кўз-кўзлаб, илжайибди:

- Ҳей, акахон, келаверинг. Мана, Юрсунбой буёқда турибдилар.

х х х

Европа кубоги мусобақалари қизгин паллага кирган кунларнинг бирида кўчада шошиб бораётсам, Саид Аҳмад домла учраб, бу жадди-жадалликнинг боисини суриштириб қолди.

- Уйга шошиляпман, - дедим мен. – Яна ўн беш минутдан кейин, “Барселона” билан “Аякс”нинг ўйини бошланади.

Футболни сариқ чақага олмайдиган домла бу соҳада ҳам укуви етарли эканлигини пеш қилишга уриниб, “билағонларча” гап ўрмалатди:

- Бу камандалар олтиариқлик футболчилар билан ҳалиям битта гуруҳдами?

х х х

Бир куни: “Учрашмаганимизгаям анча бўлди”, дея соғинч изҳор қилсам, “ биз эгизак бурундошлармиз”, деган жумлани кўп урғулаб юргучи Саид Аҳмад домла менга жиддий киёфада боқиб, тагдор сузилди:

- Унчаликмас. Соч тарамоқчи бўлиб қачон тошойнакка қарамай, сени кўраман.

х х х

Олтиарикликлар бор диққатини экин-тикинга қаратгани боис бўлса керак, бошқа ишларга, ҳатто гувалак қуйишдек оддий юмушга ҳам четдан мардикор ёллашади. Саид Аҳмад домла буни яхши билганиданми, бир куни: “Яхшиси мен билан Олтиарикқа юринг, сизни ўзимиз ўша ёқдан уйлантириб қўямиз”, десам, астойдил жаҳлланиб, бобиллаб берганди:

- Олтиариқингдаги бирорта бева хотин эпчилроқ мардикор тополмаётган бўлса, келиб-келиб менга ёпишасанми?

х х х

Неъмат Аминовнинг “Елвизак” қиссаси босилганида, Саид Аҳмад домла бу асар тўғрисида менга мақтовли гаплар айтиб, охирида чимрилганича қўшиб қўйганди:

- Жуда қизиқ ҳол! Ўртача бурун билан ҳам катта ҳажвчи бўлиш мумкин экан-да?

х х х

Қирқинчи йиллар охирида Шакарқишлоққа электр келадиган бўлибди-ю, ҳамма хашарга чиқиб, қишлоқдан Қапчуғай ГЭСи томон симёғоч кўмиб, бирйўла сим тортиб бораверишибди. Масофанинг ярмига етишганда, колхўз раиси келиб, қишлоқ чироқчилари бошлиғига дўқ урибди:

- Ҳа, меровлар-а! Электр стансиясининг директори Бахтиёров Қапчуғайдан Шакарқишлоққача симёғоч кўминглар деганди-ку. Сенлар ишни нега қишлоқ тарафдан бошладинглар?

Қишлоқнинг бош монтери: “Нима фарқи бор?” –деб сўраса, раис отда ғўдайиб турганича тушунтирибди:

- Шуниям билмайсанми, пандавақи? Симни буёқдан тортиб борсанг, кейин уёқдаги хўтни (токни) қандай қилиб тескарисига юргизасан?

“Хато”ларини ўз вақтида англаб етган шакарқишлоқликлар барча симёғочларни суғуриб олишибди-да, энди Қапчуғайдан қишлоқ ёққа қаратиб янгитдан кўмиб кела бошлашибди.

х х х

Барча ўзига тинч юртлар қатори Олтиарикда ҳам рашкчилар кўп. Аммо, хотинни қизғанишда ширинқишлоқлик Турдивой акадан ўтадигани топилмаса керак.

Бир куни у кўча эшиқдан кириб келса, олти ёшли ўғилчаси қувончдан ирғишлаб қичқирганича дебди:

- Дада, дада! Далаларга дори сочадиган тўртканот самолёт томимизга тегай-тегай деб пастлаб ўтди. Учувчиси бизга қараб қўлини силкитди.

Шунда, Турдивой аканинг юзи туйқус бўзариб, шоша-пиша сўрабди:

- Ўша маҳалда онанг уйнинг ичидамиди, ташқаридамиди?!

х х х

- Элбек шоирга бағишланган шеърингизни Комилжон ака додлатворадиган кўшиқ қилибди, - дея одатига кўра кўпиртириб гап бошлади адабиётшунос Ҳайдарали Узоков. – Юринг, уйига бориб эшитиб келамиз, бир танишволинглар.

Саҳнада 60-йиллар ўртасида бўй кўрсатган, феълида шўхлик ва безоритабиатлик кўпроқлиги боис, орада бир неча бор “ётиб чиқиб”, бор унвонидан айрилган эса-да, яқин-яқинларгача Ўзбекистондаги энг нуфузли саҳналарни ҳам титратиб келган, ўзига хос ширали овози билан миллионлаб мухлислар орттирган бу таниқли хофизга суҳбатдош бўлишни унинг концертларини туманма-туман кезиб томоша қилган давримдан бери орзулаб юрардим. Ўша орзу 1994 йилга келиб ушалди-ю, мана, хофизнинг хотинига ака бўлмиш Усмон Носирнинг каттакон портрети осилган хонада у билан чақчақлашиб ўтирибман.

Очиғи, эндиликда сочи окқа беланиб, жуда “куйилиб қолган” Комилжон Баратов билан тездаёқ чақчақлашиб кета олмадик. Аввалига у тавозе билан тасбеҳ ўгириб, ҳаж сафари таассуротларини маҳоватли товушда ҳикоя қилиб ўтирди. Унинг дам у жойдаги, дам бу жойдаги концертларида юз берган воқеаларни, бошқа қўшиқчиларнинг ҳасадини келтирадиган даражадаги ўта сулув раққосасининг довруғини эслатганим сайин тобора завқи жўшиб, аста-секин ўша мен билган шаддод хонанда қиёфасига қайта бошлади. Айниқса, Олтиарикдаги нефтчилар шаҳарчасидаги томошада юз берган бир ходисани сўзлашга киришганимда, “Ие, ўша сизмидингиз? Саҳнага нима олиб чиққанингиз эсингиздами?” – дея ҳоҳолаганича ўрнидан туриб кетди.

Ҳақиқатанам жуда қизиқ иш бўлганди ўшанда...

х х х

Ўшанда 1968 йил эди. Ҳарбийдан таътилга келгандим. Нефтчиларнинг ёзги кинохонасида маст-алас ўртоқларим билан Комилжон аканинг концертини томоша қилиб ўтириб, кўнглимда чапани ашулачини гулга кўмизиш истаги туғилиб қолди. Ҳали кун ёруғлигида буёққа кираётиб, ташқаридаги дохийнинг ҳайкали остида турфа рангдаги чиннигуллар очилиб ётганига кўзим тушгандек бўлувди, энди қоронғида чиқиб, уларни тимирилганганимча шатир-шутир узишга тутиндим. Бир қучоқ гул билан қайтиб, кайфдан тентираклаган асно саҳнага чиқиб боряпман-у, пастдагилар гур-гур кулишади денг. Комил ака туҳфамни олгач, уни томошабинларга кўз-кўзлаб, баланд кўтарган эди, қулгилар баттардан авжга минди. Қучоқлаб келган нарсамнинг аҳволига шундагина кўзим тушди – дастада бирорта ҳам гул йўқ, ҳаммаси ажриқ аралаш курмак. Нима қилишни билмай турганимда, Комилжон ака жонимга ора кирди.

- Катта раҳмат сизга, йигит, - деб елкамга қоқди у, сўнг томошабинларга юзланди. – Баъзи артисларнинг ўзига қарашли одамлари олиб чиқадиган гуллардан кўра, ҳақиқий мухлиснинг ажриғи минг марта яхши.

Шу ҳангомани эсладиг-у, гурунгимиз буткул ҳазил-ҳузулга кўчди. Кўпчилик санъаткорлар каби Комилжон акада ҳам китоб бўлса бўлгулик латифалар қаланиб ётган экан, шулардан “ҳаёси борроқ”ларини танлаб, ҳофизнинг ўз тилидан сўзлаб берақолай...

х х х

Комилжон ака айтгандики...

Бир куни наҳорги ошдаги “гастролча”дан қайтиб келсам, эшигимизнинг олдида салладор чол чордана курганича тиловат қилиб ўтирибди, орада “куф, суф” деб кўяди. Ёнида ёшгина йигит бош эгканича тиззалаб, қўл қовуштирган. Дам солиш тугагач, иккиси мен билан қуюқ кўришишди. Тожикистондан тўйга айтгани келишган экан.

- Бу ҳовлини бирорта бенамозга сотиб, тезда жойни янгиланг, Комилжон болам, - дея ҳовликиб тайинлади чол. – Ажинаси бор экан.

Ёнидаги йигит ваҳимани баттар кучайтирди:

- Кийими одамниқига ўхшайди-ю, башараси ҳайвон. Сизни чақирсак, сўрининг орқасидан тикланиб-тикланиб мўралайди денг.

Олдиниға юрагимга ғулғула тушди, сўнг аниқлаб билсам, гап бошқа ёқда экан. Бир шўх кўчқоримиз бор эди, икки-уч кундан бери қаттиқ йўталиб юрувди. Инобат аянғиз тушмагур унга аспирин ичкизибди. Кейин, яхшироқ терласин деб, эски беқасам тўнни кийдириб, белвоғ бойлаб, бошига қулоғи туширилган телпакни бостириб қўйган экан.

х х х

Комилжон ака яна айтадики...

Тоққа сайлга чиқдик. Эркаклар улфатчилик қилиб ўтирсак, Инобатхон аянғиз аёллар ичидан гап топиб келиб: “Ху анави уйда юзга кирган чол касал бўлиб ётганмиш, бир дуосини олсак-чи”, деб қолди. Шу жойлик оғайнимиз: “У бировнинг мурувватига зор

чоллардан эмас, тўплаганини сандиққа кулфлаб, ҳалиям ўғилларидан қизганиб ётибди”, деса ҳам, аянгиз кўнмай, бизни зиёратга бошлади.

Тоғлик оғайним мени чолга таърифлаб таништиргач, энди отахонга бир қўшиқ айтиб беринг, зора дардини қочирса, деб лутф қилди. Қариябоп хониш бўлсин деб, Ҳазиний домла ғазалидан танладим:

Қаю жонлик жаҳонга келса охир ўлмайн қолмас,
Тирикликда халойиқ бир-бири қадрини билмас...

Жимгина чўзилиб ётган чол бирданига безовта тўлғаниб, кўзи олазарак бўла бошлади. Мен давом этдим:

Лаҳад ичра ётурсан ёзу киш ўтгонини билмай,
Ўғил-қиз, ёру дўстинг бир келиб сандин хабар олмас.

Бу сафар чолнинг ҳиқичоғи тутиб, кўрпада ғужанакланиб қолди. Мен ашуланинг авжини олдим:

Сан ўлган сўнг ҳама фарзандларинг молингни олғайлар,
Сани ҳолинг нечук кечгай қаро ерда, булар билмас...

Шу жойга келганда, бир неча ойдан бери қимирлолмай ётган чол: “А-а-а, баттол!” – деди-ю, устидаги кўрпани тепиб юбориб, шартга ўрнидан турди, бор важоҳатда менга ташланди. Ана энди, ҳаммамизнинг қочишимизни кўринг.

х х х

Комилжон ака тагин айтадики...

Фарғона театрида ишлаб юрганимда, Андижондан Ғуломжон Ҳожикулов келиб қолди. Боғдаги лағмонхонага кириб, ўтиришни кучайтирвордик. Кайфи ошган Ғулом ака: “Марғилондан ўти-и-б келаётсам”, дея гап бошлаган эди, олдин пиёлани бўшатиб беринг, деб косагул қисталанг қилди. У сузи-и-б ичиб бўлиб, “ах” деб столга мушлаган эди, қўли ликобнинг четига тегди-ю, идиш тепага учиб, ичидаги лағмон Маматвали деган артисимизнинг бошидан қуйилди.

Ғулом ака газак қилмоқчи бўлиб қараса, олдида лағмон йўк. Аланглаб, ёнидаги Маматвалига юзланди, унинг қулоғига илиниб қолган бир ўрим лағмонга ютоқиб кўз қадади. Кейин десангиз, ўша лағмонни олифта ҳаракат билан қулоқдан олиб, шошмасдан оғзига солди-да: “Хуллас, Марғилондан ўтиб келаётсам, йўлда тиржайиб Охун қизик турибди”, дея чала қолган гапини бамайлихотир давом эттирди.

х х х

Комилжон ака эслайдики...

Таваккал Қодиров икковимиз тенг порпираб чиққан пайтларимиз эди. Бизни Олтиариқдаги танишимизнинг тўйига бирга олиб кетишди. Бир-биримизга ҳурмат билан навбат бериб, ҳар чиққанда бир жуфт-бир жуфт қўшиқ айтамыз, деб базмдан аввал келишиб олдик.

Олдиниға шартга амал қилиб турдик, лекин бир гал Таваккалжон давранинг гаштига берилиб кетиб, тўртта ашулани улаштириб ташлади. Ғашим келиб, ғижиниб ўтирган эдим, у тўртинчи қўшиғини тугатиб, тўғри мен ўтирган сўрига қараб юрди. Ёнимга келиб, гуноҳқорона қиёфада юзини тутди:

- Мен одобсизни бир бошлаб уринг. Амолейкин, йиқиладиган қилиб урманг, костюмим яп-янги, бугун биринчи кийишим.

х х х

Комилжон ака очилиб айтадики...

Сирдарёда мулла Болта деган раис дўстим бўларди. Бўйи ярмимча келсаям, эси меникига икки баравар эди. Оқибатни жойига кўярди-да.

Бир оқшом у: “Уйдამисиз? Тошкентга келувдик, ҳозир бораман”, деб қўнғироқ қипқолди. Бировлардан тез-тез мева-чева юбориб турганининг ҳурматидан бўлса керак, умрида сира учрашмаган эса-да, Инобат аянғиз алоҳида ҳозирлик кўришга тушди. Ташқарига машина келиб тўхтаганда ҳам меҳмонни қаршилашга мендан олдинроқ чиқиб борди. Дарвозадан харажат кўтариб кирган новча шопирнинг елкасига тирмашиб: “Вой, сизни кўрадиган кун ҳам бор экан-ку, Болтажон ака”, деб қуюқ илтифот кўрсатди. Шопир ўзини ўнглаб улгурмай, Инобат аянғизнинг кўзи ҳовлига эндигина кириб келаётган пакана мулла Болтага тушди-ю, қоронғида уни бола деб ўйлаб: “Бу ширинтой ўғилчанғизми, неваранғизми”, деб уни қучоқлаб ўпишга интилди. Мулла Болта андиша қилиб ўзини олиб қоча бошлагани сайин, аянғизнинг “болажонлиги” баттардан кўзиб: “Вой, мунча уятчан бўлмаса бу бола”, дея уни қувалай кетди...

Комилжон ака билан биринчи гурунгимиз сўнгиси бўлган экан, орадан бир неча ой ўтиб, эр-хотин уч кун оралиғида бу дунёдан кетма-кет кўз юмишди. Менга кейинроқ айтиб бермоқчи бўлган қанчадан-қанча латифалари Комилжон ака билан бирга кўмилди.

х х х

Шакарқишлоқлик янги келинчак, шак-шубҳа йўқки, қайсидир тунда томга чиқиб, ювган рўмолини ойнанинг илмоғига ёйиб қуритишга уриниб кўради.

х х х

Ширинқишлоқлик янги куёв, удумга кўра, келинчакка совға харид қилиш учун бозорга кетиб, тиқинда дўпписини йўқотганидан нолиганича, ўзига нос олиб қайтади.

х х х

Бўёвлик Шерғози бува ёзда муздекроқ сув ичишни орзулаб, ҳовлисидан қудуқ қазишга киришибди. Уч одам бўйи кавлабди ҳамки, сув чиқмабди. Қўшниларнинг “уриниб-уриниб, икки қўли бурнида қолди”, деб қулишларидан чўчиган қария шофёр ўғли бир четга ташлаб қўйган бензобак қувурчасининг бир учини томорқага ўтадиган ариқча тубига кўмиб, иккинчи учини қудуқ ичига буриб қўйибди.

Қўшнилар орасида “қудуқ суви” ичишга ҳавасмандлар кўпая бориб, пакир кўтарганлар баъзан ташқида турнақатор турадиган бўлибди. Айниқса, Эрмат ака эртаю кеч қатнагани-қатнаган экан. Бир куни Шерғози бува: “Сен бола намунча кўп сув ташийсан?” – деб сўраса, у шундай жавоб қилибди:

- Қудуғинғизнинг таъмига ўзимиз қанчалик ўрганганимизни айтмай қўяколай, ҳатто мол-қўйларимиз ҳам ариқнинг сувини ичмайдиган бўпқолишди.

х х х

Бир ишбилармон ўз маблағига қурган сауна-ҳаммомни синашга кирдик. Ёнимда ювиниб ўтирган дўстим Қодиржон ака: “Қорним жудаям очиб кетди, қанийди шу топда қўй ёғига босиб димланган...”, дея эндигина гап бошлаганида, буғхонанинг эшиги тарақлаб очилиб, сўзи бўлинди. Ўта бурундор, биққа семиз киши бошдан-оёқ қип-қизарган тарзда ичкаридан лапанглаб чиқиб келди. Қодиржон ака унга суқланиб туриб, бир ютиниб олди-да, менга шипшиди:

- Қаранг, худди димланган ғозга ўхшайди!

х х х

Қизилтепадаги санаторийнинг шифобахш сувида чўмилишга бораётган Эркин Воҳидов, йўл ёқасидаги симёғочларга қаторлаштириб уя солган лайлақларга завкланиб тикилганича: “Бари Олтиариққа тўпланиб олмасдан, Тошкент томонларга кетворса бўлмасмикин”, деб ҳазиллашди. Ўша пайтдаги ҳоким Аъзамжон бунга мутойиба билан жавоб қилиб, деди:

- Олтиариқлик лайлақларни дунёдаги ҳамма шаҳарларда учратиш мумкин. Бу ерда хотинининг чизигидан чиқолмайдиганлари қолган холос.

х х х

Бемаҳалда Бешариқдаги тўйдан қайтаётиб, Боғдодга яқин жойда машинамининг ёнилғиси тугаб қолди. Атроф ҳувиллаган дала. Узоқда прожектор порпираб турибди, демак бирорта ташкилот бор. Мирзамурод билан Каримжонни шалоғи чиққан “Газик”ка пойлоқчи қилиб, Абдусалом иккимиз ўша ёққа йўл олдик.

Борсак, колхўзнинг гаражи экан. Қоровул чол аҳволимизни тушуниб, “анави мошиналарнинг бирортасидан беш-олти литр бензин олволақолинглар”, дегач, суюниб ортга чопдиг-у, Газик”ни тўрт кишилашиб итарганимизча қайтиб келдик. Иш битиб, қуюк хайр-маъзур билан машинага чиқаётганимизда, қоровул чол елкасини учириб-учириб кула бошлади:

- Олтиариқликлар ростданам жуда қизиқчи бўларкан. Бир тонналик мошинани буёққа итариб келгандан кўра, бир пақир бензинни уёққа кўтариб борсанглар бўлмасмиди, молинг кўпайгурлар?!

х х х

Маҳалламинг оқсоқоли Турғун аканинг ҳовлисида сумалақ солинибди. Бир томонда қиз-жувонлар чирманда чалиб, ўйинни лапарга улаган, бир томонда ўйинқароқ болақайлар тўнини тупроққа булаган, бир ёнда кампирлар дашқозонни қуршаб, бир ёнда меҳмонхонадаги чоллар юртга тўкинлик тилаган...

Ўчоқ бошидаги кампирлар болақайларнинг ариқдан саралаб терган тошчаларини қозонга ташлашаётганида, баҳорда шавқи тошган иккита мушук девор устида қувалашиб келиб, кутилмаганда, сумалаққа ағанашибди. “Севишганлар”ни чўмичда илиб қутқаришгач, энди бу сумалақни пишириб еса бўладими, йўқми деб ҳаммининг боши қотибди. Шунда, хонадон бекаси: “Хўжайиним қори тоғадан таҳсил олиб турадилар, шу кишимдан сўраб кўринглар-чи”, дея маслаҳат солибди.

Турғун акани чақириб, воқеани айтишибди, сумалақнинг ҳалол-ҳаромлигини ажрим қилиб беришини сўрашибди.

- Мушуклар деяпсиз, аниғи нечта эди? – дея чимрилиб савол берибди Турғун ака.
- Иккита ошиқ-мошиқлар, - деб жавоб қилишибди кампирлар.
- Улар қайси маҳалда қозонга йиқилди?
- Сумалаққа тош ташлаётганимизда.
- Қозонга олди билан тушишдими, кети биланми?
- Қалла ташлашди.

Турғун ака қош керганича бир зум мулоҳазаланган бўлибди-ю, сўнг бахшифеъллик одатига кўра, бурро-бурро сайроқланишга тутинибди:

- Агарким бир бокира мушук покиза ариқнинг тоши билан, яна бунинг устига серфаҳм боши билан, яна бунинг устига қонуний умр йўлдоши билан қозонга тушган бўлса, ундаги сумалақ ҳалол ҳам, ҳаром ҳам эмас, инчунун макруҳликка мойилондур. Ҳеч нарсага тушунмаган “аҳли авом” сумалақни қайнатишда давом этибди.

х х х

Қишлоғимиздаги тўйда бўлиб қайтган адиб дўстим Аҳмаджон Мелибоев: “Олтиариқнинг йигитлари ҳаддан ташқари одобли экан, жуда қойил қолдим”, деб тўлқинланди. Сўнг, бу мактовни изоҳлашга тушди:

- Тўйда иккита йигитча беаёв муштлашаётганининг устидан чиқиб қолдим. Мени кўриб, бирдан “гупира-гупир”ни тўхтатишди, кўксиларига қўл босиб, “қани, ўтсинлар, меҳмон ака, ўтсинлар”, деб икки ёққа тисарилишди. Ораларидан ўтишим биланоқ, бири-бирига қоплондек ташланиб, яна солиша кетишди.

х х х

Икром ака 1992 йил ёзининг илк тонгида орти тунука сандиқли “Муравей” мотоциклини париллатганича маҳалла кўчасидан ўтиб бораётган эдики, ариқ бўйида ўтирган улфатларидан бири лақабини айтиб чақириб қолди:

- Ҳей, Иванчик, тўхта. Бувимни истансадаги опамникига ташлаб ўтгин, ошна.

Ҳамма “мўминтой хола” деб атайдиган юввошдан-юввош кампиршо келинчақлардек ўраниб-чирманиб чиқиб келгач, орқа эшикни очиб, уни сандиққа тиқишди.

Икром ака ошхоналар таъминотчиси эмасми, ишни Қапчуғайдаги “тўчка”га бош суқиб ўтишдан бошлади. Доимгидек, жазирама кунларда танқисланиб, таниш-билишларга яшириб сотиладиган пивадан тўрт шишасини эллик тийинданга олиб, уч ғилдиракли ўтаравасининг биқинига илинган пақирга жойлади-да, ишончли қассобдан қазии сотволиш мақсадида Хонқизга борди. Ютоқиб турган қассоб пақирдаги пиваларни кўриб, тезда харидор бўлди, нархини суриштирди.

- Ҳа энди, сизга арзонлатамиз-да, - деди Икром ака. – Шишаси икки сўмдан.

Икром ака олти сўм фойда кўргани етмагандек, ҳозиргина ўзи сотган пивалардан бир шишасини улфатчилик баҳонасида текинга ичиб, ўттиз сўмдан сотилаётган қазилардан олтитасини йигирмаданга эплаштириб кетди.

Қайтишда Повулғон билан юрди. Азалдан совуғи ошиқроқ бир акахонига учраб қазилардан тўрттасини ўттизданга пуллади. Зилхага боргач, товукбоқар танишини йўл-йўлакай йўқлаган бўлиб, текинга қолган иккита қазидан бирини дангал совға қилворди. Товукбоқар эса, тил учида айтилган “ҳай-ҳай”га қарамай, охирги қазии қолган пақирни колхознинг тухумига тўлдириб берди.

Тирикчиликка ихтисослаштирилган сайл давом этаверди. Икром ака файзиободлик рўзғорпарвар дўкончи билан келишиб, пақирдаги қазии ва тухумларни арақ-винога айлантириб олди-да, Окбўйрадаги кадрдонининг тўйига “суюлтирилган тўяна” билан кириб борди.

Қош қорая бошлаганида ширакайф қаҳрамонимиз кўйлак-чопон солинган атлас тугунни яна ўша пақирга тиқиб, ниҳоят кадрдон уйи сари йўл олди. Маҳалласига “рўзго-оридин айрилмасин”ни хонишлаб кириб келганида, мотоциклнинг овозини таниган ошнаси уйдан тез чиқиб келиб, йўлини тўсди:

- Стоп, Иванчик, стоп! Ишқилиб, опам уйда эканми?

Икром ака мастликдан сузилиб, ғўлдиради:

- Ие, опанг билан нима ишим бор?

- Бувим қийналмасдан етволдими, ахир?

Икром ака аввалига энсаси қотиб: “Қанақа бувинг?” – деди-ю, сўнг сал ҳушини йиғиб: “Ие! Дарвоқе!” – дея ҳалпиллаганича орқага ўтиб, сандиқ эшикчасини оча бошлади. Аллақачон кўнглидан кетиб, тор жойда ғужанакланиб ётган кампирнинг юзига сув пуркаб, аранг ўзига келтиришди.

- Бу қороғи қутичангга ҳаво кирадиган тешикча очиб кўймабсан-да, болам, - дея хаста овозда сўз қотди кампир. – Ўзи қайси гўрларда судраб юрдинг мени?

Қилар ишни қилиб бўлган Икром ака жабрдийда йўловчининг кўнглини кўтариш учун оғиз тўлдириб саннашга тушди:

- Хўх х-ў-ў, қаёқларда бўлмадик дейсиз, онагинам! Буёғи Хонқизу Қапчуғай, уёғи Повулғону Зилха, яна манави томони Файзиободу Окбўйра... Ҳа, онажоним-а, онам-ма, бормаганимиз Ҳиндистон қолди холос.

Бу дабдабали гаплардан чуччаси кўтарилган кампир бирдан тетикланиб, Икром акани дуо қила кетди:

- Омин! Бино бўлиб кўрмаган жойларимни кўрсатиб келган экансан, бу яхшиликларинг мендан қайтмаса, бола-чақамдан қайтсин. Худо бозорингни берсин-у, бундан кейинам у нарсани бу нарсага алмаштириб, бой бўлавур...

х х х

Ён қўшним Мўсавай хўрозбознинг “Қиронботир” лақабли даканги енгилмас чиқиб, доврўғи қирқ кишлоққа ёйилди. Шу боис, у ўша полвон хўрозини кўчага ҳам ўзи билан бирга олиб чиқарди, патларини силаганича эркалатиб ўтиради.

Самад қассаб эса, бу ҳолга доимо ўз нуқтаи назаридан келиб чиқиб муносабат билдиради:

- Ҳе, Мўса куруқ! Қачон қарама, шу уч қадоққина гўштни ҳаммага кўз-кўз қилгани-қилган.

х х х

Шакарқишлоқлик бемор ширинқишлоқлик табибга бориб, инқиллаганича дардини айтибди:

- Кейинги пайтда соқолимнинг учи зирқираб оғрийдиган бўпқолди. Шу зормонданинг давоси борми?

- Бор, - дебди табиб. – Бир коса қайноқ сувга икки ҳовуч тоштуз солиб, яхшилаб аталайсиз. Кейин соқолингизни совунлатмасдан қирдириб, шу дорига бир кеча бўктириб кўясиз.

- Оғриғи шундаям тийилмаса-чи?

- Унда, бундақанги ҳаромтук соқолни эрталабки офтобда қуришиб, шартта ўт кўйворинг, дард кўрмагандек бўпкетасиз.

х х х

Шакарқишлоқ дехқонлари колхоз ташкил этишган йили юқоридагилар уларга битта трактор юборибди. Бунақа “темир тулпор”ни илгари кўришмагани туфайли, бир тўп азамат уни отхонага тўс-тўпалон билан итариб кириб, олдига ем сола бошлашибди.

х х х

Ширинқишлоқликлар янги тузилган колхозларига қизил империя саркардаларидан бўлган Ворошиловнинг номини бериб, идора олдидаги майдончага инқилобчи аёл Роза Люксембургнинг ҳайкалини ўрнатишган экан.

х х х

Олтиариқлик бодрингчи Риштондаги сополчи ўртоғи бетоблигини эшитиб, йўқлаб борибди.

- Жоним битта, касалим мингта, - дебди риштонлик. – Яқинда сариқ бўлдим.

- Бодринг е, - деб маслаҳат берибди олтиариқлик, - қонингни тозалаб, жигарингни “Вў!” қилади.

- Буёқда, буйрагимда тошча пайдо бўлганмиш.

- Унда сахарлаб бодрингни пўчоқ-мўчоғи билан еб тур. Темир бўлсаям эритиб, ювиб кетади.

- Яна десанг, қон босимим ошибди.

- Бунақада қатикқа бодринг тўғраб уриш керак, ошна.

- Энг ёмони – ичим юришмаяпти.

- Қари сариқ бодрингнинг уруғини хўллигича ютиб, устидан илиқ сув ичвормабсан-да...

- Ие, вей, - деб хитланибди риштонлик, - нукул бодринг е дейсан. Нима, мени сулайтириб ўлдирмоқчимисан?

Эртанги бодринг етиштиришнинг мислсиз машаққатларини ҳар йили бошдан кечириб келаётган олтиариқлик, бир ҳомуза тортиб қўйиб, дебди:

- Агар эрта ўлиб кетишингни хоҳласам, “бодринг е” демай, “бодринг эк” деган бўлардим, ошнажон.

х х х

Олтиариқлик водилликдан сўрабди:

- Неччи ёшга бордилар энди?

- Бу йил олтмиш саккизинчи баҳорни кутволдим, - дебди водиллик. – Ўзлари-чи?

Олтиариқлик олтиариқчасига жавоб қилибди:

- Мен етмиш бодринг пишиғи-ю, етмиш бир туруп пишиғини кўриб қўйдим, иним.

х х х

Бекатда автобус пойлаб турган Қўчқор ака ошнаси Маъмурвойнинг хотини тутоқиб келаётганини кўриб, аҳвол сўраса, у: “Тузи паст ош дамлабсан деб, эрим оштовок билан бошимга урди. Мана, синган оштовокниям олволиб, тумандаги катталарга арз қилгани кетяпман”, дебди. Буни эшитиб, Қўчқор ака аёлни соддаликда айблашга тушибди:

- Маҳаллага чегачи келгунча сабр қиптурмабсиз-да, келин. Минг арз қилинг, каттаконлар товоғингизни қадоқлаб беролмайди.

х х х

Мустақилликнинг дастлабки йилларида атайлаб сунъий етишмовчиликни келтириб чиқаришга ва бу орқали мўмай даромад орттиришга ўрганган ғаламис тоифалардан оддий кишиларни ҳимоялаш мақсадида, истеъмол товарларининг энг зарурларидан саккиз хили аҳолига “таллон-қоғоз” орқали тарқатилар эди.

Мамадали махсидўз кампири иккаласига ойига етти килодан бериладиган ўн тўрт кило унни халтага солиб кўтарганича дўкондан чиқиб келибди. Ўғилларим орасида деҳқонча табиати билан ажралиб турадиган, ўсмирликка етиб ҳам болафеъллигича қолган Бобур бу чолга кўмаклашмоқчи бўлибди, унни олиб, ўртоқларидан бирининг аравачасига солганича йўлга тушибди.

Уйи томонга шошмасдан жўнаган Мамадали бува, кўп ўтмай, халпиллаб қайтиб келиб, “уйга борсам, кампирим унни кўрганам йўқ деяпти-ку”, деган экан, Бобур: “Ана, кўшнингиз Акбарали ака гувоҳ, уйингизга опкириб бердим”, дебди. Шунда маълум бўлибдики, “текин аравакаш” манзилни адаштириб, унни анча берирокда яшайдиган Абдурахмон тоғаникига ташлабди. Асосий хангомани мана энди эшитинг.

Мамадали бува Бобурни етаклаб борса, Абдурахмон тоғанинг хотини янги унни фанер “чойяшиқ”даги эски унларнинг устига ағдариб улгурган экан. Абдурахмон тоға унни дўкондан олиб бераверай деса, бу ойдаги ҳақини бир кун илгари олиб бўлган, энди беришмайди. Чолга тегишлисини иптарозида тортиб берақолай деса, кампир биринчи навли янги унни иккинчи навли унларнинг устига тўкибди. Охири, бу машаққатга маҳалла оқсоқоли Турғун ака аралашиб, Мамадали бува билан Абдурахмон тоғани дўконга етаклаб келибди, Абдурахмон тоға янаги ойда олиши керак бўлган ўттиз беш кило ундан ўн тўрт килосини муддатидан олдин Мамадали бувага бериб туришга сотувчини зўрға кўндирибди.

Мамадали бува халтасини яна унга тўлдириб чиқиб, гузардаги сўрининг ёнига қўйгач, рўзғорга биратўла гўшт ҳам олволиш ниятида қассобхона сари юрибди-ю, ўзини ниҳоят енгил ҳис этиб турган Бобурга кўзи тушиб: “Энди уйимни аниқ билволдинг, сўрининг ёнига кўпқўйган унимни аравачага солиб, ғириллатиб ташлаб келсанг-чи”, деб илтимос қилибди. Қассобхонадан қайтиб келиб, халтаси ҳалиям жойида турганини кўргач: “Унимни ташлаб кел деса, Бобур шўрлик бу сафар қочворибди-ку”, дея ҳиринглашни

бошлаган экан, сўрида карта ўйнаб ўтирган Муҳаммаджон: “Қочворгани йўк, унни аравачага солиб, ҳозиргина олиб кетди”, дебди. Мамадали бува гап нимадалигини англаёлмай турганида, ариқда қўл ювиб, белбоғида артинганича келаётган Бозор қантовуз бирдан чимрилиб тўхтаб: “Ие! Қайси баччағар ҳазиллашди, бизни ун қани?” – деб наъра тортибди. Қаранги, Бобур сўрининг уёғида турган ўн тўрт килолик халтани кўрмай, буёғига қўйиб қўйилган йигирма бир килолик линчақопни аравачага ортиб кетаверган экан.

Бозор қантовуз билан Мамадали бува калишлари остидан тутун чикқудек бўлиб, Бобурнинг ортидан учқурланишибди. Юкни ташлаб келаётган Бобурни ярим йўлдан қайтариб бориб, биргалиқда суриштиришса, Мамадали буванинг кампири буғдой унини қўшниникига олиб кириб, бир ярим ҳисса кўп макка унига алмаштириб чиққан экан. Хай-хайлаб қўшниникига бостириб киришибди.

- Обид новвойдан йигирма кило ун қарзимиз бор эди, - дебди қўшни келинчак. – Унни ўшандайича олиб борсам, Обид ака тортиб кўриб, бир кило ошиқ экан, ҳақиқа нон берарман, деди.

Олдинда Бозор қантовуз, ортида ҳассасини дўқиллатган Мамадали бува, энг кейинда шалдиروق аравачали Бобур энди новвойхона сари пойга қўйишибди. Бозор қантовуз новвойхона эшиги олдида панжаларини уқалаб турган Обид акани кўрибок: “Хў, валаки саланг, Ҳожиакбарнинг келини опкелган ун қани?” – деб бақирган экан, босикфеъл новвой бепарвогина боқиб, дўриллабди:

- Охирги унимга қўшиб, ҳозиргина хамир қип қўювдим. Нимаиди?

х х х

Йўл четида қўл кўтариб турган чолни кўриб, Шермуҳаммад кизил “Жигули” сини аста тўхтатибди.

- Мени ҳаммомга ташлаб ўтсанг-чи, болам.

- Майли, ташлаб ўтаман. Чиқинг, отахон.

Ҳаммомга етиб келишгач, чол йўл ҳақи қанчалигини сўраган экан, Шермуҳаммад бир дуо қилиб қўйсангиз етади, дебди.

- Омин! – дея дуога қўл очибди чол. – Менга бундан кейинам сенга ўхшаган текин шопирлар учрайверсин...

х х х

Қишлоғимиз сартароши Орифжон тоғанинг жоноқисидан ширинроқ олмани ҳануз учратмаганман. Шу олмани деб, Орифжон тоға отган кесакларга ўн марталаб нишон бўлардим.

Ўқувчилик давримда шеърларимнинг “Ғунча” журналида босилиб туришига сабабчи бўлган суюкли ва нотаниш устозим Миразиз Аъзам мен ҳарбийда юрган вақтимда мактабимиздаги шеърят базми меҳмони бўлибди. Учрашувдан сўнг мени суриштирган экан, ўқитувчилардан бири мактабга туташ томорқадан чиқиб келаётган Орифжон тоғани кўриб қолиб: “Хов, уста бува, қўшнингиз Анвар армиядан қайтдими, йўкми?” – деб сўрабди. Шунда, Орифжон тоға ғарқ пишиб ётган жоноқи олма томонга бир қараб қўйиб, мамнун қиёфада жавоб қилибди:

- Олмаларим зиён-заҳматсиз туришига қараганда, у бола ҳалиям саллотликда юрган бўлса кераг-ов.

х х х

Мамадўст дўкончи эски “Москвич”ини доим магазинининг ёнидаги толнинг соясига қўярди. Шу маҳаллада яшовчи Ёндош ака уйига овқатлангани келиб, пахта заводига қарашли “РАФ” микроавтобусини ўша толнинг тагига суқиш учун эндигина тисаришни бошлаган экан, Мамадўст ичкаридан пирпиракланиб чиқибди-ю, қулочини ёйганича йўлни тўсиб: “Ҳадемай укам қайтиб келса, “Мосвич”ни шу жойга қўяди,

сизники нарироқда тураверсин”, дебди. Ёндош ака: “Бу жой отангдан қолмаган, қоч!” – деса, дўкончи: “Ўтсангиз, ўлигимни босиб ўтасиз”, деб машинанинг орқасига туриб олибди. Ҳайдовчининг жаҳли чиқиб, машинани орқага тезлатиб тисарган экан, дўкончи жон ҳалпида четга сакрабди.

“РАФ”ни салқинга қўйгач, Ёндош ака кабинадан тушиб, олдин ғилдираклар остига, сўнг Мамадўстга қараб: “Ие, ўлигинг қани?” – дермиш.

х х х

Тахмон сатанг Шакарқишлоқда биринчи бўлиб карам экиб кўрибди – бор-йўғи ўнтагина кўчат. Карамни нима экан деб ҳамма қизикқан, қўшнилари девордан ўғринча мўралашган.

Карам пишиғи келганини ўрис ошналаридан эшитиб билган Тахмон сатанг ниҳоят хосилни йиғиштиришга шайланибди, маҳалладагилар томошага чиқишибди. “Илғор деҳқон” карамлардан бирини томири билан кўчириб, икки-уч қат пўстини қайириб ташлагач, нима қилишини билмай, уёқ-буёғини айлантириб кўрибди. Кейин, қўли қалтираб, яна уч-тўрт қатини шилибди. Тўхтаб, пешанасидаги терларни артибди. Туйқус аччиғи чиқиб, тишини ғижирлатганича карамнинг пўстини шилаверибди, шилаверибди, охири ўзағи қолибди.

- Ҳе, масов! – ўзакни жаҳл билан ерга уриб, хотинига ўшқирибди Тахмон сатанг. – Ўтган куни неваларинг жўякда ивирсиб юрганида, буларга қараб тур деганидим-ку. Мана, кўр энди, курук баргини қолдириб, карамини еб қўйишибди.

х х х

Ширинқишлоқлик Чангак чаққон кенг-кенг эгат олиб, қизилча экса, икки қарич-икки қарич оралиқда уя-уя бўлиб беда ўсиб чиқибди (қизилча билан беданинг уруғи ўхшаш-да). Янгиарабдан меҳмонга келган божаси буни кўриб: “Э, қанақа деҳқонсиз, ҳеч жаҳонда бедага картишкабоп эгат олиб, шунақа якам-дукам уялатиб экадими?” – дея ғадаблаб берибди. Божаси кетгач, Чангак чаққон уни мазахлаган бўлиб, хотинига муғамбирона илжайибди:

- Бу поччанг яна сурлик қилиб, қизилча пишса, сигиримга уч-тўрт қоп опкетарман, дейиши мумкинлигидан безиллаб турсам, галварслигига бориб, қизилчамизни беда деб ўйлади-я. Вех-вех-вех...

х х х

Олтиариқликдан боғдодликлар сўрашибди:

- Шоҳимардон илгари Олтиариқнинг ўрамида бўлгани ростми?

- Рост.

- Бундан чикди, Ҳамза Ҳакимзодани олтиариқликлар ўлдиришган экан-да?

- Четдан келиб ўлдиришган. Бирорта шеърида бодринг ёки турупни ёмонламаган шоирга қасд қилиб, жинни бўпмизми!

х х х

- Футбол бўйича жаҳон биринчилиги Олтиариқда қачон ўтказилади?

- Бодринг етиштириш каби футбол ўйнаш ҳам плёнка остига кўчирилганида.

х х х

Сарвинисо бувимизнинг кенжа укаси жунунфеъл бўлгани учун “Усмон-дувона” дейишарди, у бир умр дадамнинг қарамоғида яшаб ўтди. Пул нималигини билмасди, уйланишни истамасди, боши очик хотинлар “мени олинг” деб ҳазиллашишса, қувалаб соларди, ишнйам кийиб ташларди, икки-уч коса овқатниям кўрдим демасди.

Усмон тоғамиз йигитчалик пайтида касал ётган онаси: “Қизим Шаҳринисо сал бепарво чикди-да, туз тотмай ётганимни билиб туриб ҳам, тўрт кундан бери келмайди-я”,

деб нолибди. Буни эшитган “чаққан ўғил” тезда қўшни қишлоққа йўл олибди. Борса, Шаҳринисо опаси қозонда чалпак пишириб турганмиш.

- Ҳу, эрингга чалпак пиширмай ўлгур! – эшикдан кирибок, ҳовлиқиб дўқ урибди у.
– Бувинг сени кўрмасда-а-н ўлди-қолди. Баттар бўл!

Опасининг қапгири кўлидан тушиб, дод-вой кўтарганича уч-тўртта қўшни хотинни йиғиб, йўлга ҳозирланибди. Ҳовлидан чиқиб боришаётганда, Усмонбой сўритокда сангиллаб турган каттакон ошқовоққа тикилиб: “Опа, шу ошқовоқни олволиб, бувимга юмшоққина сомса қилиб берсанг-чи”, деб қолибди. Бу гапдан ҳадиксираган опа: “Ҳей, дувона, тўғриси айт, бувим ростданам узилдими?” – деб сўраса, ука кўзини жовдиратиб: “Тугалай узилгани йўғ-у, шу ойим ошқовоғингга ўхшаб узилай-узилай деб турибди”, дермиш.

х х х

Дувонахон Усмон тоғамиздан ташқари, Олтиарикда ўнлаб даллифеъл кимсалар бўларди, кўпини яхши биламан. Булар орасида Ҳожимат жинни раҳматли ўзига хос томонлари билан алоҳида ажралиб турар, андак нос эвазига атлетик қобилиятини намойишлаб, “Ҳожимат, хўппа!” – десангиз, тўрт пахса баландликка сакраб берарди. “Казбек” ёки “Беломорканал” папиросини икки марта чўзиб-чўзиб тортишдаёқ тугатиб ташлар, пуфлаганда эса, бир мўри тутун нафақат оғзи ва бурнидан, ҳатто қулоқларидан ҳам ёприлиб чиқаётганга ўхшарди.

Бирон-бир аёл кўчадан ёлғиз ўтиб қолса, биз болалар “шу хотин сизга тегади”, деб қайраб кўйсак бас, Ҳожимат ака дик этиб ўрнидан турарди-да, унга етиб олиб, “тегасанми, тегасанми, тегасанми”, дея тўтиқушланишни бошларди. Аёл қадамини тезлатса, ортидан шаталоқ отгудек чопқиллаб, “тегасан, тегасан, тегасан”, деб тикилинч қилишга тушарди. Шунда, тоқати тоқ бўлган аёл аёвсиз қарғанишга тутинар, Ҳожимат ака қунишган асно жойида тўхтаб қолар, сўнг калласини қалтиратиб, маънос қиёфада ортга қайтар, бизга гўдакдек тўлиқиб боқиб: “Тегмади-и”, деб минғирлаб қўярди.

Урушдан гумгаранг бўлиб қайтган Имар пақ-пақ эса, бармоғини тўппончадек ўйнатиб: “Агўн деди! Перёт деди! Пақ! Пақ!” – дея қун бўйи дуч келганни “ўққа тутиб” юрарди. Ҳаёти ҳам шундай тугади – Ҳамза шаҳарчасига элтувчи йўлда уни мотоцикл уриб кетибди. Ёрдам кўрсатишга уринаётган мотоциклчига Имар ака киприк қоқмасдан узо-о-қ тикилиб тургач, бор овозда: “Па-а-қ!!!” – деб қичқирибди-ю, жон берибди.

Шодивой газетхўр, Исмонтой гулбосар, Ака Парпи, Яланғоч полвон, Раис “мелиса”, Саттор арра, Мўса кашанда, Хонобод тарафдан қишлоғимизга бот-бот ташриф буюриб турувчи Каромат “эшон” сингари мажнуннавор кишиларни негадир ҳануз илиқ хаяжонга чулғаниб эслайман.

Уларни биров эркалатгандек бўлиб риёкорона мазахласа, биров тўнглиниб ҳайдаб солар, кимдир меҳр билан бирон егулик тутса, кимдир ижирғанганича эски кийимини “эхсон” қилар, ариқдаги сувлар эса тўхтовсиз оқаверарди, оқаверарди. Кўпгина “соғ”лар беному нишон кетди, аммо ўша телбатабиат кимсаларнинг доим писандсиз тилга олинган исмлари турли хангомаларда ҳамон яшаб келмоқда. Ёзсам, балки, умрлари янада узяр...

х х х

Бозорда бир қинғирқўл йигитни тутволиб, миршабхонага судрашибди.

- Ҳе, имонсиз! – деб унга дағдаға қилибди биров. – Тоғни тоққа урадиган гавданг билан, келиб-келиб, тул кампирнингтугунчасига ёпишасанми?

Бу таънани ўзича идроклаган Исмонтой гулбосар сўзловчини дарҳол қўллаган бўлибди:

- Тўғри гап бўлди, бунақа гавда билан камида тандир ўғирлаши керак эди!

х х х

Майхўр эридан қаттиқ калтак еб, уйига қочиб келаётган опасини кўчада кўрибок,
Мўса кашанда югурганича уйга кириб борибди-да, онасига “хушхабар” айтибди:
- Қизингиз келяпти! Дўхтирга бориб, чап томонига яп-янги қизил кўз
қўйдирволибди!

х х х

Каромат “эшон”нинг жияни ҳарбийга жўнаётганида, жигарларидан бири:
“Шерикларинг билан жанжаллашмасдан, яхши юргин”, деб, бири: “Капитонинг нима
десаям, гапини қайтарма”, деб, бошқаси: “Ота-онангга қанча кўп хат ёзсанг, жаннатга
шунча яқин борасан”, деб панд-насихат айтишга тушибди. Навбат Каромат “эшон”га етиб,
жияни билан кучоклашиб хайрлашаркан, ҳар бир сўзига алоҳида-алоҳида урғу бериб,
тайинлабди:

- Замбаракни отаётганингда калланг унинг оғзидан сал четроқда турсин, тузукми?!

х х х

Мўса кашанда хотинини бурчакка қисиб: “Сен манжалақини биламан, шаҳарлик
олифтага эрга тегиб кетдинг”, деб бақиришни бошлабди. Хотини ҳам ўзига яраша “париси
бор”роқ бўлгани учун, мана, олдингизда турибман-ку, дейиш ўрнига, жирракиланиб:
“Тухмат қилманг, бунга исботингиз қани?” – дея чакчайган экан, Мўса кашанда шу
заҳоти ўз далилини пеш қилибди:

- Узоққа эрга тегиб кетганингни шундан билдимки, кейинги пайтда гўримни
тозаламай қўйдинг.

х х х

“Арра” лақабли Саттор тентак қишлоқма-қишлоқ кезиб юрар, одамларнинг
аррасини эговлаб бериб, тирикчилигини ўзи ўтказарди. Елкасидаги халтада дўкандан
сотиб олиниб, тайёр ўткирлаб қўйилган бир-иккита қўларра ҳам бўлар, мухтожларга ўз
нархидан сал қимматроққа сотарди.

Унинг бир совуқ қилиғи бор эди, ёнингизда бехосдан пайдо бўлиб: “Ҳу, энангни
ҳожига қувлайин! Ҳе, момонгни липпасига пул қистирайин! Ҳа ўша аммангни ўсмасига
бошмалдоғим!” – деб бақиришни бошларди-ю, охирида кескин шаштидан тушиб:
“дедим... унга”, дея қулоғингизга шивирлаб қўярди.

х х х

Ака Парпи йигитчалигида, нимадандир эриб турган дадаси: “Айтинг, ўғлим, эшак
олиб берайми, валасапедми?” – деб сўрабди.

- Эшак! – дея талтанглаб жавоб қилибди Аки Парпи, сўнг илжайганича қўшиб
қўйибди. – Ғилдираклигидан!

х х х

Асли татар бўлган Раис “мелиса” гоҳ туман миршабхонасининг олдини супуриб,
гоҳ шу идора ихтиёридаги машина ва мотоциклларни ювиб кун кўришга одатланганди.
Баъзида, миршаблар берган эскироқ формани погонсиз кийиб чиқиб, йўл ёқасида
ғўққайиб турар, тезроқ ўтган машиналарга мушт дўлайиб, уни танимайдиган
хайдовчиларнинг юрагини така-пука қиларди.

Бир куни жиннихонага қарашли боғдан: “Вой дод, ёрдам беринглар!” – деган нола
таралиб, бош ҳамшира тўғри ўша ёққа югурибди. Борса, баҳорда навбатдаги хуружи кўзиб
шу муассасага ташлаб кетилган Раис “мелиса” дарахтлар орасидан чиқиб келаётганмиш.
Ҳамшира нима гаплигини сўраса, у: “Боғда айлане-е-б юрувдим, лоп этиб олдимдан
ажина чиқиб қолса бўладими!” – деб чакчайибди. Хайрият, кўрқув ҳисси пайдо бўлган

бўлса, демак анча тузалиб қолибди, деб ўйлаган шифокор: “Ишқилиб, каттик кўркмадингизми?” – дея савол берибди.

- Сираям кўркқаним йўқ.

- Унда, нимага бақирдингиз?

- Мен бақирибманми? Ейишни бошлаганимда, ажинанинг ўзи додлади...

Ҳамшира бу гапдан хушёр тортиб, боғнинг ичкарироғига кирса, жиннихонанинг соқол-мўйлови тарвақайлаган пиёниста фарроши тишланган елкасидаги қонларни рўмолчада артиб, йиғламсираб ўтирганмиш.

х х х

Саттор арра ўсмирлигида кўчадан югурганича кириб келиб, ер чопаётган дадасига дебди:

- Суюнчи беринг, ота, поччам бундан буёғига наша чекмайдиган бўлибди!

- Бор нари тур. Бу гапга қайси аҳмоқ ишонаркан?

- Рост гапиряпман, ҳозиргина поччамнинг таъзиясига айтиб кетишди.

х х х

Раис “мелиса”нинг мишмишига қараганда, Ака Парпи бир тўйга бўмба кўтариб кирган экан, ҳамма ҳар тарафга тирқираб кетибди. Шунда у дастурхондаги ноз-неъматларни тепалаб юриб: “Зап кепқолибсиз-да, Парпивой, арақни урволиб, ана, димламалардан олинг”, “Э-э, Парпивой, беданакабоб турганда димламага, каняк турганда араққа нима бор”, “Винониям тинчитиб, манави устихоннинг илигини газак қилсангиз-чи, Парпивой”, деганича маишатга зўр берибди. Охири кайфи тарақ бўлиб, ашула айтишга тушибди.

Уч-тўртта ашуладан кейин қорнини силаб туриб: “Мана, едик-ичдик, итдек яйрадик, энди кичик-кичик гуруҳларга бўлиниб, иззатимизнинг борида тарқалайлик”, дебди-ю, кўлидаги бўмбани портлатиб юборибди...

х х х

Шодивой газетхўрни тентак дейишга тил бормасди, этигининг соғига доим газета-журнал қистириб юрар, ундан ўқиганларини бошқаларга ҳам еткизишга тиришар, даврада кимдир “эшитайлик” деб қўйса, Маъмуржон Узоқовга тақлид қилиб, “Фифонким гардиши даврон”ни хиргойиладиганга тушар эди.

Кўшнимиз Муҳаммаджон тўй қилганида, Шодивой газетхўр келиб қолди. Маҳсисидаги калишнинг орти йиртилиб кетганини кўрган Мадамин ака: “Юринг, магазиндан янгисини олиб бераман”, дейиши билан, кафтини очиб, узундан-узун дуо қилишни бошлади-ю, бўрдоқчилик базаси директори Абдубанноб Охунжоний келаётганига кўзи тушиб: “Ие, ие, укажоним-ку”, дея “омин”ни насиё қилганича, истиқболига юрди. Бориб, кучоқлашиб кўришди.

Директор уни четга тортиб, алланарсаларни гапира бошлаганида, кутиб тоқати тоқ бўлган Мадамин ака: “Юрсангиз-чи, Шодивой, магазин ёпилиб қолмасин”, деган эди, у тумтайиб қараб: “Э, бор, ҳозир орага калишингни сукмай тур!” – деб жеркиб берди.

Кейин билсак, директор ўша топда Шодивой газетхўрга янги костюм-шимни ваъда қилиб турган экан.

х х х

Жўраклик танишимизнинг отаси қазо қилиб, таъзияга бориб турсак, чойхонада югурдаклик қилиб кун кечирувчи Шодивой газетхўр ҳам келиб қолди. Десантчиларнинг йўл-йўл майкаси устидан кўйлак, кўйлак устидан жум камзул, камзул устидан тринка костюм, костюм устидан пахтали фуфайка, фуфайка устидан беастар чопон, чопон устидан тугмасиз палто кийиб, белига қўш белбоғ боғлаган бу зот билан Абдубанноб ака очомлашиб кўришиб, одатдагидек, чангалига секингина пул қистирди. Ўшада Олтиарикни

бошқариб турган Федотов Абдубанноб акани секин ёнига имлаб: “Бу ғалати одам ким?” – деб сўради.

- Бир девонаваш банда, - деди Абдубанноб ака. – Бечоранинг тайинли уйиям йўқ. Ўзбекчани ширинлатиб сўзлайдиган Федотов ачинган қиёфада бош тебратди-да, холатга жуда мос тушадиган иборани ишлатди:

- Уйи йўқ денг? Шунийчун бор гардероби эгнида экан-да.

х х х

Бола эдик. Қишлоғимизда кимдир лўлини чавақлаб кетгани ҳақидаги шов-шувлар тарқагани эсимда.

Ўшанда одамлар бу ишни ким қилганикин деб туришганда, тоғажонимиз Усмон дувона: “Уни ҳеч ким пичоқлагани йўқ, ўзини ўзи ўлдирган”, дея орага гап суқибди. Турганлар: “Ўзини ўзи ўлдирганини сен донишманд қаёқдан билақолдинг?” – дея мазах аралаш сўрашса, у фикрини шундай “исботлабди”:

- Пичоқ орқадан урилиб, курагининг қоқ ўртасига санчилганидан билдим!

х х х

Каромат “эшон” бемаҳалда кўчадан ўтиб бораётган кимсани кўриб: “Хов, кимсан?” – деса, бошқа маҳаллалик Раҳим қоровул: “Менман, Раҳимжонман”, деб жавоб қилибди. Шунда, Каромат “эшон” унга ғазаб билан ўшқиршига тушибди:

- Кимни лақиллатмоқчисан, саёқвачча? Ўртоғим Раҳим сартарош ўн йил олдин ўлиб кетган, арвоҳини бир кўришдаёқ таниган бўлардим.

х х х

Саксонинчи йиллар ўртасида, империянинг янги хўжайини Горбачёв спиртли ичимликлар истеъмоллини чеклаб қўйган замонда бутун мамлакатдаги каби Олтиариқда ҳам шакар камайиб, қўлбола мусаллас тайёрлаб сотувчилар кўпайди. Ялтирвой тараша шулардан биттаси эди. У ичига иссиқ сув кўйилиб, оғриқ оёқнинг тагига кўйиладиган резина “горелка”ни мусалласга тўлдириб, кўйнига тиқиб юрарди. Йўл-йўлакай харидор учраса, орган ходимлари йўқмикан дея теваракка бир аланглаб олиб, чўнтагидан йиғма пластмасса стакан чиқарарди-да, кўйнидаги идишга уланган ичакчадан мусаллас куя бошларди.

Ялтирвойнинг насяга бир хўплам ҳам бермаслигини яхши билган Раис “мелиса” бир куни унинг “горелка”ли кўкрагига эмизикли боладек юзини ишқалаб, гўдакчасига тиланишга тушибди:

- Ингга-а, ингга-а... менга-а... текинга-а...

х х х

Камсукум, мулойимфеъл, бўрдоқи новвосдек сўлқиллаган Яланғоч полвон бўлик мушакларини лорсиллатиб, қишин-ёзин битта иштонда юрарди.

Бир тўп бола қишнинг аёзида мактабдан дилдираб қайтаётсак, доимгидек хушнуд жилмайиб, яланг оёқларида қорни ғирчиллатиб-ғирчиллатиб эзганича қаршимизда Яланғоч полвон кўринди. Оғзидан ўрлаётган ҳовур бир мўри тутундан кам эмас. Полвон бу гал эгнига кимдир берган йиртиқ тўр майки кийиб олгани боисми, кўзимизга ғайритабий кепатада кўринди. Мачит олдида Сотволди тоға билан гаплашиб турган Сулаймон бува ҳам бу “катта ўзгариш”ни кўриб: “Сарпо куллуқ бўлсин, полвон”, дея соқолини диккайтириб илжайган эди, Яланғоч полвон қош керган тарзда тамтамланиб жавоб қилди:

- Бу йил қиш қаттиқ келди, иссиқроқ кийинмасак бўлмаяпти.

х х х

Шакарқишлоқ жамоа хўжалиги кўп раисларни кўрган. Шулардан энг маданиятлиси паррандачилик фермасига тўп-тўп гул кўтариб кириб, товукларни 8 март байрами билан табриклаган экан.

х х х

Ширинқишлоқ жамоа хўжалиги тарихида сиёсий жиҳатдан энг етук раис олтмишинчи йилларда “бир келган-у, бир кетган” дейишади. У чорвачилик фермасидаги хайвонларни ялангга тўплатиб, мамлакат раҳбари Хрушчёвнинг СССРда маккажўхори етиштиришни кўпайтиришга бағишланган маърузасини газетадан ўқиб берган экан.

х х х

- Олтиариқда олтига ариқ бор деяпсан. Бешариқда-чи?
- Бешта.
- Бундан чикди, Учариқда учта экан-да?
- Тўппа-тўғри.
- Унда, Иккиариқ қаерда?
- Энди уёғи – оқава сувлар. Содда одамлар Иккиариқни иккига бўлиштириб, биттасини Сирдарё, биттасини Амударё дейишади.

х х х

Олтиариқликлар учта нарсадан чўчишади – бодрингги арзон бўлишидан, турупи сарсон бўлишидан, пули инфляцияда хазон бўлишидан.

х х х

Олтиариқликлар учта нарсадан кўрқишмайди – турупни Антарктидада сотишдан, йўлбарсга бодринг ортишдан, бозорда ёлғиз ётишдан.

х х х

Ўттизга кириб-кирмасидан Олтиариқдаги энг пулдорлар қаторидан жой олиб улгурган бир магазинчи йигит катта камомат келтириб, машинаси, данғиллама уйи, зеб-зийнатларини сотиб ҳам қарзидан узилолмаётгани тўғрисида гап очилиб қолди-ю, даврадагилардан бири: “Охири Паттаевнинг айтгани бўлди”, деб кўйди.

Ўша йигит қайсидир тўйда мозортагилик кекса савдогар Мирзажон Паттаев билан ғижиллашиб қолиб: “Ўзингизни жа ақлли кўрсатаверманг, сиз йигирма йил дўкон очиб, ҳалиям велосипедда юрган бўлсангиз, мен магазинда тўрт йилча ишлабоқ мошина олдим”, деб чўччанглабди.

Мирзажон ака ўшанда мийиғида кулиб кўйиб, босиқлик билан шундай деган экан:
- Омонат отдан доимги эшак тузук, укачам.

х х х

Кўшнимиз Дехқон тоға болалигимизда иккала ғилдираги ҳам баланд-баланд бўлган кўқонарава минарди, кейинчалик ўрислар “бричка” деб атайдиган бир отли кўтакарава минишга ўтди. Олтмишингчи йиллар бошида рессорли ғилдираклар устига ёғоч сўри шаклидаги кузов ўрнатилган, ҳатто қўл тормози бўлган икки отли “хаптакач”ни бошқариб юриб, етмишинчи йилларда фермага ем ташувчи тиркачли тракторга ҳайдовчилик қилиш даражасига етди. Бу ҳолни у колхўзга узоқ йил раислик қилган, дами кескир, ўта ташкилотчи Эсажон аканинг номи билан боғлаб: “Эса Ҳаким “мин” деди – кўқонарава миндим, Эса Ҳаким “мин” деди – кўтакарава миндим, Эса Ҳаким “мин” деди – хаптакач миндим, Эса Ҳаким “мин” деди – трактир миндим”, дея таърифлаб юргучи эди.

Бир куни Дехқон тоға томорқасида экин суғориб турганида, далалардаги ғўзаларга кимёвий дори сепадиган “тўртқанот” (АН – 8) учоқ пастлаб учиб ўта бошлаган экан, ёнидаги невараси: “Опоқота, самалўт минишни биласизми?” – деб сўрабди.

- Ҳозирча билмайман, - деб жавоб қилибди Дехқон тоға. – Аммо-лекин, Эса Ҳаким “мин” деса, буниям ғик эткизмай минамиз!

х х х

Фарғона радиосининг ҳовлиси ҳаммининг ҳавасини келтирар, бинонинг орти боғ, олд томони гулзор эди.

Бош муҳаррир Ўрмонжон ака ҳар куни қисталанг қилишига қарамай, мусаллас шайдоларидан бўлган боғбон гулларнинг тагини ўтдан тозалашни пайсалга солаверибди. Шунда, ўта кенгбағир ва дилкашлиги балан ажралиб турувчи раис Дониёр Эргашев битта арзон вино олдириб келиб, гуллардан бирининг тагига кўмибди-да, қоровулни чақириб: “Бир оғайним яна келганимда ичарман деб, шу гулларнинг ичига иккита вино кўмиб кетганиди, биттаси эсимда йўғ-у, биттасини хў анави новча атиргулнинг тагида бўлса керак, топсангиз – сизники”, дебди. Боғбон айтилган жойни кетмонлаб, битта винонинг эгаси бўлибди...

Ходимлар эртаси куни ишга келиб қарашса, салкам икки сотих жойдаги гулларнинг ости бир кечадаёқ керагидан ортиқроқ чуқурликда “чопиб” чиқилганмиш.

х х х

Миршабликдан истеъфога чиққан Қолдивой отадан, юз ёшни қоралаётган чоғида ҳам, эски касбининг иси буруқсаб тураркан. У тайинлаган ишни кампири бирон сабаб билан вақтида удалолмай қолса, ирғишланиб дўк уришни бошлар экан:

- Билиб қўй, бу охиргиси. Яна бир марта буйруғимни бажармасанг, погонингни юлволаман, хумпар!

х х х

Журналистика оламига қадам қўйишимга сабабчилардан бири бўлган Эркин Иброҳимов ўта босиқ, ниҳоятда беозорлиги билан жамоада ҳурмат қозонганди. Бир куни у менга насиҳат қилиб, деди:

- Ҳамма яхши деб юрган одам бирор марта хато қилиб қўйса, уни ёмонлаб ёзмаган тузук.

- Ёмон одам хато қилса-чи?

- Ҳамма ёмон деб юрган одамни яна бир марта ёмонлашним унча қизиғи йўқ.

х х х

Қишлоқ кутубхоначилигини йиғиштириб, янги очилгани туфайли, эълонлари ҳамма ёққа ёпиштириб ташланган Самарқанд Молия техникумига ҳужжат топширишга кетаётганимда, дадам қўлимга пул тутқазиб: “Менда озроқ экан, Ўринбой акангдан йигирма беш сўм қарз сўраб қўйдим, кириб, униям олвол”, деди. Кирдим. Ўринбой ака пулни беришдан олдин қаёққа кетаётганимни, қанақа ўқишлигини, битирсам ким бўлишимни бирма-бир суриштиришга тушди. Гапни чўзиб ўтирмай, “битирсам, солиқчи бўламан”, деган эдим, киёфаси бирдан ўзгариб, пулни каптимга дангал босди:

- Олавер, ука! Ўқишни битириб келганингдан кейин бир-икки йил томорқа солиғи олмай турсанг, узилиш бўпкетармиз, а?

х х х

Олтинчи синфда ўқиётганимда “Ғунча” журналида шеърим босилди. Чилим тортишни санъат даражасига кўтарган Тошмат тоға бундан хабар топган бўлса керак, мактабдан қайтаётсам, мени чақириб қолди:

- Шоир бўпкетганингни эшитиб, бошим осмонга етди, болам. Қани, попкангдан қалам-дафтарни олиб, мени тўғримда тўқилган бир шеърни ёзвол. Буниям газет-пазетда босиб, пул ишлаволарсан.

У айтиб турди, мен Туркистон худудида туғилган ўзбек боласи борки, асрлар оша тилидан тушмай келаётган машхур айтимни индамасдан дафтарга туширавердим:

*Тошмат ака том бошида,
Ногора-чўпи ёнбошида.
Битта қизи қўрвошида,
Битта қизи ўнбошида.
Териси йўқ ногораси бор,
Илма-тешик тогораси бор.
Етти қават белвоғида
Сичқон еган зогораси бор.
Менга сотиб тогорасини,
Сенга сотиб зогорасини,
Теричидан тери олиб,
Қоплавосин ногорасини...*

Ариқдан сув олишга чиққан хотини Орзихон ая бу ҳолни кўриб: “Ёш болани гаранг қилишдан бошқа ишингиз йўқми?” – деб тергай бошлаган эди, Тошмат тоға уни жеркиб берди:

- Ёш боланиям ҳар хили бор. Кичкина Ғопир Ғулом бу. Унга вақтида айтиб қўймасам, менга тўқилган шеърга бошқа бир Тошмамат эгалик қилволиши ҳеч гапмас.

Мендан Ғафур Ғулом чиқмади, ёзган шеърларимнинг қайси бири қанча яшаши ҳам номаълум. Лекин раҳматли Тошмат тоға ўзига бағишлаб тўқилганлигига қатъий ишонган ўша тилқайрар айтим яна юз йиллаб ўзбек болаларининг оғзидан тушмай юравериши аниқ.

х х х

Дўқивойнинг Курашали деган ошнасиникида шомдан бошланган улфатчилиги ой теракка кўтарилгунча чўзилиб, иккаласи ҳам роса етилибди. Курашали гап орасида сўққабошлигидан нолиб қолган экан, Дўқивой: “Ўзинг жуда бўшангсан, хотининг ўлганига уч йилдан ўтсаям, бирортасини топмадинг”, деб жеркиб берибди.

- Субҳон сандалчининг эрдан чиққан қизи бор, - дея хўрсинибди Курашали. – Ўшани кўзимнинг тагига олиб юрибман-у, ўрни келмаяпти.

- Лолачахонни айтяпсанми? – уйку босаётган кўзини зўрға очиб сўрабди Дўқивой. – Яна битта қуй, ошна. Шуниям ичаман-у, тўғри Субҳон сандалчиникига бориб, ҳозирок ишни битираман.

Яна бир пиёлани тўкиб-сочиб ичиб, ошнасининг “эртагача шошмасанг-чи”, дейишига қарамай, совчиликка жўнабди. Ярим йўлга етганда, қоқиниб йиқилиб, миқ этмай ухлаб қолган экан, қоронғида санғиб юрган бўз ўспиринлар унинг кийимини битта қолдирмай шилиб кетишибди. Алламаҳалда сал ўзига келган Дўқивой совчиликка жўнатилганини ғира-шира эслаб, қип яланғоч қолганидан беҳабарлигича, иланг-биланг одимлаган куйи йўлда давом этибди. Бориб, Субҳон сандалчининг эшигини муштлашга тушибди. Анчадан кейин ичкаридан: “Ким бўлди бу?” – деган хириллоқ товуш янграбди.

- Дўқивойман, очинг эшикни.

- Бемаҳалда нима ишинг бориди?

- Совчиликка келдим, опчиқинг атлас белвоғни!

Яхши ниятда келган одамнинг ичини оғритишни истамаган Субҳон сандалчи эшикни очиб, совчи атлас белвоғ бойлайдиган аҳволда эмаслигини кўрибди-ю, босиқлик билан сўз қотибди:

- Совчиликка келган одам, ҳеч бўлмаса, лунги такволиши керак-да, шербола.

Кейинини айтсам, Курашали билан Лолачахон ҳозир учта болалик бўлишди.

х х х

Кўксомсани кўмсаган бир тўп бола Чўзиқдаги ўтлоқда отқулоғу семизўт, қоқирчаю исмалок, ялпизу бўзбўз териб юришса, ёнларида Рўзимат-чирманда пайдо бўлиб, кўкатларни титкилаб кўрибди-да: “Ие, нуқул чумоли сийганларини терибсизлар-ку. Ҳа, майли, буларни увол қилмай, кўйларимга берарман”, деб ҳаммасини белвоғига тугибди. Сал нарига боргач, ортдан хайрон тикилиб турган болаларга ўгрилиб, жилмайибди:

- Бошқатдан тераверинглар. Чумолиларни сийган деб ўйласам, кўкатларга нос тупуришган экан холос.

х х х

Ҳарбийдан қайтгач, молия техникумини битирган бўлишимга қарамай, колхўздаги пахтачилик бригадасида оддий табелчи бўлиб ишлай бошладим.

1969 йилнинг кеч ёзида биринчи марта ишга борган куним бригаданинг энг кекса аъзоси ҳисобланган Бозор қантовуз Турғун полвонни кўрсатиб: “Агар мана шу Умрзоқовни курашиб йикитсанг, бизга хўжайинсан. Йиқилсанг, олифтачиликни йиғиштирасан”, деди. Мастлигида боғлаб кўйишганда, арқонни бир чиранишдаёқ узиб ташлаган Турғун полвон билан беллашай десам, қовурғам синиши аниқ, беллашмай десам, эндигина кўлга кирган амалчамдан файз кетадигандек. Сал ўйланиб тургач, белбоғ ушлашмасдан, ҳар ким истаган усулида олишади деган шарт билан рози бўлдим.

Иккаламиз хирмонга чиқдик. Турғун полвон чангал чўзиб хуруж қилаверди, мен чакқон-чакқон сакраб чап беравердим. Дони янчилган буғдойпохолнинг ёнидаги ёғоч молани кўрибоқ, ичимда бир ишни режалаб кўйгандим, энди шуни амалга оширмоқ ниятида доираланиб чекинишга тутиндим-у, Турғун полвон мени таъқиблаб айланаётди, молага орқача туриб қолган чоғда уни итариб юбордим. У қоқиниб йиқилган заҳоти, устидан тез ҳатлаб ўтаётди, кўксига сал кўл текизиб кўйдим-да: “Кураги ерга тегди! Кураги ерга тегди!” – деб сурбетларча ирғишлашга тушдим. Жаҳли кўзиган Турғун полвон: “Ғирром бу, ғирром!” – дея ўрнидан туриб, менга давараланганида, Бозор қантовуз орага кириб: “Ютқаздинг, Турғун! Шу боладан панд едингми, кетмончилигингча ўтиб кетасан”, дея унинг шаштини кесди. Сўнг, менга ярқ этиб қараб кўйиб, бемалол нодир маталлар қаторига киритиш мумкин бўлган бир гапни илова қилди:

- Ғирромчиликни эпладики, амалдорликниям эплайди!

х х х

Шакарқишлоқлик ширинқишлоқликка мақтанибди:

- Иккита ўғлим бор. Худога шукур, бир-бири билан жуда аҳил, ҳар шанбада мени йўқлагани бирга келишади.

- Қасблари нима?

- Биттаси киссавур, биттаси мелиса.

х х х

Ширинқишлоқлик шакарқишлоқликка мақтанибди:

- Иккала қизим ҳам жуда топармон-тутармон чиқди, менга ҳафтасига бир чангалдан пул бериб кетишади.

- Эрлари нима иш қилишади?

- Икковининг эри битта – бу қизим пул бермай кўйса, у қизимникига бориб яшайди, униси пул бермаса, яна буникига келади.

х х х

- Олтиарикда нега йўлбарслар яшамайди?

- Бодрингни чумчукдан кўришни ҳозирча мушуклар бемалол эплаб туришибди.

х х х

- Олтиарикдан қачон фазогир чиқади?
- Бошқа бир сайёрада туруп бозори борлиги аниқланганда.

х х х

Меҳрибон кўшним Мамадали Ғиёсов табелчиликда хор бўлиб юрманг дея мени ўзи раис бўлган кўшни колхўзга чакириб, Граждан мудофааси штаби бошлиғи лавозимига кўйди. Номи дағдағали, ишнинг тайини йўқ.

1970 йилнинг баҳорида истеъфодаги бир майор бошчилигида вилоятдан текширувчилар келиб, ҳаво ҳужумидан сақланишга шайлигимизни кўриқдан ўтказишди. Омборда чанг босиб ётган газниқобларни олиб чиқиб, бошқалар дала ишларида банд бўлгани сабабли, идора ходимларига кийдирдик. Майор салобат билан одимлаб, тўрт қатор тизилиб турганларни бир-бир кўздан кечираркан, тўсатдан: “Ие, анави одамнинг кўзи қани?” – деганича сафнинг орқа тарафига ўтди-ю, кимнидир бўралашга тушди. Мен ҳам айланиб ўтиб қарасам, аскиябоз омборчимиз Олим Охун иссиқдан бўғриқмаслик учун газниқобнинг орқасини кесиб ташлаб, унинг кўзойнагини бошига тескари кийган, очиқ томонини қошга бостирган асно сафга орқамча ўгриволиб, носни лунжида килдиратиб турибди-ку.

х х х

Туманимиздаги газетада анча йил ишладим.

Ажойиб жамоамиз бўларди. Бирида бўрдоқчилик базасига келтирилган зотдор сигирлар, иккинчисида мажлис ҳайъатида ўтирган каттаконлар тасвирланган фотосуратларнинг тагсўзини алмаштириб юбориб (бунисига: “Мана, ўша донғи кетган говмушлар!”), унисига: “Мажлисда қатнашган вилоят ва туман раҳбарларини кўриб турибсиз”, деб ёзилганди), бутун бир тиражни бракка чиқарган масъул котиб Каримжон ака дейсизми, жангари даканг хўрози “Камаз”нинг йўлини тўсиб, бир чўқишдаёқ балонини тешиб кўйгани ҳақидаги ҳикояни Ёдгор қоровулга қайта-қайта айттириб, ёлғондан ҳайратланиб ўтирувчи Олимжон дейсизми, Бузрукхўжаев қўлёма узатса, қоғозларингиздан яна сигаретнинг иси келяпти, дея бурун жийирадиган машинистка Раҳима опа дейсизми, пақирдаги бензинни сув деб ўйлаб, чангга ботган “Жигули”сининг устига сочиб юборган Сангинов дейсизми, уни келин қилиш ниятида редакцияга шикоятчи сифатида келиб, гаплашиб кўришга уринган аёлга чой узатмай, ўзи хўриллатиб ўтираверган Саломатхон дейсизми, деворий газетада босилган: “Ошга борсак – йўлдош, май қуйилса – қўлдош”, деган ҳазилни столидаги ойнак остида фахрланиб асровчи буғолтир Йўлдош Қўлдошев дейсизми, тўйга шошилаётган хотинига қанд-қурс олишга кетиб, бозордан неварасига тувак-сумак олиб қайтган Абдусалом ака дейсизми, бари-бари каминага биқиндош эди.

Редакторимиз Турсунали Азизов жамоада жипсликни сақлашга, дўстоналик ва талабчанлик палласини тенг тута олишга усталиги билан ҳаммани қойил қолдирарди. Унинг ўринбосари Ёқуб ака ишда пўписачи, ишдан кейин ширин улфат эди. Сайлга чиксак, чирманда чалганича “Омонёр”ни куйлаб, қиз-жувонларни ўйинга солар, гоҳ уларнинг чирмандасига ўзи ўйин туша бошларди. Бир кўзи ожиз бўлгани боис, кўздан гапирганни ёқтирмас, матнни кўпроқ ўқиб юборса, сўзга парда тақиб: “Хатга тикилавериб, қулоғим тиниб кетди”, деб қўярди.

Бир куни Ёқуб ака ёшлигида Марғилон халқ театрида ишлагани, ҳатто Тоҳир ролини ўйнаганини айтиб, мақтанишни бошлади. Шунда, редакторимиз: “Кечирасиз-у, бир кўзингиз манавинақа бўптириб, қандақасига Тоҳирни ўйнагансиз?” – дея зимдан жилмайган эди, у заррача пинак бузмасдан жавоб қилди:

- Уёғини сўрасангиз, Зухраниям ўнг қулоғи эшитмасди. Саҳнада чап томонига ўтволиб, бакириб гапирардим.

х х х

Туман микёсидаги арбоблардан саналган Турсунали Маматов бир куни редакцияга қўнғироқ қилиб, муҳарриримизни суриштирган эди, улар қалин улфат эканини билганим учун: “Оғайнилари эрталаб овга олиб кетишди”, дея тўғриси айтиб қўяқолдим. “ҲМ-м” деган ундалмадан кейин, эшиткидан Турсунали аканинг ташвишли оҳангдаги товуши тарала бошлади:

- Оббо-о, қалтис ишга қўл урибди-ку. Кеча тўртта илғор ўрдакни партиёга қабул қилган эдик, билмасдан бирортасини ярадор-парадор қипқўйса, уруғ-аймоғи билан бадарға бўпкетеди-я!

Замонанинг виждони ва номуси деб таърифланувчи компартия шаънига ҳатто пичинг қилиб бўлмайдиган ўша даврда бу жуда дадил сатира эди.

х х х

“Айна-а-к салама-а-н”, дея шанғиллаб, маҳаллама-маҳалла кезиб юрувчи ўрис чол бўларди. Бир куни у Боймат тоғанинг деразасига ойнак солаётиб, тарвақайлаган мўйловига ҳавас билан бокқанича: “Санда майлав яқши, Баймат”, дебди, сўнг уни саволга тутибди:

- Майлав санда катта, яки Аймакда катта, а?

Йўл-йўлақай ўртоғини кўришга кириб, ишнинг устидан чиқиб қолган Сайфикори ўрикфуруш Боймат тоғанинг мўйлови Оймак тоғаникидан узунроқлигини ўрисчасига тушунтирмоқчи бўлиб, ойнакчи чолга дебди:

- Бойматники далакў, Оймакники близка.

Аслида, ўрислар узокни “далеко”, яқинни “близко” дейишади.

х х х

Шакарқишлоқдаги мактабнинг “Тирик бурчак” деган хонасида яқшанба кунлари ўрдак-товук, қўй-эчкилар сотилар эмиш.

х х х

Ширинқишлоқдаги муҳташам бино пештоқига “Беморлар учун ўз-ўзига хизмат кўрсатиш касалхонаси” деб ёзиб қўйилган дейишади.

х х х

Шакарқишлоқлик киши ширинқишлоқлик паҳсачини мардикорликка ёллаб, дуволни ўзи ура бошлабди. У ишлаётганда, мардикор “оғир вазифаси”ни сидқидилдан бажариб: “Ҳорманг, уста!”, “Балли, балли!”, “Э, қойил, бунақасини кўрмаганман!” – деб тураркан.

х х х

Мустақилликдан сўнг ҳаж зиёратига боришнинг ортиқча қийин жойи қолмади. Олдинги замонда ҳукуматнинг бир-иккита “ишончли диндорлари”гина хўжа кўрсинга юбориб туриларди.

Маҳалладошимиз уста Ҳалил бува 70-йилларнинг бошида: “Қайчи-пичоқ чархлаш билан кун кўриб, ҳажга бориб келаман”, дея қумқайроқли тепкичархни елкага осганча уйдан чиқиб, бадар кетди. Орадан тўрт ойча ўтгач, қандайдир текширувчилар келиб, унинг кимлиги, оилавий аҳволи билан батафсил танишиб кетишди-ю, бир ҳафтадан кейин қишлоқда устанинг ўзи ҳам пайдо бўлди. Кейин билдикки, у Афғонистон томонга ўтмоқчи бўлганида, чегарачилар тутиб олиб, қамаб қўйишган экан.

Уста Ҳалил бува бу воқеани ўзича шундай таҳлил қиларди:

- Чегарада милтиқли ўрислар мени шартта ушлаб: “Как завўт?” (“Как тебя зовут?”, яъни “Исминг нима?”) дейишди. “Тўғри, пахта завўти уйимизга яқин”, деганимни биламан, оёғимни ерга теккизмай олиб бориб, қамокқа тиқишди. Мени бир вақтлар пахта завўтининг пулини олиб қочган кассир деб ўйлашди-ёв баччағарлар...

х х х

Тайинсиз ҳокимиятни қон кечиб асрашга одатланган Шўро давлатининг касофати боис бошланган очарчилик 1922 йилда баттар авжга чиқиб, ўликлар кўчада қола бошлабди. Бунни кўриб чидамаган “вағўнчи бой” Ҳасанбой ҳожи ўзининг Полосонидан ташқари, унга пахта сотувчилар яшайдиган Повулғонга ҳам иккитадан дошқозон курдирибди. Буёқда Кўктил ота (“Кўктилли” ҳам дейишади) мозори ёнида Мирзавой пучук, уёқда Умоч ота мозори олдида Ўснат қорақош ошпазлик қилиб, бу қозондаги овқат маҳаллаларнинг оқсоқоллари назоратида тарқатиб чиқулгунча, у қозондагисини пишириш бошлаб юбориларкан. Шу зайл, Ҳасанбой ҳожи минг уйли Полосон ва салкам икки юз уйли Повулғон аҳлини қишдан буғдой пишиғигача бир ўзи боқиб, афсонавий Ҳотамтойни ҳам чангида қолдириб кетган экан.

Орадан кўп вақт ўтмай, қаддини сал тиклаб олган Шўро ҳукумати бирдан кутурибди-ю, давландмандрок кишиларни “синфий душман”га йўйиб, бирини отишга, бирини қамашга, бирини сургун қилишга тушибди. Жумладан, Ҳасанбой ҳожини ҳам тутиб, суд қилишган экан, одамлар унинг ёнини ола бошлашибди. Шунда, тоғ томондан мардикорликка келиб юриб, хонадонлардан бирига ичкуёв бўлиб олган Чориёр исмли кимса шўрочиларнинг биқинига кириб: “Бу – ашаддий муштумзўр! Бунақалар бизга ўхшаган камбағалларнинг бошига битган бало!” – деб тинимсиз қоралашга тушибди.

Ҳасанбой ҳожи бу гапларни жим эшитиб тургач: “Очарчиликда Мозортагидаги гўштли гўжалардан ўзлариям ичиб юрганмидилар?” – деб сўраса, Чориёр: “Ўзимнинг ҳақимни ичганман! Чунки сен мендақаларни талаб бой бўлгансан!” – деб чакчайибди.

- Унда, Шўро ҳукумати ҳақ экан, - дея маънос жилмайибди Ҳасанбой ҳожи. – Агар бу дунё сенга ўхшаган доноваччаларга қолган бўлса, менга ўхшаган аҳмоқваччалар у дунёга жўнатилгани яхши.

х х х

Маҳалламиздаги Аблаз қори ниҳоятда ширинсўз, ўта художўй, ўзгага ёмонлик қилишдан парҳезлангучи киши эди. Айрим бадфеъллар унга ўринсиз захрини сочса ҳам, “майли, бўтам, кўнглингизни қиттай бўшатволинг”, дея сокин жилмайиб тураверарди.

Аммо, ҳамма нарсанинг ҳам чегараси бўлади. Мабодо, кимдир қори тоғанинг ориятига тегадиган даражада маймоқ гап айтворса, кўзи бирдан чакнарди-да, баъзи димоғдор зотлар учун “қутлуғ калом” ҳисобланган сўзни ҳақоратга айлантириб: “Ҳе, балшевик!” – дея “бўралаб” ташларди.

х х х

Агар Олтиарикдан чиққан ашулачилар битта жойга тўпланса, беллашувда ҳар қандай номдор филармониядан ҳам устун келган бўларди. Етмишинчи йилларда республика радиоси ва телеэкранларини зиркиратиб юрган Солижон Маматов овози хаддан зиёд ўткирлиги билан ажралиб турарди.

Мана, бунга бир мисол: Солижон ака йигитчалигида қовун ўғирлашга бориб, ёнидаги ўртоғи Нуриддинга: “Мен қоровулнинг кўзини шамғалат қилиб тураман, сен пайт пойлаб, бир қоп қовунни эплаштирасан”, дебди-да, қапа томонга йўл олибди. Қоровул чол тўйларни гуллатишни бошлаган янги ҳофизчани пойига қовун сўйиш билан кутиб олибди. Солижон ака қовун еб ўтириб қараса, аста ишга киришган Нуриддин бериқоқда пишиб ётган “кўкчопон”ларни кўрмай, наридаги хом “қирқма”ларни узаётган эмиш. Ўртоғига қандай қилиб йўл кўрсатишни билмай турганида, қоровулнинг: “Янгисидан битта эшитайлик энди”, дейиши жонига оро кирибди, бўш ликобни оғзининг четига қадаб, “катта ашула”ни бошлабди:

*Нуриддин, ҳо-о-о, Нуриддин,
Наридан эмас-с, бериди-и-и-н...*

Ўшанда колхўзга қарашли поёнсиз қовунпоянинг бу четида турган Нуриддин у четдан айтилган “йўриқ”ни яққол эшитиб, тезда хатосини тўғрилаган экан.

х х х

Шакарқишлоқликларнинг энг омиси: “Товуқ олдин пайдо бўлганми, тухумми?” – деб савол берса, Ширинқишлоқликларнинг энг олими: “Адаштирманглар, мен Ҳасанман, буни товуқбоқар укам Ҳусандан сўранглар”, дебди.

х х х

Етмишинчи йилларнинг бошида Олтиариқни бошқарган Холдор Зокиров ўқимишли, беҳад олижаноб, айна чоғда оддий далачилардек чапани ва соддадил эди.

Бир куни у хотини билан қўйди-чикди бўлиб юрган колхўз раисини хузурига чақириб, аввалига давлатга жун топшириш режаси нега бажарилмаётганини суриштирибди. Раис: “Танишларда ортиқча жун бор экан, берадиган бўлишди, планни бажарамиз”, дегач, асл мақсадга қўчибди, оила хотиржамлигини таъминлаш коммунистнинг асосий бурчларидан бири эканини эслатиб, хотини билан тезроқ ярашиб олишни тайинлабди. Турли баҳона-сабабларни рўқач қилса ҳам фойдаси бўлмаётганидан бўғилиб кетган раис, охири чуқур ҳомуза тортиб: “Мени зўрламанг, Холдор ака, хотиндан аллақачон совуб бўлганман. Ахир, одамда бурчдан ташқари кўнгил деган нарса ҳам бор-ку!” – дебди. Буни эшитган Холдор ака туйқус жазавага тушибди-ю, столни қаттиқ муштлаб, ўзининг отеллоча овозида хайқирибди:

- Нима-а?! Коммунистда, айникса бировдан жун сўраб юрган раисда кўнгил нима қилади!

х х х

Туман газетасида “Киссавурнинг порахўрга мактуби” деган шеърим босилгач, прокурор мени хонасига чақириб, одил замонамизда тарбияланган, тагида “учар машина”си, қабулхонасида “шахсий секретари” бўлган катта амалдорлар орасида қанақа порахўрлар бўлиши мумкин, лоақал биттасини кўрсатинг-чи, деб дағдаға қилишга тушди. Мен пинак бузмай, ёзиш биздан, топиш сиздан, деб туравердим.

Кимсан, нақ прокурор билан олишганим шов-шувга айланиб турган кунларнинг бирида Холдор Зокиров мени далада учратиб қолиб: “Редакциядаги парткўмга айтиб, тезда ҳужжатларни тайёрланг, сизни партияга қабул қиламиз”, деди. Мен турмушда ҳам, сиёсатда ҳам ҳали анча хомлигимни пеш қила бошлаган эдим, у ўзининг соддадиллигини яна бир бор намойиш этиб, гап гўё компартияга муҳолиф ташкилот ҳақида бораётгандек, нижиниб таъкидлади:

- Прокуратуранинг жигини эзадиганлар бизнинг сафимизда бўлиши шарт!

х х х

Гузаримиздаги чойхонада суҳбат кизиб, аввалига империянинг янги хўжайини Хрушчёв “шахсга сиғинишни қоралаш” баҳонасида ўзидан олдинги “халқлар доҳийси” Сталинни балчикқа тикқанини муҳокама қилган бўлишди, сўнг, даврада бир-икки шиша вино пайдо бўлгач, гап шу мавзуга кўчди.

- Бир замонларда шаробни дори ўрнида ишлатишган экан, - дея шишани оча бошлади Комил ака. – Кейинроқ “ўзи тоза-ю, кайфи ҳаром” дейилибди. Охири бутунлай ҳаромга чиқарилибди. Ҳеч тушуниб бўлмайди...

Шу маҳалгача газета варақлаб, четда жим ўтирган Абдужаббор ака бу гал гуруннга кўшилди:

- Бунинг нимаси тушунарсиз? – деб кулимсиради у. – Кечагина нимаики дардимиз бўлса, давосини Сталиндан ахтарардик. Энди нимаики касаллик орттирган бўлсак, барини Сталиндан кўряпмиз. Буям шунақа-да.

х х х

Буғдойчилик Етимбек тоға “Нефтчи” футбол жамоасининг ашаддий ишқивози экан. Бир куни уйда ёнғин чиқиб, тез етиб келган ўт ўчирувчилару кўшнилари алангага “хаёв-хаёв”лаб сув сепа кетишибди. Иш қизиб турганида, Етимбек тоға бирдан: “Ўчир! Ўчирсанг-чи! Ўчир деяпман сенга!” – дея ўт ўчирувчиларнинг бошлиғига бақира кетибди. Бошлиқ: “Намунча ҳанграйсиз, мана, ўчирапмиз-ку ўтни”, деса, Етимбек тоға афтини бужмайтиб, кўл силтабди:

- Ўтни айтаётганим йўқ, анави қизил машинангнинг овозини ўчир! Радиода “Нефтчи”нинг ўйини бошланди!

х х х

Бошланғич синфдалигимда дадам менга катталарникидан сал пастакроқ бўлган ўсмирлар велосипедини олиб берди. Минишни билмаганим учун уни кўчага етаклаб чиқсам, ўзимдан катта болалар: “Қани, оёғини кўрайлик-чи”, “Мен ҳам бир минай”, деб ўраб олишди. Тайсалланган эдим, Соли ака кўндиришнинг йўлини топиб: “Ке, холакучакам ўйнаймиз, сен қапада куёв бўлиб ўтирасан, биз валасапедингда келин тушириб келамиз”, деди. Рози бўлишим биланоқ, чаққон ўспиринлар дарахт шохларидан тезда қапа қуриб, мени “чимилдиқ”қа киритишди-да, велосипедни галма-гал миниб, ҳали у қизни, ҳали бу қизни орқа ўриндиққа ўтқазганларича, менга келинчак қилиб опкелишаверди.

Ҳамма велосипедда сайр қилиш, мен ҳар беш минутда янгисига уйланиш билан овора бўлиб турганимизда, “Тулпанжон” лақабли галдир ўспирин мен тенги синглисининг кўлидан судраганича келиб қолди.

- Қўйвор мени, қўйвор! – деб типирчиларди қизалоқ. – Тегмайман Анварингга, тегмайман!

- Тегмай кўр-чи, хамиртоғорага солиб мижиклаб кўяман! – деб силтарди акаси. – Нима, сени деб, валасапед минишдан қуруқ қолайми?

Шу тўпалон баҳона бўлди-ю, ўғил болалар велосипедни талашишга тушди. Аллақачон бир-икки мартадан сайр қилишга улгурган “собик келинчак”лар эса мени ўраб олиб: “Айт, яна мени келин қилишсин”, “Мени миндиришмаса, валасапедингни берма”, деганга ўхшаш талаблар билан қий-чув кўтаришди. Бирига ён боссам, бошқаси мени юмдалаб ташлаши ҳеч гап эмаслиги уларнинг вазоҳатидан яққол сезилиб турарди.

Кўпхотинлилик машмашалари даҳшатини болаликдаёқ бошдан кечириб, паққос тавбамга таянгандирманки, хозиргача биттаси билан яшаб келяпман.

х х х

Олтиариқда донғи баланд улоқчилар кўп ўтган. Отамиз билганлар орасида энг машҳури Қамчи ўнбоши бўлган экан, биз билганлар ичида тенгсизи Кўчим қашқари эди. Кейин учқурларнинг учқури Болта қирғиз пайдо бўлди.

Бир куни Болта акадан: “Зўрлигингнинг сири нимада?” – деб сўрашса, шундай жавоб қилибди:

- Олдин отим жейди, кейин хотиним.

х х х

Жияним Азизбек уч яшарлигида уйдан бир дона сигаретни эплаштириб, кўчага чиқибди-да, нарироқдаги супада ўтирган Мадамин аканинг ёнига бориб, гугурт сўрабди:

- Гуйит бейинг.

- Нима, нима?

- Гуйит деяппан, гуйит!

- Ҳа, гугуртми? Сигаретни буюкка чўз, ўзим тутатиб бераман.

Кашандаликнинг хумори тутиб турган Мадамин ака яйраб чекишга тушибди. Гоҳ чекувчига, гоҳ тугаб бораётган сигаретга тинимсиз жаланглаб чарчаган Азизбекда лоақал бирор марта тортиб қолишга бўлган умид тугалай сўнибди-ю, Мадамин акага суйканиб, охирги илинж билан мурожаат қилибди:

- Менга қаяб “пуф” денг...

х х х

Шакарқишлоқ билан Ширинқишлоқ оралиғида адир этақларидан бошланувчи кенгдан-кенг ўтлоқ бор, беданалар кўпроқ шу масканда учрайди. Одатда, бедазор ёки ўтлоқнинг майсаси қалин жойида писиб ётувчи бу паррандани учига тош бойланган тўрни отиб ушлашади.

Ростми, ёлғонми, аниқ билмадим-у, айтишларича, Қоратой пучук Шакарқишлоқ томондан, Ёмғирали ғилай Ширинқишлоқ тарафдан пойлаб келиб, ўтлоқда мастланиб сайраётган бедананинг устига тенгдан тўр отишибди. Бедана илинғач, униси: “Қоч, кушни мен тутдим!” – деб, буниси: “Тагидаги тўр меники-ю, бедана қанақасига сеники бўларкан?” – деб ёқайиртарга шайланишибди. Шунда бедана тўсатдан тилга кириб: “Талашманглар, шўрвам икковингизгаям етади. Олдин, сизлардан битта ўтинчим бор – мени бирпасга қўйворинглар, боламга озгина овқат бериб келай”, дебди. Буни эшитиб, Ёмғирали ғилай: “Боланг, умридан бўлса, яшаб кетар, умридан бўлмаса, овқат беришингдан фойда йўқ”, дея безрайиб турволибди. Бедана: “Унда, олдиларингдан кетмасдан, ўзим охирги марта тамадиланиб олай”, деб яна ялинган экан, бу гал Қоратой пучук: “Шунча яшадинг, единг-ичдинг, энди кашмирилиқ қилма!” – деб сурланибди. Бедана бирдан бўшашиб, Ёмғирали ғилайга маъюс юзланибди.

- Майли, ёзиқда борини кўрақолай, - дебди у, тақдирга тан берган кепатада. – Қани, Ҳожака, у дунёга кетишимдан олдин бир дуо қилворсинлар.

Ёмғирали ғилайнинг бу гапдан бурни кўтарилиб, “Омин, бўтам”, дея дуога қўл очган экан, бедана пир-р этиб чангалидан чиқибди-ю, кўздан ғойиб бўлибди. Буни кўриб, тукидан тутуни чиққан Қоратой пучук: “Ўзинг-ку алҳамдига ярамайдиган маҳлуқсан, бировни дуо қилишни ким кўювди!” – деб захрини сочса, Ёмғирали ғилай шўппайиб боқиб: “Бу мўлтонини ўлсамам дуо қилмасидим-у, “Ҳожака” деганига эриб кетдим-да”, дермиш.

х х х

Шакарқишлоқлик Покизахон билан ширинқишлоқлик Эргашвой турмуш қуришибди. Келин эрининг гапини бир тийинга олмай: “Покиза деган исмига иснод келтирмаслигим керак”, деб кун бўйи қайта-қайта ювиниб-тараниб, нозланиб-пардозланиб, совуқ сувга қўл урмай ўтираверадиган хилидан чиқибди.

Кунлардан бирида келин уйдан чамадон кўтариб чиқиб бораётган эрни кўриб: “Ҳа, йўл бўлсин ўзларига?” – деб чимрилибди.

- Хайр! – дея қитмирони сузилибди эр. – Бирорта тузукроқ хотинга эргашиб кетвормасам, Эргаш деган отимга иснод келтирадиганга ўхшайман.

х х х

Ҳожибола ака Тожи буқоқнинг ғашига тегишни ёқтирар, уни кўрганда, “ҳа, шакал”, деса, “ўзинг шакалсан”, деган жирилламани эшитиб, кайф қилгандек, гандираклаб-гандираклаб куларди. Бир тунда у колхўз клубидан қайтаётиб, томорқасига сув очиб турган Тожи буқоққа дуч келибди-ю, ҳозиргина кўрган американча кинодагидек саломлашмоқчи бўлиб, “Хелло!” – деб ғариллабди. Тожи буқоқ эса, одатдагидек жиззақаланиб ўқрайибди:

- Бор, бор, йўлингдан қолма! Ўзинг хеллосан!

х х х

Холисахон опамиз шаробсиз байрамдан байрамсиз шаробни афзал билувчи Акрамбойга насихат қилган бўлиб: “Ука, ёшинг ҳам ўтиб боряпти, ичишни сал енгиллатгин”, дебди.

- Айтмасангиз ҳам анча енгиллатдим, - дея опасига таскин берибди Акрамбой. – Энди арақнинг шишалигини эмас, енгил пластмасса идишдагисини ичишга ўтдим.

х х х

Мулла Абдураззоқ бува кўчада “чушша-а” деб йиғлай бошлаган неварасининг иштонини шоша-пиша тушириб, дуволга қаратиб тўсаётса, ҳовлисида чикиб келган Мадамин ака: “Бизга доим ақл ўргатиб, ундай қилма, бундай қилма дейсиз-у, ўзингиз нимага неварангизни қиблага қаратиб тўсяпсиз?” – дея кесатибди.

- Вақиллашдан олдин манавиёққа ўтиб, текшириб кўр, валат, - деб чакчайибди Абдураззоқ бува. – Неварам қиблага қараб тургани билан, чуқини истанса томонга буриб қўйганман.

х х х

Укам Дилмурод қишлоқ клубида кино кўриб келишга йўл олаётса, аям уни саволга тутибди:

- Ҳа, кеч кирганда пайтавангга қурт тушиб қопти?

- “Водиллик келин”ни бир кўриб келай.

- Қайси келин? – қизиқувчанланиб боқибди аям. – Хотинингни уруғиданми?

х х х

Чинортагилик Ўрмонжон билан кўмирчилик Дўрмонжон қалиндан-қалин ўртоқ экан. Юлдузи юлдузига тўғри келибди-ю, Дўрмонжон Ўрмонжоннинг синглисига уйланибди. Тўй ўтгач, куёвтура ўртоғига илжайиб боқиб: “Мана, бугундан бошлаб мен поччаман, сен қайноғасан”, дебди. Ўрмонжон бирдан ташвишли қиёфага кириб: “Ие, унақада эски дўстлигимиз нима бўлади?” – деб сўраса, Дўрмонжон тезда “яхши ният” қилибди:

- Жа унақа ноумид бўлма. Бир ишқал чикиб, синглинг билан ажрашиб кетсак, қарабсанки, яна кадрдондан-кадрдон бўптурибмиз-да.

х х х

Офтобда ғўзаларга ишлов беравериб, мия айниш дардига чалинган тракторчи Пирматшер дамо-дам бирон-бир ўткинчининг йўлини тўсиб, кўзига синчиковлик билан тикилганича, “башорат” қиларди:

- Биламан, ичингда “радиатор, радиатор”, деб турибсан!

х х х

Ҳарбийда Мақсуд деган полкдошимиз бўларди, у “с”ни айтолмас, взводимиздаги Султоналини “Шултонали”, грузиялик Исакони “Ишако” деганидек, Исакни ҳам “Ишақ” дерди. Бир куни бундан Исакнинг жаҳли чикиб: “Жон ошна, бундан кейин отимни айтмай, майли, “Иван” деяқол!” – деб зардаланган эди, Мақсуд унинг елкасига ўртоқларча қўл ташлаб, шундай насихат қилди:

- Унақа дема, дўштим. Отанг яхши мақшад қилиб, Ишақ деб от қўйганакан, ўлгунча Ишақ бўлиб юр.

х х х

Шақарқишлоқлик йигит “Тико”сида шағал йўлни чангитганича ўтиб бораётса, қишлоқ оқсоқоли уни тўхтатиб, ўдағайлабди:

- Ҳаммаёқни тўзитвординг-ку, ноқис! Мошинангнинг ғилдирагига сув сепиб юрсанг, ўласанми?!

х х х

Ширинқишлоқлик йигит: “Олтиариқдаги бор одам тўпланса, қанча жойни эгаллаган бўлардйкин?” – деб сўраса, қишлоқ оқсоқоли салмоқланиб жавоб қилибди:
- Бир қоп бодринг сиғган жойга олтиариқликларнинг ҳаммаси бемалол сиғади!

х х х

Селкелди тоға 30-йилларнинг охирларида колхўз товуқчилик фермаси мудирлигига тайинланибди. Фермани текширишга келган райкўм вакили унга бошдан-оёқ тунд назар ташлаб: “Компартиянинг ишончидаги амалдор бунақа тўпори бўлмаслиги керак, кийимни дазмоллаб кийишни ўрганинг”, деб дўқ урибди. Ўшанда дазмол ана-мана урф бўлиб турган даврлар экан, Марғилондаги чайқовдан суриштира-суриштира, зўрға топибди. Қандай ишлатишни сўраса, чала қуритилган кийимга қиздириб босилади, деб тушунтиришибди.

Уйга қайтгач, Селкелди тоға зудлик билан кўйлагини ювдирибди, чала қуриган заҳотиёқ эгнига кийиб, сўрига чалқанча чўзилибди. Хотини ичига тошқўмир солинган дазмолни ўчоқбошидан олиб келиб, шартта кўйлақка босган экан, темирчининг ўтхонасидаги тақадек бозиллаб турган темир “жаз-з” этиб эрининг қорнига ёпишибди. Селкелди тоға томоғи йиртилгудек бақирганича бир типирчилабди-да, хушдан кетибди.

Йиллар ўтди. Мабодо, кимдир зиёли киши эканини пеш қилиб қолса, Селкелди тоғанинг тезда аччиғи кўзиб, кўйлагининг этагини кўтаради-ю, ўтдазмолнинг қорнида қолдирган изини кўрсатиб, бақрайган алфозда сўрайди:

- Ростданам ўқимишли бўлсанг, кўрсат-чи, қорнингда манавинақа “зиёлилик тамғаси” борми?

х х х

Узоқ йиллар Тошкент Иқтисодиёт университетидида домлалик қилган Акрам ака қариндошларини зиёратлаш учун Олтиариққа борса, жиянларидан бири хотини онаси билан чиқишолмаётганидан нолиб қолибди. Акрам ака уни машинасига ўтқазиб, Қапчуғайдаги обжувозчи Арслон отанинг олдига олиб борибди-да: “Бургутингизни қўлга бир кўндириб кўрсатинг, тоға”, деб илтимос қилибди. Арслон ота “Гаҳ!” деган экан, бургути учиб келиб, қўлига қўнибди.

- Яхшилаб кўрволдингми? – дебди Акрам ака жиянига. – Хотингаям баъзи-баъзида “Гаҳ!” деб туриш керак.

х х х

Шакарқишлоқдаги қабристоннинг қоқ ўртасига почта қутиси ўрнатиб қўйилган эмиш.

х х х

Сойнинг бир қисмига парда тортилиб, “Тўловли ҳаммом” деб ёзиб қўйилган жойда ширинқишлоқликлар навбат қутиб чўмилишар экан.

х х х

Грузиядаги курортга бориб келган Обид монтер “омонмисан”лаб кирган кўшниларга зиёфат берибди-ю, ўша ёқдан келтирилган, хўкизнинг шохидан ясалган идишга арақ қуйиб: “Кавказча қадаҳ сўзи айтиб туриб, шундан бирма-бир ичамиз”, дебди. Қадаҳ айланаверибди, ҳар ким қўлидан келганича ҳикматнамо гап айтаверибди. Гал Теша Қурбонга келганида, шундай “тўст” тўкибди:

- Хўкиз тириклигида ичмай юргандирки, ўлгандан кейин бир тўйсин деб мугузини истакон қилишгандир. Агар мен тириклигимда ичмасам, ўлганимда бирон жойимни кесиб, арақшишага суқмақоққоқ қилишлари ҳеч гапмас.

х х х

Илгарилари ҳар бир қишлоқнинг ўз қузури бўларди. Шулардан Олтиариқ тумани миқёсида танилганлари Раҳимқўзи билан Мўсақўзи эди.

Қариндошининг маракасига келган Раҳимқўзи ака Полосондан ўтиб бораётса, дуволнинг соясида ётган кўппак беҳосдан ташланиб, уни тишлаб олибди. Алам ўтган жабрдийда уй эгаси Раҳмон қашқарини чақириб, аямай дўппослабди. Жангарифеъл Раҳмон қашқари ҳам бўш келмасдан, пайт пойлаб туриб, Раҳимқўзи аканинг елкасини ғарчча тишлабди-да, қочиб бораётиб, қичқирибди:

- Мана, бу сафар мен тишладим, зўр бўлсанг, энди итимни калтакла!

х х х

Ёрилтош ака урушдан кейинги йилларда кон қидирувчиларга дала-даштда ошпазлик қилиб юриб, қишлоққа сал “ўрислашиб” қайтибди, яъни ҳар икки гапнинг бирида “хўттивўямат” дея сўқиниб қўядиган бўлибди. Охири қишлоқдошлари унинг отини буткул эсдан чиқариб, “мулла Хўттивўямат”, деб атай бошлашибди.

Ёрилтош аканинг оламдан ўтиб кетганига анча бўлди. Ундан ёлғиз ўғил қолган. Бу азаматни “Хўттивўяматов” деб чақиршади.

х х х

Олтиариқлик Воҳид Содиков 70-йилларнинг ўрталарида Озиқ-овқат саноати министри (вазири) бўлган. Журналистликка сиртдан ўқиётган, туман газетасидан бўшаб, бошкентдан иш ахтариб юрган давримда мени Тошкент Ёғ-мой комбинатига жойлаштириб, оилалиларга мўлжалланган умумётоқдан битта хона ҳам ажраттириб берганди.

Бир куни у кишини зиёратлаб, уйига бордим. Сухбатимиз айланиб-ўргилиб, шеърият мавзусига кўчганида, у: “Баъзан туппа-тузук шоирлар ҳам ишқий кечинмалар баҳонасида ғирт шилқимона гапларни ёзишади”, деган эди, мен: “Бунақа шеърлар ахлоққа унча тўғри келмагандек туюлсаям, мазза қилиб ўқийдиган ишқивозлар барибир кўп-да”, деб “ўзимизникилар”ни ёқлаган бўлдим. Воҳид ака: “Бу гапингиздаям жон бор”, дея шу захоти фикримни қувватлади ва ўз касбидан келиб чиқиб, қўшиб қўйди:

- Мана, масалан, чўчка ёғи қўшилган колбасаям шариятан ҳаром, лекин есанг мазза қиласан.

х х х

Қосимжон опоқдадамик жуда паловхўр эди, иложи борича ҳар куни ош дамлатарди. Шафоат аммамиз: “Ора-сира шўрва-пўрваям ичиб турайлик”, деса, аччиқдан мўйлови титраб, жеркиб берарди:

- Шўрвага чўкиб ўлгандан, ошга бўкиб ўлган яхши!

х х х

Афсонавий бобо Кайфийнинг замонамиздаги избосарларидан бўлган Теша Қурбондан ҳам шунга ўхшаш “олий фалсафа”ни эшитгандим. У зот: “Вино ичиб ичбуруғ бўлгандан, арақ ичиб ҳаром ўлган обрўлироқ”, дерди.

х х х

Олтиариқдаги қалдирғоч шопирлардан бўлган “Шапкаотар” тоға йигитлигида бир таниш қизни қирга олиб чиқиб, эндигина юраклашиб турганида, “Полатўрка”сининг қўл тормизи узилиб кетибди-ю, машина пастликка орқамача учқурлаб бориб, беш-олти бор юмалаб тўхтабди. Омадсиз ошиқлар ярим йил деганда базўр оёққа туришибди.

Умри ногиронликда ўтган “Шапкаотар” тоға қариган чоғида оғир ётиб қолибди. Унинг ёнидан жилмай парваришлаётган кенжа ўғли тегишқоқ қўшилларнинг: “Отангнинг

кўмиб кўйган олтинлари бўлиши керак”, деган гапига ишониб, бир куни: “Дада, ёмон ният қилаётганим йўғ-у, ҳартугур, кўнглингизда бирон гап бўлса, айтаверинг”, дея шамадор сўз қотибди. Ҳансираганича шипга тикилиб ётган ота бу гапдан сўнг ўғлига қиялаб боқиб, хаста товушини зўриқтирганича дебди:

- Бола-а-м! Мошинангда қиз-пиз билан гаплашиб ўтирадиган бўлсанг... их-х... филдиракнинг тагига тош қўпқў-ў-й...

х х х

- Шакарқишлоқнинг ўз кинохонаси борми?
- Дўқивой тажанг хотинини қувиб келиб, қишлоқнинг қаерида тутса, ўша жой кинохона.

х х х

- Қаҳвахона Ширинқишлоқнинг қайси тарафида?
- Ўлжа пиённинг “масканим майхо-о-нада” деган хиргойиси қаёқдан эшитилса, ўша ёқда.

х х х

Мадаминчилар Шўролар давлатига қарши курашни бутун Фарғона водийси бўйлаб авж олдирган даврларда, Қоровой кўрбоши билан Тўхта кўрбоши Қапчуғайсойдан тик ариқ тортиб, Олтиариқни тенг иккига тақсимлаб олмоқчи бўлишибди. Бу ғалва йирик кўмондонлардан ҳисобланувчи Шерматбекнинг қулоғига етиб, иккала кўрбошини хузурига чорлабди-да, жаҳлини ютиб, сиполик билан гап бошлабди:

- Олтиариқни бўлиб олишларингга қаршиликим йўқ, азаматларим. Аммо-лекин Шакарқишлоқ у мамлакатда, Ширинқишлоқ бу мамлакатда қоладиган бўлса, охири катта тўпаланг чиқади-ку.

Кўрбошилар ҳеч нимани англолмай, бир-бирига зимдан қараб олиб, яна кўмондоннинг оғзига тикилишибди.

- Шуниям тушунмадиларингми, боёқишлар? – деб сўзида давом этибди Шерматбек. – Эски гурунглarning хумори тутиб, шакарқишлоқликлар ширинқишлоқликларни аскияда эзгиси кепқолса, бир мамлакат иккинчи мамлакатга бостириб кирадимми?

Икки ажабтовур қишлоқ орасидаги чапани алоқалар Буюк Олтиариқни парчаланишдан асраб қолган экан.

х х х

Туман газетасида ишлаётганимда, редакциядагиларга доим пой-патак бўлиб юрадиган кексароқ жамоатчи мухбирнинг каттагина мақоласи босилди. Эрталаб муаллиф эшикдан кириб келди. Адабий ходим Абдумалик Бузрукхўжаев уни кўриб: “Табриқлайман, учинчи бетда чиққан мақолангизни ўқиб, “Ўв-в!” деб юбордим”, дея хушомад ёғдирди. Муаллиф кетгач эса, кимгадир телефон қилиб, деди:

- Бугунги газетамизни олдингизми? Учинчи бетда анави акахонингизнинг мақоласи чиқди. Ўқиб, “Ўвқ!” деб юбордим.

х х х

Бошланғич синфда ўқир эдик. Синфдошим Аҳмад Қодир билан куйи маҳалладаги қариндошининг ҳовлиси олдида ўйнаб ўтирсак, бир киши кайфда тентираклаб келиб, нарироқдаги эшик қаршисида тўхтади-ю, оғзидан боди кириб, шоди чиқа бошлади:

- Ҳў-ў, Имар! Има-а-р! Мард бўлсанг, орқамдан гапирмай, бетимга айт. Буёққа чиқ, хезала-а-к!

Шунда Имаркул ака кўчага отилиб чиқиб, сўкинчи кимсани бир уриб ағдарди-да, индамай уйига кириб кетди.

Сўкинчи тездаёқ ўзига келиб, яна қаддини ғозлади, эшикка яқин бориб, дағдагани давом эттирди:

- Гапингни юзимга айтишдан қўрқма, Имар! Чик энди, гапир энди, ҳезалак! Хў-ў, Имар ҳезалак!

Бўралашларга чидамаган Имарқул ака кўчага қайтадан учиб чиқиб, бу гал сўкинчини аёвсиз дўппослади. Ракиби қимирлолмай қолгач, охирги марта бир тепди-ю, ғойиб бўлди. Сўкинчи анчагача миқ этмай ётди, кейин қийинчилик билан ўрнидан турди. Туриши биланок, оғзидан довул таралди:

- Хў-ў, Имар ҳезалак! Эркак бўлсанг, олдимга чик, уста Масирдан қолганиниям қирқвол! Ҳа хо-о-в, ҳезалак!!!

Имарқул ака учинчи бор уйидан чиқди. Энди шошмасдан келиб, сўкинчининг елкасидан қучди:

- Одамни қон қилвординг-ку, ошна. Юр дўконга, “яримта”ни очиб, бир отамлашайлик.

Бирдан юввошланган сўкинчи унга қўшилиб гузардаги дўкон сари одимларкан, ғудраниб қўйди:

- Ёнингда пулинг боракан, гапни кўпайтирмай, биринчи чиқингдаёқ дўконга бошламайсанми, паразит!

х х х

Аъзам мол бозорида қаровсиз турган янгигина велосипедни миниб қочибди-ю, тўғри темир-терсак бозорига бориб, уни савдога қўйибди. Бир киши харидор бўлиб, баҳосини сўраган экан, Аъзам: “Кўриб турибсиз, велосипедим яп-янги. Дўкондаги нархга ёпиштириброк бераверасиз”, дебди. Харидор: “Яп-янги деманг, анча минганга ўхшайсиз”, деса, Аъзам чиппа-чин сўзлаётганига ишонтириш учун қасам ичибди:

- Ана, тепамда Худо турибди, буни бир марта миндим холос! Бир мартагина!

х х х

Олтиарикликлар асосан учта нарсани совға сифатида тақдим этишади – яхшини қишдаям елпишни, ёмонни текинга тепишни, тўяна берганни ўпишни.

х х х

Олтиарикликлар асосан учта нарсани совға сифатида қабул қилишади – унутиб қолдирилган бодринг копини, футболчининг трибунага қаратиб тепган тўпини, йўловчи машинадан учиб тушган дўппини.

х х х

Олтиарикликлар бошқа жойдан келин олмасликка уринишади – бодринг ўстиришни билмайди деб.

х х х

Олтиарикликлар четга қиз узатмасликка интилишади – эртанги бодринг етиштириш сирлари бошқа жойларгаям тарқалмасин деб.

х х х

Шакарқишлоқлик Ўрозмат шу қадар донишманд эканки, чивин чақиб кафтимни қичиштирса, эртага қўлимга пул тушади деб, ўнг билагини доим пашшахонадан ташқарига чиқариб ухларкан.

х х х

Ширинқишлоқлик Гилдирмат шунчалар маданиятли эканки, ой-куни яқинлашган сигирини тўғри шаҳар туғуруқхонасига етаклаб борган экан.

х х х

Олтиариқнинг доврўғини оширишда бу икки қишлоқнинг хизмати чиндан ҳам беқиёс. Улар боис, бу туманда юз берган бир воқеа бутун водий бўйлаб ҳали-ҳали оғздан-оғизга кўчиб юради.

Шакарқишлоқдан Ширинқишлоққа қиз узатилибди. Зиёфат бир арава, куёвнавкарлар икки арава, сеплар-у қиз-жувонлар уч арава бўлиб, карвон “ҳаюв-ҳаюв” билан Ширинқишлоққа кириб келибди. Келгач, ҳисоб-китоб қилиб кўришса, барча нарса жойида-ю, фақат биттагинаси кам эмиш, яъни келин Шакарқишлоқда қолиб кетаверган экан.

х х х

Олтиариқликдан сўрашибди:

- Энг фаросатли ҳайвон нима?

- Ит.

- Нега?

- Бодрингга тегмайди.

Олтиариқликдан яна сўрашибди:

Энг фаросатсиз ҳайвон нима?

- Ит.

- Нега?

- Бодринг емайди.

х х х

Олтиариқликлар меҳмон келса, ҳатто, жонларини беришади... лекин, бодринг уруғини эмас.

х х х

Олтиариқлик оталар ўғилларига шундай насиҳат қилишади: “Дўстингни сотма! Аммо туруп дўст эмас”.

х х х

- Олтиариқликлар асосан нима билан шуғулланишади?

- Сувни семиртириб, ёзда бодринг, қишда туруп деб сотишади.

х х х

- Олтиариқ қачонлардир Ўзбекистоннинг пойтахти бўлиши мумкинми?

- Бу қисман бор гап – бодринг пишгунча Олтиариқ Фарғона вилоятига бўйсунди, бодринг пишгандан кейин бутун республика Олтиариққа қараб қолади.

х х х

Хў-ў-ш... Олтиариқ тўғрисида яна нималар дейиш мумкин? Ҳа, айтгандай, Тангри ёрлақан бу омадистоннинг шаънига алоҳида зийнат бағишловчи яна икки жиҳати ёддан кўтарилай дебди...

- Олтиариқда нима кам?

- Қулфи бор дарвоза, қаровсиз томорқа, танбал банда, кутилмаган меҳмон учун тагида овқат қолдирилмаган қозон, қимматбаҳо тақинчоқларнинг орасига бодринг уруғи яширилмаган қутича ва қулги аралашмаган маъракалар.

- Олтиариқда нима кўп?

- Бодринг, шоир, туруп, ашулачи, узум ва қизик гаплар.

х х х

Олтиариқликлар бир-бирлари билан хайрлашаётиб: “Омонлик бўлса, оламдаги бирон-бир бозорда учрашармиз”, деб қўйишади. Мен жойдошларимга тегишли бўлган бу анъанавий сўзларни қиттай ўзгартиб: “Бирон-бир китоб бозорида қайта учрашгунча омон бўлайлик”, дея азиз китобхонларим билан юрак-юракдан хушлашиб қоламан.

Пул танишларини тўздиради, китоб нотанишларни , бирлаштиради.